Octavian Paler
Caminante

Jurnal (şi contrajurnal) mexican

Cine a văzut speranța, nu o mai uită. O caută sub toate cerurile şi printre toți oamenii. Şi visează că într-o zi o va întâlni din nou, nu ştie unde, poate între ai săi.
OCTAVIO PAZ (Labirintul singurătății)

avertisment

"Jurnalul" din Mexic este primul meu jurnal adevărat, scris sub impresie directă, cuprinzând ce-am gândit şi ce-am simțit, zilnic, într-o lume care m-a surprins şi prin scindări şi prin timpul ei echivoc.

"Contrajurnalul" (adică textul tipărit cu caractere cursive) l-am scris ulterior, când mi-am recitit jurnalul. L-am scris, uneori, din nevoia de a continua o mărturisire, un gând, dar de cele mai multe ori pentru a corecta o părere, convins că, între timp, am înțeles mai bine unele lucruri Şi, poate, nu e nimic nefiresc în dorința de a da însemnărilor ulterioare rolul de ecou sau de replică la prima treaptă a întâlnirii mele cu Mexicul. Căci există călătorii care nu se termină niciodată.

Vă veți duce în locul
cu agave sălbatece
pentru a ridica o locuință
de agave şi cactus,
pentru a împleti rogojini
de agave şi cactus.

Şi vă veți duce în locul
de unde provine lumina
şi veți arunca sulițe:
vultur de aur, tigru de aur,
şarpe de aur,
iepure şi cerb de aur.

Şi vă veți duce în locul
de unde-şi trage originea moartea
şi veți arunca sulițele
pe stepa aceasta:
vultur de azur, tigru de azur,
şarpe de azur,
iepure şi cerb de azur

Şi când veți fi aruncat
sulițele şi veți fi atins zeii,
galbenul, albastrul,
albul şi roşul,
vultur, tigru, şarpe,
iepure, cerb,

aşezați între mâinile
zeului timpului,
ale vechiului zeu,
umbra care va veghea asupra lui.

(Cântec aztec pentru Zeița Mamă)

păsări şi arbori

Se vede că sunt născut în Zodia Racului. La fiecare călătorie cu avionul mi s-a întâmplat la fel. Mai întâi o angoasă tulbure, ca un mâl care îmi apasă gândurile. Apoi, treptat, mă liniştesc. Dimineața, când mă îndrept spre aeroport, de obicei nu mai am nimic. Aproape mă mir că evit în general să mă folosesc de un mijloc atât de rapid şi mai comod totuşi decât trenul. Iar în clipa aceasta mă gândesc chiar cu detaşare la cele trei accidente de avion pe care le-am avut. Ciudat. Mi-e mai frică de ideea zborului, se pare, decât să stau ca acum într-un avion care se zvârcoleşte uneori în ceața lăptoasă, ca şi cum s-ar fi atins de ceva gelatinos. De unde se vede că, oricât am vorbi despre Icar, sufletele ne vor aparține pământului pe care-l zăresc fragmentar jos, punctat de păduri însingurate.

Îmi vin în minte arborii pictați de Mondrian. Fără trunchi, cu coroanele întoarse spre pământ, spre rădăcini, ca şi cum ar vrea să refacă o unitate pierdută, să închidă cercul. De fapt, nu e un cerc, ci un oval. Însă şi pe un oval se poate merge la nesfârşit.

Cei mai mulți pasageri încearcă să ucidă cumva timpul până la destinație. Citesc romane polițiste, dorm, încropesc conversații sau, pur şi simplu, stau cu ochii ațintiți în gol. Dacă ar putea, ar comprima orele. Nu ne mai interesează, oare, decât să ajungem la țintă? La urma urmei, acest adevăr n-ar fi nou. Theophile Gautier a trecut la patru sute de metri de

catedrala Chartres fără să vrea s-o vadă.

Peste câtva timp, vom ateriza la Amsterdam. Plouă.

Această atmosferă posomorâtă convine, cred, Amsterdamului. Bănuiesc oraşul plin de statui reci, de bronz coclit. Severitatea zidurilor trebuie să fie mai puțin tăioasă acum. Iar în vântul umed trebuie că par mai puțin anacronice morile de vânt din tablourile lui Ruisdael. Dacă mai există şi în aer liber asemenea mori de vânt, ele se învârt, probabil, fără să macine nimic. Unul dintre puținele lucruri gratuite pe care şi le permite lumea de azi.

Dintr-un orăşel văd țâşnind săgeata unei catedrale. Aceasta îmi aminteşte că am vrut să scriu odată o *Reabilitare a Evului mediu.* Căci "noaptea Evului mediu" constituie, mi se pare, una dintre cele mai încăpățânate platitudini didactice. Giotto şi Dante nu pot fi decât abuziv anexați Renaşterii, ca precursori. Şi cum să împăcăm setea de absolut din edificiile gotice cu ideea că în afara Renaşterii n-ar exista decât barbarie şi confuzie? Poate greşesc şi merg prea departe afirmând că Renaşterea este o oboseală luminoasă a Evului mediu, dar, oricum, sunt convins că, împotriva prejudecăților curente care reduc Evul mediu la tenebre, în unele privințe atunci s-a îndrăznit mai mult. Săgeata gotică e semnul unui spirit care a țintit direct cerul, în timp ce, mai înțeleaptă, mai practică, Renaşterea a preferat să descopere pământul. În Evul mediu, omul a visat să obțină aurul *creându-l.* Mai târziu, el s-a consolat să-l găsească. Oricâte zâmbete ne-ar stârni regia ocultă din jurul retortelor ce fierbeau inutil, putem vorbi doar de amăgire. Şi nu le putem contesta alchimiştilor o îndrăzneală de care aventurierul, gata să împuşte pentru o pepită de aur, va râde. Neobținând nimic, ei

vroiau totul. Cu mâinile goale, vorbeau de piatra filosofală. Icar e, poate, un mit mai potrivit pentru Evul mediu decât pentru Renaştere.

Mă întrerup. Cineva din spate, vorbind despre Amsterdam, îl compară cu Veneția. "Veneția nordului". Ca şi Stockholm-ul. Din moment ce un oraş e străbătut de canale, el e în mod automat comparat cu Veneția. Şi sunt atâtea "Veneții", încât m-am plictisit să aud această comparație, a cărei justificare e, în realitate, pur scenografică. Oare ce legătură poate exista între un oraş romantic, bolnav de trecut, cum e Veneția, şi unul solid, corect şi întreprinzător?

Nu cred că Amsterdamul e dispus să trăiască din amintiri. Numai umbra lui Rembrandt trebuie că revine din când în când printre zidurile înnegrite de ploaie şi timp, amestecându-se cu ultimele tipuri de automobile.

festina lente

Fiecare secol are, poate, un *mal du siecle* al său. Al nostru ne împinge să n-avem răbdare... Trenuri, avioane, vapoare, toate gâfâie, îşi ambalează la maximum motoarele aruncând în aer trâmbe de fum... bilete de avion, bilete de vapor, bilete de tren, gări, aerogări, porturi, "Parisul în două zile", "Mexicul pe scurt", vize de intrare, vize de ieşire, hoteluri, "Taxi!", pliante, cine mai are timp să citească *Odiseea?* Suntem grăbiți, "legați-vă centurile, peste câteva clipe vom decola", trenurile pleacă toate "peste cinci minute", *Ladies and Gentlemen, Mesdames et Messieurs, Senoras y Senores,* nu mai e timp, nici

măcar să alergăm în prima librărie, să citim cartea pe drum... nu-i nimic, poate data viitoare, atunci... şi, la urma urmei, ce vroia Homer? Atâtea încurcături pentru ca să aducă un grec şiret pe un țărm pietros unde abia creştea iarbă pentru capre... Nu, din păcate, nu mai e timp, suntem între o gară şi alta, între un avion şi altul, îmbătându-ne de graba noastră ca de un scop... Doamne, şi totuşi am vrut ceva, am dorit ceva, dar ce anume? Ne-ar trebui un popas, puțină linişte, să ne adunăm gândurile... dar, vai, semaforul arată că trenul nu mai poate să aştepte, scara avionului s-a retras, "Legați-vă centurile de siguranță!", iar vaporul se desprinde de chei. Să lăsăm *Odiseea,* să răsfoim ghidurile şi mai ales să nu uităm să trimitem cunoscuților şi necunoscuților ilustrate, însoțite de câteva rânduri, eventual cu vorbe prescurtate, în vreme ce continuă zgomotul roților pe şine, vuietul elicelor în aer, iar pe puntea vaporului toată lumea zâmbeşte auzind un vals desuet: "Valsuri, acum? Cine mai are vreme de valsuri, *mon cher?* Ne trebuie altceva, care să ne sugereze beția vitezei în cursele de formula unu..." *Festina lente?* Cine a spus asta? A, da, am învățat pe vremuri la orele de latină că poeții îi sfătuiau pe romani să se grăbească încet, în schimb cohortele înarmate făceau să trepideze drumurile imperiului... Dar ce rost are să ne aducem aminte de dictoane depăşite? Ele sună ca valsul acela de pe vapor. Deşi, ar fi o glumă bună ca în gări şi aerogări, în loc să se anunțe trenurile şi avioanele care vin şi care pleacă, să se repete de fiecare dată aceste două cuvinte, *festina lente,* mai întâi, rar, silabisit, apoi din ce în ce mai repede, până nu se va mai înțelege nimic. Inclusiv înțelepciunea o vrem în forme concentrate. Nu mai avem chef să reluăm

raționamentele, să cântărim argumentele, vrem să sărim direct la concluzie, nu mai avem răbdare să citim o carte întreagă, vrem o frază frumoasă, înțeleaptă, atât.

Am lăsat în urmă nu mai ştiu câte hoteluri uitate, prin care am dormit, gări şi aeroporturi din care nu mi-au rămas, din cele mai multe, decât un gust de fum, de soare sau de ceață, o culoare sau nici atât, fără să fiu, nici prin vocație, nici prin palmares, ceea ce se numeşte un globe-trotter. Dar mă întreb dacă nu cumva tocmai cei care vântură lumea în toate părțile o cunosc cel mai puțin. Când să reflecteze la ceea ce au văzut? Abia au vreme să se amăgească, poate, că lumea nu mai are secrete pentru ei. Odinioară, în vreme ce Stephens îşi deschidea drum cu securea în mână spre templele şi piramidele civilizației maya, Prescott, aproape orb, scria pe tăblița sa de ardezie *Cucerirea Mexicului,* descoperind lumii, fără să treacă pragul camerei sale de lucru, civilizația aztecă, în ce mă priveşte, mă simt atras de Prescott, nu de Stephens. Căci am rămas un etern diletant între profesioniştii călătoriilor.

Aterizăm. Peste o jumătate de oră vom pleca.

peste ocean

Zburăm peste oceanul pe care l-au traversat cândva căutătorii de aventuri şi de aur. Un Cortes şi ceilalți spanioli din Estremadura, "leagănul conchistadorilor", care recunoşteau cu insolență că n-au mers în America să are pământul. Săgeata gotică devenise catarg de corabie. Alchimiştii îi cedaseră locul lui

Columb. Acum, omul nu se mai amăgea că ar fi în stare să creeze aur. Mai realist decât cei ce se îmbătaseră cu iluzia că-l vor crea ei înşişi, vroia să-l smulgă din mâinile celor care-l aveau. Noii aventurieri ai aurului nu mai erau interesați de piatra filosofală, ci de ce puteau prăda. De aceea, probabil, spaniolii n-au dat nici o atenție piramidelor în Mexic. În schimb, tezaurul lui Moctezuma a devenit repede o legendă şi o obsesie.

Se pare că implacabilul Cortes a excelat în aventuri galante. De abia după ce zidul pe care încerca într-o noapte să se urce s-a prăbuşit, rănindu-l, spre hazul concetățenilor săi, a pornit să-şi caute norocul şi să-şi uite ruşinea în aventuri mai dure, în care succesul depindea în primul rând de lipsa de scrupule. Dacă e exact ce-am învățat la şcoală, echipajele corăbiilor plecate spre îndepărtatele *terrae incognitae* erau compuse din indivizi deprinşi să folosească mai bine cuțitul decât spada. Şi care ar fi râs în nas cuiva care i-ar fi provocat la duel după legile onoarei cavalereşti.

La drept vorbind, există două Spanii. Una care i-a dat lui Columb, dintr-un tezaur secătuit, sume importante pentru a achita cu ele costul expediției. Alta care i-a dat lui Don Quijote doar un cal, un scutier şi o iluzie. Una care a amestecat crima cu rugăciunea şi n-a cunoscut mila. Alta care n-a cunoscut consolarea. Una căreia Columb şi Cortes i-au adus mii de tone de aur. Alta căreia blândul, uscățivul şi încăpățânatul Don Quijote i-a dat ceva care nu se poate cântări.

Din păcate, multe lucruri s-au spus totdeauna în treacăt şi cu jumătate de voce. Inclusiv faptul că descoperitorul Americii a făcut drumul înapoi cu mâinile legate în lanțuri. Şi că Don Quijote n-a dat

totdeauna greş.

Se vede New York-ul...

Mondrian şi-a părăsit aici arborii pentru a picta compoziţii cu linii drepte, ca avenidele newyorkeze, cu pătrate şi dreptunghiuri, ca un animal geometric şi fabulos sau ca un labirint cu sclipiri galbene şi roşii... hartă a unei utopii, paradis parcelat sau cimitir cu alei strălucitoare, e greu de spus ce trebuie mai întâi să vedem în aceste compoziţii în care ni se propune să desluşim entuziasmul pictorului, refugiat în ultimii ani ai vieţii la New York şi cucerit, se zice, de vitalitatea metropolei şi a jazz-ului... Într-un amurg vineţiu care mi-a dat înverşunări rousseau-iste, eu am visat însă aici că pădurile, păsările, lichenii şi bizonii se vor reîntoarce într-o zi să recucerească oraşul. Poate, fiindcă pe străzile botezate cu cifre, m-am gândit că la New York singurătatea nu face compromisuri. Cine n-are bani e singur. Cine nu se descurcă e singur. Iar eu n-am nici bani, nici spirit practic.

În realitate, despre americani am aflat mai mult din acest episod povestit de biografii lui Daumier decât din trecerea mea prin New York. Într-o zi, un prieten, care îi cunoştea jena financiară, i-a anunţat vizita unui colecţionar american, precizându-i că acesta nu se interesa decât de pânzele care costau scump. Câteva zile după aceea, americanul a venit la Daumier în atelier şi arătându-i o mare pânză l-a întrebat:

— Cât?

Pictorul a îndrăznit încurcat.

— Cinci mii de franci.

— Cumpăr. Şi celălalt?

De data aceasta, se zice, pe Daumier l-a părăsit

curajul.

— Şase sute de franci.

— Nu cumpăr, a replicat americanul.

Pe aeroport, doi tineri se despărțeau. Ea (o tânără mexicană) plângea. S-a îndreptat spre avion ca spre eşafod. Acum flirtează cu un bărbos între două vârste, râzând des ca să-şi arate probabil dantura superbă. Şi bănuiesc că la Ciudad de Mexico o aşteaptă altcineva. Ce ne-am face fără consolări? Mai ales că, are dreptate Gide, este un timp când râzi şi este un timp când îți aminteşti că ai râs.

Fac un calcul şi constat că vom sta în Mexic treisprezece zile. Treisprezece zile care, în calendarul aztec, formau exact o săptămână.

Am adormit şi când m-am trezit din somn avionul se pregătea de aterizare. Ciudad de Mexico. Cerul incendiat al vechilor azteci se apropia de noi ca o febră în care urma să coborâm.

fiesta

Apoi, aeroportul. Un aeroport din care n-am reținut nimic în afară de lumina gălbuie. Maşinile care ne-au dus la hotel (un hotel purtând numele unui muzeu la care râvnesc demult, Del Prado*). M-am pomenit într-o cameră desfăcându-mi valizele şi după aceea coborând în stradă.

** După călătoria în Mexic, am trecut o seară prin Madrid. Şi a doua zi dimineaţă, am avut trei ore la dispoziţie. Exact atât cât spune titlul cărţii lui Eugenio d'Ors despre muzeul Prado unde am aşteptat sub un soare aproape administrativ să se deschidă porţile:* Trei ore în muzeul Prado. *Evident, titlul acesta nu e decât o ironie pentru călătorii care vin la Prado între două curse cu avionul. Dar vorba înţeleptului Saadi: "Mă plângeam că nu aveam încălţări. Trecând prin dreptul moscheii din Damasc, am văzut un om fără picioare. Şi am încetat să mai cârtesc împotriva destinului".*

Am întâlnit destul de des călători care, din spaima că nu vor vedea ceea ce ar trebui să vadă, îşi alcătuiesc programe minuţioase, după ghidurile cele mai autorizate, hotărâţi să nu scape nimic important, să vadă totul, să cântărească totul. Dar, uneori, tocmai din frica de a nu scăpa esenţialul nu te alegi cu nimic. Pupila se dilată ca la pisici în întuneric şi priveşti obiectele fără să le mai vezi. Cum s-a zis, poate că adevărurile mari sunt uneori atât de aproape, încât doar de aceea nu le observăm fiindcă le căutăm. Ar trebui numai să deschidem ochii şi să privim.

Ceea ce încerc să fac în această primă seară la Ciudad de Mexico. Întâia tentaţie a fost să iau o hartă a oraşului. Să începem să-l explorăm. Pe urmă am renunţat. Am renunţat chiar să întreb pe ce stradă înaintăm. M-am încredinţat pur şi simplu întâmplării, într-o agitaţie de carnaval.

Căci am nimerit în plină fiestă. Peste tot se vând cornete cu confetti, măşti şi pălării de pai multicolore. Se strigă, se cântă, se aruncă petarde. Sărbătoarea explodează şi hohoteşte în jurul nostru.

Întreg oraşul pare ieşit pe străzi. Sunetele unor instrumente necunoscute însoțesc dansatori cu panaşe viu colorate şi măşti de lemn sau de piele, în fața noastră, un tânăr metis are o torță în mână. Şi lângă el o damigeană cu benzină. Îşi umple gura cu benzină, pe care apoi o pulverizează, suflând, în aer şi-i dă foc creând impresia unui aruncător de flăcări. Nimeni nu-i dă atenție, noi ne ferim de teamă să nu ne atingă cumva flacăra care zboară câteva secunde prin aer, dar el îşi continuă netulburat spectacolul ca pe o scenă. Ceva mai departe, indieni în costume tradiționale pregătesc din faină de porumb şi din lapte de var faimoasele *tortillas,* puternic condimentate, care ard buzele europenilor, în timp ce mexicanii zâmbesc îngăduitor. Câțiva turişti s-au oprit şi privesc scena cu aerul pe care-l vor fi avut aztecii văzând "bastonul" cu care conchistadorii ucideau victima îndreptându-l spre ea.

Obosit de drum, de distanțe şi de melancolii mă uit cu o vagă perplexitate, la început, la tinerii care aruncă în obrazul trecătorilor o pulbere parfumată. Apoi îmi amintesc ceea ce am citit despre vechile sărbători care se celebrau în Mexic când înspica porumbul. Tinere fecioare dansau atunci cu pieptul gol, apoi culegeau florile plăpânde şi dansând, cântând, în procesiune solemnă, azvârleau peste spectatori polen. Poate e tot polen şi pulberea parfumată pe care mi-o şterg de pe față...

Odinioară, aztecii erau convinşi că beția îi punea în comunicare cu zeii. Acum, de două zile orice vânzare de alcool e interzisă în capitală. În vârtejul fiestei, unii au şi uitat, parcă, sau n-au aflat încă de ce suflă în tiribombe, de ce poartă măşti ciudate, ca vechiul zeu al vântului, sau de ce şi-au pus coifuri caraghioase,

care mă fac o clipă să tresar, căci asemenea coifuri am văzut la Goya, aşezate de Inchiziție pe capul muribunzilor.

Nu există, poate, ceva mai trist decât un om care vrea să fie vesel cu orice preț. Dar fiesta nu cere eforturi. Dimpotrivă, pare să se *bazeze* pe o totală lipsă de efort, în ciuda uriaşei energii pe care o risipeşte. Bărbați în puterea vârstei se comportă ca nişte copii, fără să se teamă de ridicol. Totul se întâmplă natural, fără reguli şi fără limite, cu o sinceritate care încântă şi derutează. Mă uit şi ascult fascinat şi nedumerit. Se aud strigăte, exclamații ascuțite şi strada seamănă din ce în ce mai mult cu un vulcan.

Fiesta e, probabil, tot ce se spune despre ea, drog, petrecere, spectacol şi mai mult decât atât. În această noapte, ea dictează ritmul după care trăieşte oraşul. Strada e transformată într-o scenă imensă şi spectatorii sunt constrânşi să devină actori.

În cele din urmă, însă, curiozitatea cedează în fața oboselii. Am în urmă douăsprezece ore de zbor cu avionul. La un moment dat, zgomotul mă amețeşte. Simt nevoia linişti şi, brusc, câinele negru al singurătății începe să-mi dea târcoale în plină fiestă. De vină e, poate, şi faptul că am nimerit fără nici o inițiere într-o noapte atât de fierbinte. Strecurându-mă prin mulțime, mă întreb de ce spunea Camus că tăcerea nu mai e posibilă decât în oraşele zgomotoase...

Ne întoarcem la hotel, lăsând în urmă fiesta, care aruncă mai departe lavă colorată pe străzi.

nevoia de sărbătoare

Înainte de a ajunge în Mexic şi chiar după aceea, câteva zile, am fost convins că fiesta e un produs al unei lumi care se distrează uşor. Abia după ce mi-am pierdut o noapte citind pe nerăsuflate, într-o ediție franțuzească, Labirintul singurătății *al lui Octavio Paz, am înțeles că puteam să trec prin Mexic fără să văd decât aparențe. Aşa cum râsul, la Baudelaire, nu e străin de tristețe, fiesta nu e străină, se pare, de singurătate. Dimpotrivă, singurătatea ar fi, după Octavio Paz, motorul acestei explozii de veselie. Altfel spus, mexicanul are nevoie de sărbători pentru a-şi combate tristețea, pentru a ieşi din sine însuşi. Fără ele, fără zgomotul şi strălucirea lor, nu s-ar putea elibera, periodic, de materiile inflamabile pe care le poartă în sine.*

Fiesta ar fi, deci, nu o simplă problemă de temperament, ci un remediu sau cam aşa ceva. În ea, mexicanul se descarcă de toate tăcerile de până atunci şi se răzbună pentru frustrările lui. Se dezlănțuie fără limite, pentru a uita ceea ce-l îngrădeşte în restul timpului. Cântă, dansează, aruncă petarde, nu mai are nici o prejudecată, pentru a fi, măcar o noapte, în afara superstițiilor sale. Se bucură violent ca să-şi poată relua după aceea singurătatea.

N-am cum să ştiu cât adevăr există în această imagine a fiestei, dar cu ajutorul ei îmi pot explica, mai uşor şi logic, de ce nici un prilej de sărbătoare nu e pierdut în Mexic. Calendarul mexican e ticsit de sărbători. "Sunt peste o sută într-un an", mi-a precizat cineva, şi, prima oară, am crezut că n-am auzit bine. Dar auzisem bine. Orice pretext e bun

pentru a spori numărul sărbătorilor şi vacarmul lor.

"Pentru ce dansați?", l-a întrebat un curios pe unul din dansatorii care în zilele de sărbătoare transformă pavajul străzii în scenă. Răspunsul a venit sec. Porque no? *"Pentru ce nu?" Un răspuns care nu înseamnă nimic şi în acelaşi timp poate însemna totul. Într-adevăr, pentru ce nu? De aceea există dansul. De aceea există măştile. Indienii cu panaşe multicolore vin duminica şi dansează în fața bisericilor. I-am văzut şi eu. Nu aud murmurul rugăciunilor, au fața imobilă, nu-i interesează, se pare, nici măcar sfântul în onoarea căruia se dansează. O fac la fel cum odinioară dansau în onoarea zeului Ploii. Nu-i interesează, poate, nici spectatorii. Un singur lucru contează în acele clipe. Dansul lor. Pentru ce nu? Dansul se transformă în sens. Sufletul se eliberează de zgură. Se limpezeşte.*

Parcă totul se întâmplă pentru a spori paradoxurile. Fiesta nu e o mască veselă. E chiotul unui taciturn. Desfrânarea unui timid. Mexicanul iese atunci din rezerva sa obişnuită. De obicei prea tăcut, îi e greu să vorbească normal în aceste împrejurări. Se descarcă violent. Nimeni sau aproape nimeni nu mai este cel de toate zilele. Oameni care sunt îndeobşte reținuți şi discreți strigă acum în gura mare. Tot ce-a fost măsură se răzbună prin exces. Timizii cântă şi prudenții trag cu pistolul. În febra petrecerii, e de ajuns, se zice, un orgoliu rănit şi pistolul intră în acțiune sau luceşte o machete, *lancea folosită la tăiatul trestiei de zahăr, pentru a răzbuna o ofensă. De la sărbătoare la moarte nu e atunci decât un pas.*

Am greşit, aşadar, vorbind despre fiestă ca despre un drog. Beția ei n-are nimic comun cu ceea

ce se întâmplă în tristele paradisuri provizorii ale consumatorilor de marijuana. (cea ce n-am înțeles în prima seară a fost tocmai funcția fiestei. Vulcanul este în realitate dans pe vulcani. *Sărbătoarea purifică sufletele de toxinele singurătății, de aceea şansa oferită de fiestă nu trebuie pierdută. S-ar zice că, prin vacarm, mexicanul strânge puteri ca să poată tăcea până la următoarea sărbătoare, după ce măturătorii vor strânge de pe străzi florile de hârtie călcate în picioare.*

calendarul aztec

Pe peretele camerei văd fotografia unui calendar aztec. Încerc să-mi aduc aminte tot ce ştiu despre vechea civilizație a acestor locuri. O civilizație care n-a cunoscut roata. Care şi-a sculptat statuile cu unelte de piatră. Care şi-a ridicat piramidele fără să cunoască animalele de tracțiune. Dar care putea calcula eclipsele cu un secol înainte şi avea un calendar incredibil de perfecționat. Din lanurile lor de porumb, locuitorii vechiului Mexic au stabilit durata anului astronomic cu o precizie pe care abia calculatoarele moderne au atins-o şi au întrecut-o*.

** Comparațiile, citate frecvent, sunt aproape neverosimile. 365, 242129 zile anul din calendarul maya, față de 365, 242198 anul din calendarul astronomic actual, în vreme ce calendarul iulian indica 365, 250000 zile, iar cel gregorian 365, 242500.*

Astronomia ne-a ajutat să parcelăm timpul, să transformăm neantul în secole, în ani, în zile, în clipe. Astfel, limitat, împărțit, clasificat, timpul putea fi înțeles mai uşor. El devenea istorie şi viață omenească.

În această cucerire era, însă, şi o capcană. Împărțind timpul, omul a descoperit că el curge ireparabil. A observat că "azi" devine "ieri" şi că umbra copacilor se alungeşte spre asfințit. În clipa aceea a devenit melancolic şi a descoperit regretul. Dar era prea târziu.

De-afară se mai aud erupțiile fiestei. Acum ele mă trimit cu gândul la altceva. Îmi imaginez mulțimile de pelerini care se îndreptau spre piramide în nopțile negre, despre care vorbesc cronicile, când focurile erau stinse şi se aprindeau noile focuri. Aşa le cerea tradiția începută cu noaptea în care zeii au ținut sfat la Teotihuacan, hotărând să creeze soarele şi luna.

Soarele e înfățişat în centrul calendarului aztec cu limba scoasă, semn că aşteaptă să-şi potolească marea lui arsură cu sângele celor sacrificați. Puține civilizații au fost atât de interesate de astronomie, dar nici una n-a plătit un preț mai sângeros pentru asta.

Pe vechiul platou al Tenochtitlanului, timpul curgea ciclic. La fiecare 52 de ani, care formau un secol aztec, focurile erau stinse şi urmau douăsprezece zile de aşteptări anxioase. O imensă procesiune pornea în cea de-a douăsprezecea zi spre piramide unde mulțimea urmărea înfricoşată stelele.

Oare secolul care sfârşea avea să fie ultimul? Dacă la miezul nopţii, steaua Aldebaran trecea pe firmament, cataclismul era amânat cu 52 de ani. Dacă nu... dacă nu, spunea legenda, soarele nu va mai răsări a doua zi, aşa cum se întâmplase de patru ori înainte. Prima oară, când oamenii au fost devoraţi de jaguari. A doua, când pământul a fost devastat de uragane înspăimântătoare, iar oamenii au fost prefăcuţi în maimuţe. A treia, când o ploaie de foc a pustiit totul şi oamenii au fost transformaţi în păsări. A patra, când pământul s-a acoperit de apă şi oamenii s-au transformat în peşti. Odată cu soarele născut la Teotihuacan, omul a început cea de a cincea istorie a sa; nahui ollin, *cum au numit-o aztecii şi care, credeau ei, va muri de cutremure.*

Cei patru sori precedenţi sunt înfăţişaţi şi ei în calendarul aztec. Primul soare ar fi durat 676 de ani (13x52), al doilea 364 (7x52), al treilea 312 (6x52), al patrulea din nou 676 (13x52). Aritmetică după care lumea n-ar fi mai veche de două milenii! La miezul nopţii, preoţii scrutau din vârful piramidei, cu înfrigurare, cerul. Când steaua Aldebaran ajungea la zenit, un prizonier era aşezat pe piatra sacrificiilor. Îi era deschis pieptul cu un cuţit de obsidian şi smulsă inima. În locul ei era pus un vas de turcoază, conţinând o bucată de lemn cu care era aprins noul foc, de la care toţi îşi aprindeau torţele. Focul regenerator... La ivirea zorilor, aztecii respirau uşuraţi. Încă o dată, îşi imaginau ei, au plătit prin sânge verdictul cerului.

Cel mai simplu e să vorbim despre cruzime, despre "maniaci ai sângelui", mai ales că există destule

argumente pentru asta. Zeilor azteci, bestiali şi enigmatici, le plăcea să troneze peste altare de cranii şi să asculte ţipătul răguşit al vulturilor veniţi să devore viscerele celor sacrificaţi, aşezate în vârful piramidei, pe Piatra Inimilor. Preoţii jupuiau cu propriile lor mâini pielea victimelor şi împroşcau cu sânge cald imaginea zeului. Apoi, se îmbrăcau în pielea însângerată şi făceau un dans magic, terminat adesea prin acte de antropofagie rituală. Nici un popor n-a căutat spre cer cu atâta nebunie, s-a zis despre spanioli. Nu e adevărat. În vechiul Mexic această nebunie a fost şi mai mare. Se pare că la ceremonii, sângele curgea uneori în valuri. Şi că în lupte scopul nu era de a omorî adversarii, ci de a-i lua prizonieri pentru a fi sacrificaţi. Au existat războaie care s-au făcut numai din nevoia de a găsi victime. Când prizonierii lipseau, războinicii urcau uneori ei înşişi să moară pe butucul rotund de piatră. Soarele nu vroia altă hrană în afară de sânge omenesc, băutura care îi îmbăta pe zei şi singura în stare să-i regenereze. Baletul universului se jucă într-o baltă de sânge. Numai la inaugurarea marelui templu din Tenochtitlan au fost sacrificaţi, se pare, 20 000 de prizonieri.

Desigur, a uita că această cruzime care mânjea cu sânge sărbătorile şi făcea templele aztecilor să miroasă ca un abator era un preţ dureros care trebuia plătit pentru a evita, după credinţa lor, o catastrofă cosmică, înseamnă a ignora chiar miezul tragediei aztece. Când soarele a răsărit prima oară, el n-avea viaţă. Apoi oamenii au trebuit să se substituie zeilor. Pentru ca stelele să strălucească la locul lor pe cer şi porumbul să crească, gândeau aztecii, trebuia plătit un tribut. Omul n-a creat lumea, dar de el depindea ca ea să dureze sau nu. Ea exista câtă vreme oamenii erau în

stare să urce piatra sacrificiilor, căci totul se obținea prin durere, prin suferință. Şi numai moartea putea ține dreaptă balanța vieții şi a lumii.

Problema sacrificiilor e, într-adevăr, mai complicată decât au văzut-o spaniolii, cutremurându-se de oroare şi incendiind în clipa următoare templele aztece. Teribila obligație de a ajuta soarele în misiunea lui izvora din credința că nu numai oamenii depind de zei, ci şi zeii depind de oameni, şi întregul univers. Obsedați de ordinea stelelor, aztecii erau convinşi că numai sacrificiile puteau prelungi o lume permanent amenințată.

În cronicile aztece, semnul pentru "sânge" e înlocuit adesea cu semnul pentru "piatră prețioasă" sau cu cel pentru "floare". A ucide un prizonier pe câmpul de luptă era de neconceput. El trebuia sacrificat pe piramidă, după ritual. Nu era un inamic ucis cu ură, ni se spune, ci un mesager trimis zeilor să-i regenereze. Războinicul care-l lua în captivitate plângea cu el şi-l numea "fiul meu". Şi înainte de a fi sacrificați, prizonierii, ținuți în cuşti de lemn, erau îngrijiți, li se vindecau rănile, ca ofranda să fie bine primită. Se povestesc chiar lucruri aproape neverosimile. Cu un an înainte de data sacrificării, dintre prizonieri era ales, se zice, cel mai bine făcut şi cel mai nobil. Timp de un an, opt preoți îl învățau arta de a trăi ca un rege. Era venerat ca un zeu şi patru dintre cele mai frumoase fete îi erau soții. În ziua sacrificării, condus de un alai sărbătoresc, îşi lua rămas bun de la cele patru soții şi de la cei opt preoți şi, urcând scara templului, spărgea pe fiecare treaptă câte un fluier sacru.

Totuşi, cerul mexican e limpede cum numai în munţi am întâlnit un asemenea cer. Într-o noapte ca asta, Moctezuma va fi aflat, studiind cerul, că destinul său şi al imperiului său era hotărât. Ştim astăzi că nu din pricinile la care se gândea el se întâmpla astfel, ci pentru că, fascinată de cer, lumea sa n-a mai văzut limpede pe pământ. Dar înainte de a-i condamna pe azteci, s-ar cuveni să ne întrebăm dacă noi suntem judecătorii potriviţi. Cel puţin, aztecii îşi săvârşeau crimele pe faţă şi nu le negau. Dimpotrivă, le dădeau un înţeles tragic. Preoţii lor dansau îmbrăcaţi în pieile celor sacrificaţi, nu-şi arătau mâinile curate ca Pilat din Pont.

Mai privesc o dată calendarul aztec. Eu însumi mă apropii de graniţa celor 52 de ani şi trebuie să-mi fac un bilanţ. Mă culc cu acest gând.

zei

Statuia uriaşă a unui zeu. Orb şi mut ca moartea. Bătrân ca lumea. Zeul va fi murit înăbuşit de propria sa mască, asistat de vulturii care vin noaptea să se culce în iarba crescută peste pietrele piramidei.

Aceşti zei nu dădeau şanse de mântuire, ci amânări. Nu aşteptau rugăciuni, ci sacrificii.

De altfel, ei înşişi s-au născut dintr-un cuţit de sacrificiu. Omacihuatl, zeiţa mamă, ar fi dat naştere unui cuţit de obsidian care, căzând în câmpie, ă

făcut să apară 1600 de zei. Mai târziu, plângând pe fiul ei mort, Cihualcoatl legăna tot un cuțit de sacrificiu.

Zeii se întâlnesc (rezum dintr-o legendă) la Teotihuacan, după eşecul celor patru lumi precedente, pentru a crea Soarele şi Luna. Un zeu mai important, îmbrăcat în veşminte strălucitoare, şi altul umil şi dispreţuit, îmbrăcat în scoarţă de copac, se oferă să îndeplinească această misiune. Au aprins un foc şi au făcut pregătiri. Teccuciztecatl, zeul scoicilor marine, aduce ofrande preţioase, aur, pene de quetzal, ace de mărgean roşu. Al doilea, Nanahuatzin, nu oferă decât lucruri umile, trandafiri verzi, legaţi câte trei, şi spini de agave pătaţi de propriul său sânge. Dar în faţa focului care arde de patru zile Teccuciztecatl dă înapoi. În schimb, Nanahuatzin se aruncă în flăcări. Şi abia atunci, ruşinat, se hotărăşte şi rivalul său. Pe cer au răsărit după o vreme Soarele şi Luna. Dar cele două astre nu se mişcau, erau moarte. "Să murim cu toţii şi să facem ca Soarele şi Luna să învie prin moartea noastră ", au zis zeii strânşi la Teotihuacan.

Zeii aztecilor n-au găsit, aşadar, altă soluţie împotriva, morţii decât moartea însăşi. Sacrificiul iniţial trebuia mereu reînnoit pentru a întreţine ordinea cosmică. Speranţa însăşi întemeindu-se pe cruzime. Căci aztecul nu-şi poate stăpâni pesimismul decât aşa; convins că viaţa trebuie plătită cu moarte. Orice compasiune punea în pericol o lume condamnată.

Am venit pe pământ
Numai pentru un timp, o prietenul meu!

Trebuie să părăsim frumoasele cântece,
Trebuie să părăsim şi florile, vai!
De aceea sunt trist.
Trebuie să părăsim frumoasele cântece
Şi florile de asemenea
şopteşte un cântec unde de pe statui picură sângele.

Acum toţi aceşti zei sunt morţi. Le-au supravieţuit doar statuile.

Căci dacă există ceva care durează pe lumea aceasta, e melancolia trecerii noastre.

castelul

Mă trezesc devreme, în zorii cenuşii ai unui oraş străin. Ciudad de Mexico pare istovit de fiestă. Străzile atârnă ca nişte braţe inerte, golite de sânge. O linişte friguroasă apasă zidurile. Singurii care dau viaţă străzilor acum sunt indienii care se retrag, ca într-un exod de pe vremea conchistei, ducându-şi marfa nevândută în timpul sărbătorii.

În timp ce privesc străzile aproape pustii, îmi imaginez Tenochtitlanul, construit pe insule, în mijlocul unui lac, marea piramidă, canalele pe care mişunau luntrile, casele legate între ele prin poduri de lemn, şi mai departe câmpurile de porumb, iar dincolo de ele pădurile de pini din care ţâşneau, ca şi acum, printre nori, cei doi mari vulcani, Popocatepetl şi Ixtaccihuatl, unde aztecii nu urcau niciodată, socotindu-i munţi sacri. În zori, locuitorii Tenochtitlanului ieşeau, se pare, în faţa caselor şi scrutau cerul în căutarea luceafărului de dimineaţă;

dacă acesta era vizibil, îşi înţepau urechea cu un spin de cactus şi, cu două degete, luau două picături de sânge pe care le înălţau spre zeul astru, Quetzalcoatl.

Îmi imaginez şi scena întâlnirii lui Cortes cu Moctezuma petrecută într-o dimineaţă de noiembrie. Conchistadorul coborând de pe cal. Şi împăratul aztecilor coborând din lectica de aur, în vreme ce slujitorii aşterneau în calea lui ţesături de bumbac, iar mulţimea se prosterna la pământ. Aceeaşi mulţime care, câteva luni mai târziu, când Moctezuma, prizonier al lui Cortes, a ieşit pe zidurile palatului să liniştească revolta împotriva spaniolilor, l-a lovit cu pietre şi l-a rănit de moarte; aceeaşi mulţime care a privit, apoi, tăcută cum Tenochtitlanul era transformat în ruine, dărâmat casă cu casă şi incendiat.

Indienii care îşi duc marfa nevândută trec deasupra vechilor canale astupate de spanioli, pe bulevarde amorţite de dimineaţa rece şi încă tulbure, unde lipseşte ceva. Nu există ruine ca la Roma, deşi n-au trecut decât patru secole şi jumătate de la căderea Tenochtitlanului. Nimic nu aminteşte că aici a existat un alt oraş, capitala imperiului aztec. Încerc să caut un semn, dar ştiu dinainte că e inutil. Spaniolii au fost mai nemiloşi decât vizigoţii. Ei n-au cruţat nici laguna, nici piramida, nimic. Au hotărât să construiască o capitală nouă, să transforme vechea istorie în deşert. Capitala aztecilor a avut soarta Cartaginei, cu deosebirea că ruinele n-au fost arate şi presărate cu sare. Din ea n-a mai rămas la suprafaţă nimic, dacă nu cumva se află în parcul Alameda, a cărui enormă pată verde se vede bine acum, vreun copac vechi de cinci secole.

Cortes a urmărit, în fond, ceea ce au visat totdeauna cuceritorii. Să suprime istoria dinaintea lor,

temându-se că, altfel, victoria le va fi mereu contestată de ceea ce rămâne. Pentru a-şi atinge acest scop, el s-a războit nu numai cu armatele aztecilor. Mii de manuscrise au fost arse, iar peste ruinele, fumegând încă, ale templelor dărâmate, s-au ridicat în grabă biserici catolice. Mirosul de sânge din aceste temple i-a oferit cel mai bun pretext pentru "dezinfecția magică", cum o numeşte Huxley. Cu aceasta, o istorie s-a încheiat. Şi alta a început. Aşa s-ar părea, simplificând. În realitate, am, în acest oraş relativ tânăr, o senzație bizară. Ciudad de Mexico îmi pare îmbătrânit de o istorie secretă pe care o presimt în aerul rarefiat la această altitudine de peste două mii de metri.

Există oraşe cărora le ajunge un mit, o fantomă, un monument ca să trăiască în umbra lor. Ca Elsinor, unde călătorul vine să-l caute pe nefericitul şi melancolicul prinț al Danemarcei. Întregul Elsinor e vasalul unei legende, pretextul unui castel. La Ciudad de Mexico nu există, aparent, nimic din toate acestea. În locul marii piramide sunt acum zgârie-nori, în locul bărcilor care mişunau în lagună trec valuri de automobile. Strada e nervoasă, agitată, ca în toate marile metropole. Şi totuşi, presimt că există şi aici, alcătuit din umbre, un "castel".

O parte din piatra vechiului Tenochtitlân a fost refolosită, probabil, de spanioli, dar odată cu acest material va fi pătruns în noile construcții şi duhul vechiului oraş aztec.

Soarele inundă tufele de dafin din parcul Alameda

şi, printre crengile unui platan venerabil, zăresc în stradă o reclamă care recomandă "berea Moctezuma". Undeva, într-un gang, un tânăr indian se odihneşte sau aşteaptă ceva, aşezat pe ultima treaptă de la intrarea unui magazin, şi îngână un cântec pe care nu-l aude nimeni în afară de el; un bătrân cu obrazul măsliniu cotropit de o barbă ţepoasă şi albă s-a aşezat mai la o parte şi priveşte în gol; vânzătorii de ziare, *voceadores,* îşi continuă melopeea, maşinile îşi continuă goana prin oraş şi, poate, tocmai în acest timp arheologii au scos din ţărână, în locul unde fac săpături, un şarpe de piatră sau un zeu cu picioarele zdrobite.

taina lui Moctezuma

Autocraţii n-au voie să fie melancolici. Deoarece calităţile lor îi pot pierde mai sigur decât viciile lor. În palatul său din Tenochtitlan, Moctezuma studia zilnic, în amurg, la miezul nopţii şi în zori, semnele destinului pe cer. Când spaniolii au debarcat pe coastă, el a fost convins, poate cel dintâi, că se împlinea o profeţie a legendei. Un scrib i-a trimis un portret al lui Cortes şi împăratul aztec n-a mai avut atunci nici o îndoială; misteriosul străin cu faţa palidă, cu barba scurtă şi neagră, cu mâinile şi picioarele vopsite în negru (încălţămintea şi mănuşile armurii!), cu pălăria asemănătoare acelui huaxtec *purtat odinioară de Quetzalcoatl, nu putea fi altul decât zeul plecat pe mare, care devenise luceafărul de dimineaţă, dar care făgăduise că se va reîntoarce. Cortes purta pe piept o cochilie albă*

montată în aur, asemănătoare bijuteriei vântului, iar întâmplarea a vrut ca spaniolii să debarce în Mexic exact la data când, după calculele aztecilor, zeul exilat trebuia să se reîntoarcă. Obsedat de legendă, Moctezuma a fost convins de la început de inutilitatea rezistenței. Îşi trimitea luptătorii să moară pentru o cauză dinainte pierdută. De altfel, armatele aztece luptau numai când luceafărul de dimineață era invizibil. În rest, se retrăgeau.

Poate de aceea, cunoscătorii sunt de părere că moartea imperiului aztec a fost mai degrabă o sinucidere. În plină vigoare istorică, aztecii se simt totuşi dintr-o dată la sfârşitul istoriei lor. Stelele şi miturile le spun că nu mai pot avea nici o speranță. Profeții lor nu fac decât să le anunțe înfrângerea. În consecință, nu luptă decât pentru a fi învinşi. Fascinați de ideea unui sfârşit inevitabil, fac totul ca el să se împlinească.

Acum, mexicanul se întreabă care este adevărata sa identitate. E spaniol? E indian?

Cândva, lui Moctezuma i s-a adus un copil cu două capete. Împăratul a cerut prezicătorilor să interpreteze acest semn. Ei i-au spus că imperiul său, asemenea acestui copil, nu-şi va găsi niciodată unitatea. Dar nu e simplu să trăieşti cu un suflet scindat. Mexicanul aspiră să-şi recucerească trecutul şi, pe măsură ce-l recucereşte, se loveşte de obstacole care îl împing în impas. Pentru că el nu mai poate fi nici spaniol, nici indian. Într-un sat care e aproape un cartier al capitalei mexicane, pe muntele Milpa Alpa, se vorbeşte încă, aşa cel puțin pretind cei care l-au vizitat, nahuatl, *limba folosită de tolteci şi azteci; vechile poeme ale lui Nezahualcoyotl, prințul de Texcoco, se recită la*

câțiva paşi de zgărie-norii din Ciudad de Mexico; se cântă din chirimia, *un instrument cu sunete ascuțite pe care-l foloseau toltecii; mai sunt triburi care n-au renunțat să invoce, alături de sfinții din Panteonul creştin, luna. Prin arborii din parcul Alameda zboară încă pasărea quetzal, în vreme ce vântul sună prin tubul măştii de scafandru pe care o poartă mereu în statui zeul vântului...*

Cineva mi-a povestit că interpreta şi iubita lui Cortes, prințesa aztecă Malinalli, i-a salvat de multe ori pe spanioli. Între altele, a descoperit stratagema unui cortegiu strălucitor în care era un fals Moctezuma. Falsul împărat a răspuns direct unei întrebări, iar Malinalli ştia că regulile aztece cereau ca împăratul să răspundă numai prin intermediari.

Metisajul, scria Alfonso Reyes, este geniul Mexicului. Dar, dacă mă gândesc la ciudata ambiguitate din psihologia mexicanilor, aş înclina să cred că nici până azi conchista nu e încheiată. Mexicanul nu mai e acelaşi om care a ridicat piramidele, dar nu se poate desprinde de ele cu repulsia spaniolilor. Din când în când, se întoarce şi le priveşte cu o emoție pe care nu şi-o lămureşte pe deplin. E în căutarea unei împăcări lăuntrice între "cuceritor" şi "cucerit", care să vindece până la capăt ruptura săvârşită de spanioli în sufletul indian.

şarpele cu pene

Seara, am fost invitați la un spectacol:

Quetzalcoatl, tragedie antropocosmică.

De fapt, spune legenda, şarpele cu pene, Quetzalcoatl, a fost şi zeu şi rege la Tula, unde i-a învățat pe tolteci ştiința, bunele obiceiuri şi legile înțelepte. În urma unor intrigi ale rivalului său divin Tezcatlipoca, a trebuit să părăsească Tula şi a coborât spre țărmul mării. Acolo, lepădându-şi veşmintele şi podoabele, plângând şi făgăduind să se reîntoarcă, s-a îmbarcat pe o plută din piele de şarpe care a fost incendiată de căldura soarelui. Însă inima lui Quetzalcoatl n-a ars în flăcări: ea a zburat spre cer şi a devenit luceafărul de dimineață... *

** Nu trecuseră decât douăzeci şi patru de ore de când coborâsem dintr-un Jumbo-jet. Şi deodată această poveste despre un şarpe înaripat! N-ar fi fost de mirare să o ascult până la capăt, cum am început, cu detaşarea unui spectator politicos.*

Sincer să fiu, am ezitat să mă duc la spectacol. Şi, dacă aş fi găsit un pretext convenabil, aş fi rămas la hotel, să mă odihnesc, după care aş fi ieşit să mă plimb pe străzi. Uneori, pierdem fără să ştim ce şansă am risipit.

Tragedia antropocosmică la care am asistat nu era ceea ce mă temusem, un amestec de exotism comercial şi de mitologie aranjată, pentru turişti. Dimpotrivă, ea m-a convins, o dată mai mult, că în mituri regăsim înțelesuri pe care cuvintele noastre nu le mai pot exprima. Sau cărora nu le dăm importanță. Trecem grăbiți peste ele. Cum am făcut eu cu ideea, întâlnită la Pavese, cred, că ne rămâne totdeauna o soluție împotriva defectelor de care nu putem scăpa; să le transformăm în virtuți. Am socotit-o un simplu

paradox. Dovadă că am uitat-o până în această seară, când, în mod ciudat, mi-a revenit în memorie în vreme ce Quetzalcoatl îi explica lui Tatle că arborele universului are două brațe. Un braț al dragostei. Altul al durerii.

Dar dacă, ulterior, Mexicul a însemnat pentru mine mai mult decât o țară, seara aceea a avut cu siguranță un rol decisiv.

Dimineața de pe scenă s-a umplut de zgomotul ciomegelor care anunța locuitorilor Tulei că doi prizonieri capturați în munți vor fi sacrificați după ritual. Preoții îi vor aşeza pe piatra sacrificiilor, apoi, cu un cuțit de obsidian, alt preot le va tăia coastele, le va smulge inima din piept şi, caldă, încă, o va arăta zeilor, ca aceştia să se bucure.

"Este nevoie de atâta durere? a întrebat Tatle, care a crescut alături de Quetzalcoatl, ca şi cum ar fi fost fiul lui. Urcă ea ca mirosul de nopal şi îi îmbată pe zei?" Tatle compară moartea cu un şacal flămând. Şi cu aerul său de copil bătrân care a trecut prin multe, având acum tot atâtea îndoieli câte amintiri, le spune celorlalți, în timp ce cu piciorul şchiop desenează o săgeată în praf, că a văzut cum erau sacrificați copiii în cinstea zeului Ploii, îndreptându-se spre pietrele de sacrificii, copiii plângeau, iar lacrimile lor se transformau în ploaie. Tatle recunoaşte că şi el a plâns, deşi ştia că porumbul nu creşte fără suferință.

Dar nu voi înşira aici toată povestea şarpelui înaripat. Poate că mintea mea de european, învățată cu alt gen de mituri, cu zei care petrec în Olimp şi nu se dau înapoi de la adultere, nu era pregătită să înțeleagă un zeu care s-a târât în țărână printre tufele

de nopal până şi-a luat zborul spre cer după ce a fost rege respectat şi înțelept vestit la Tula. Uneori, mi-a venit să zâmbesc, în prima parte a tragediei. Şi, de câte ori am fost tentat s-o fac, m-am ruşinat în clipa următoare. Quetzalcoatl a ținut să cunoască toate durerile lumii, iar asta l-a ajutat să vadă că viața şi moartea se condiționează reciproc, cum se condiționează suferința şi speranța.

Am plecat de la teatru cu gândul că, pentru a cunoaşte Mexicul, trebuie să te adresezi mitologiei înaintea istoriei. Numai aşa vei descoperi legătura dintre Cortes şi Quetzalcoatl. Cortes şi-a ars navele de întoarcere şi, din punct de vedere strategic, ideea lui a fost utilă; ea le-a arătat spaniolilor că singura lor şansă era să cucerească Tenochtitlanul. Dar Quetzalcoatl, ajuns stea, nu se mai gândeşte decât la întoarcere.

mit şi simbol

Totul pare să se afle în Mexic sub semnul dualității şarpelui înaripat. Zăpezile acoperă focul vulcanilor, stelele ard peste urletele şacalilor din junglă, iar pădurile torențiale ale tropicelor se întâlnesc cu stepe pline de cactuşi. Căderea nopții e însoțită adesea de un zgomot ciudat. Alteori, tăcerea devine asurzitoare. Ploi violente alternează cu un cer secetos şi, pe măsură ce străbați Mexicul, constați că umbrele au un rol aparte în această țară cu soare de foc.

La rândul său, sufletul mexican e un amestec de pasiune şi reticențe. Pasiunea îl târăşte în afara sa,

iar reticențele îl fac să se replieze. Mexicanul dă astfel impresia de nesiguranță când, de fapt, trăieşte o permanentă luptă cu sine însuşi.

Cunoscători ai sufletului mexican m-au făcut să înțeleg că, simțindu-se vulnerabil, mexicanul e gata să rişte totul. Temându-se de primejdii, nici una nu i se pare prea mare. Demnitatea înseamnă probabil pentru el să-şi ascundă cât mai bine teama.

Ne e greu să ne explicăm de ce oameni atât de tăcuți strigă atât de puternic; de ce un caracter de obicei sfios devine brusc agresiv; şi de ce pasiunea cea mai vitală e uneori atât de aproape de moarte. Dar aşa cum din cerul pârjolit se revarsă câteodată ploi violente, mexicanul cel mai ceremonios îți rezervă surprize dacă e zgândărit. Ca să-şi ascundă timiditatea, el devine bătăios. Conştient de slăbiciunile sale, riscă mai mult decât e necesar. Şi e un fapt îndeobşte cunoscut că bravura toreadorilor mexicani nu e prea departe de sinucidere. Ei vor să-şi dovedească în primul rând lor curajul şi abia după aceea celor care îi privesc... Rezervat şi cordial în acelaşi timp, mexicanul îți dezvăluie sufletul atât cât trebuie pentru a observa că ai în fața ta o enigmă. În noaptea piatră a piramidelor țării sale, el pare să fi primit o moştenire contradictorie. Îl observi şi ți se pare liniştit. Chiar impasibil. Dar pe neaşteptate va pune mâna pe o machete dacă are senzația că a fost insultat. Ca şi vulcanii alături de care trăieşte sau ca furtunile care izbucnesc pe neaşteptate şi se sting în aureole de lumină, e imprevizibil, cum ne dezvăluie Octavio Paz. Bănuitor, amenință, ca nu cumva să fie prins descoperit. Înfometat de prieteni, vede în jurul său uneori numai inamici posibili. Şi deşi izolarea îl

apasă, nu se poate lipsi de ea. Se simte în siguranță numai când trebuie să-şi suporte singurătatea. S-a învățat chiar, se pare, atât de mult cu singurătatea, încât n-o poate părăsi decât în chip violent. De aceea cântă şi dansează la petreceri până la epuizare.

Am aflat că pentru a răzbuna onoarea familiei sale, un mexican a ucis şapte persoane. După care, fiind urmărit, nu putea fi prins. Scăpa mereu. Într-o zi, în munți, a văzut pe drum o pasăre rănită. A coborât de pe cal, a luat-o în mâini, mângâind-o şi încercând s-o vindece. Pasărea a murit însă, iar el, în loc să plece, s-a apucat să-i sape o groapă unde a aşezat-o pe un pat de frunze, rugându-se Fecioarei ca pasărea să zboare la cer. Aşa l-au surprins jandarmii şi l-au doborât. În acest exemplu se vede, cred, foarte clar că asprimea mexicanului îşi poate arăta pe neaşteptate un obraz sentimental, descoperire care nu încetează să-i mire pe toți străinii. Şi uneori chiar pe mexicani. Ei au uitat motivele pentru care i-au fost puse şarpelui aripi, dar povestesc legenda ca şi cum ar face o destăinuire pe care la rândul lor ascultă uşor intrigați. Dacă nu cumva ceea ce nouă ni se pare a fi o scindare este în realitate, ca în mitul şarpelui înaripat, o sinteză.

Mexicul m-a făcut să reflectez la condiția mea de intelectual născut într-un sat din care am plecat în plină copilărie. Atâtor rupturi care există înlăuntrul meu li s-a adăugat una care le lămureşte, poate, şi le rezumă pe toate. Din ce în mai limpede am înțeles că tot ce e conservator în mine mi-a complicat melancoliile şi greşelile.

taina

În holul hotelului, pe un perete întreg, e o frescă imensă pictată de Diego Rivera, cu care Luvrul s-ar mândri. Şi, culmea, ignorată de clientela hotelului care, scutită de complexele de la Luvru, îşi vede liniştită de treburi. E povestită în această frescă întreaga istorie a Mexicului, de la Cortes, care se vede în partea stângă a peretelui, până la furtunoşii *guerrilleros* din 1910. Juarez îşi prezintă reforma deasupra unei proclamaţii pe care scrie vizibil *Dios no existe* (Dumnezeu nu există). Ceea ce, se zice, a provocat o vie reacţie din partea arhiepiscopului din Ciudad de Mexico atunci când a fost chemat să binecuvânteze această operă de artă la inaugurarea hotelului... Un arhiepiscop chemat să binecuvânteze o frescă în care se afirmă că

"Dumnezeu nu există", iată o scenă semnificativă în multe privinţe pentru Mexic. Ca şi statuile pe care şerpii şi vântul le-au orbit. Dar ceea ce am văzut astăzi după-amiază întrece puterea mea de înţelegere. În vitrina unei patiserii erau etalate prăjituri în formă de cap de mort şi de tibia. Ironie? Farsă macabră? Mexicul e, într-adevăr, plin de surprize.

Pe străzile toropite de soarele moale, vegetal, al după-amiezii de septembrie descopăr o atmosferă greu de caracterizat, mai ales după ce amănuntele încep să se amestece... indieni care, aşezaţi pe trotuar, pregătesc *tortillas* fără să le pese de zgomotul şi de

febra străzii, imperturbabili, ca şi cum ar fi singuri, undeva pe un câmp, lângă un foc de cactuşi uscați, pregătindu-şi cina; vânzători de bilete de loterie care trag de mânecă pe trecători, îndemnându-i să nu dea cu piciorul norocului; biciclişti care duc pe cap, într-un echilibru miraculos, pachete de ziare sau altă marfă, strecurându-se printr-o circulație aiuritoare; edificii ultramoderne, pe scările cărora somnolează uneori un bătrân, privind strada fără s-o vadă, ca statuile sculptate de strămoşii săi; o catedrală unde printre băncile de lemn lustruit simți fantomele zeilor azteci... nu poți să confunzi această atmosferă cu alta. dar nici nu reuşesc să precizez, dincolo de detalii, ce anume o deosebeşte... Cândva, am aflat că indienii se împotrivesc în America arheologilor care, îşi zic ei, vor să le violeze vechile taine. E oare atât de stranie împotrivirea lor? Nu cumva, uneori, vrând să atingem un mister îl risipim pentru totdeauna? Îmi amintesc povestea Ceciliei Metella, frumoasa romana găsită în ruinele de pe Via Appia, care părea intactă în sarcofagul ei, dar în clipa ridicării capacului s-a destrămat într-o pulbere fină. Sună ciudat asta într-un secol care pare convins numai de faptul că doi şi cu doi fac patru... Dar ceea ce îmi sugerează Mexicul e să nu mă grăbesc: "Priveşte fără pretenția de a pricepe totul. Există lucruri pe care le vei înțelege mai bine din amănunte şi din tăceri decât din vorbe. Aşa cum există gânditori care pot fi înțeleşi mai bine din îndoielile lor decât din certitudinile lor".

Şi parcă îl aud pe Tatle apropiindu-se, în vreme ce seara cade ca o pasăre cenuşie peste vârful glacial al lui Popocatepetl.

— Parcă te-ai teme de ceva, senor.

dans pe vulcani

Obişnuit să mă tem de moarte, m-am mirat s-o văd, în Mexic, sărbătorită. Sigur, mi-am dat seama destul de repede că e vorba de o încercare de a exorciza frica, de a o reduce la proporţii care pot fi îndurate, dar, recunosc, sunt amănunte care descumpănesc în Mexic un om înclinat, mai degrabă, să evite gândul că într-o zi va muri... Nu sunt, se pare, puţine bisericile unde scheletul morţii e expus pe un tron, cu un sceptru în mână. Şi cum să consideri prăjiturile funebre care se pun peste tot în vânzare înainte de sărbătoarea morţilor? Sau un afiş în geamul unei brutării pe care scrie "Aici pâine adevărată a morţilor". Ori gestul incredibil de a trimite fiinţei iubite un mic sicriu de zahăr, pe care e scris prenumele ei. Mărturisesc, nu izbutesc să înţeleg aceste relaţii ciudate cu moartea.

Dacă tot ce se povesteşte e adevărat (eu nu le-am văzut cu ochii mei), se petrec lucruri curioase de sărbătoarea morţilor. Prin case sunt puse mâncăruri în jurul fotografiilor celor defuncţi. În sate au loc adevărate banchete funebre, de la care nu lipsesc petardele. Sunt locuri unde, după ce li se aduc florile pe care le preferau în viaţă, morţilor li se cântă cu ajutorul tranzistoarelor şi casetofoanelor ultimele melodii la modă. După veghea obişnuită în cimitir, în zori, când mănâncă ofrandele pe care le-au adus, mulţi se culcă acolo să-şi facă digestia. Am avut în mână o fotografie stranie din insula Janitzio, unde, la miezul nopţii, toate femeile, îmbrăcate în negru, s-au strâns pe un platou gol. Nici o cruce şi nici un alt

semn nu arăta că acolo ar fi un cimitir. În locuri cunoscute numai de ele, presărate mai întâi cu petale de flori, au înfipt lumânări aprinse, începând o noapte de veghe.

Din câte se spune, i se poate întâmpla unui mexican să moară numai pentru că el nu vrea să-şi recunoască teama. Din moment ce tot murim, cel puţin să nu ne lăsăm umiliţi de moarte, pare să fie logica mexicană. Singurul lucru pe care i-l putem opune este un obraz destins. Să numesc asta curaj? E, poate, mai bine să evit o părere. Mexicanii n-au pretenţia că fac filozofie. Pur şi simplu, ei procedează cum simt. Sunt încredinţaţi că fără un sceptru ironic, moartea ar fi de neîndurat.

zeiţa cu fusta de şerpi

Pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, lucrătorii care săpau într-o piaţă din Ciudad de Mexico au dat peste o statuie impunătoare şi teribilă. Era o sculptură de aproape trei metri în înălţime şi două tone în greutate reprezentând-o pe Coatlicue, "zeiţa cu fusta de şerpi". Cea mai fioroasă, după gustul european, din Olimpul aztec. Bestială şi hipnotică. În loc de obraz, ea are două capete îngemănate de şerpi. Pe piept îi atârnă un colier făcut din mâini tăiate şi din inimi. Fusta de şerpi, dispusă într-o reţea romboidală, simbolizând pământul, e prinsă cu o centură închisă cu un cap de mort şi cu doi şerpi înnodaţi în faţă. În locul braţelor, alţi doi şerpi. Iar în loc de picioare, gheare de acvilă.

Văzând-o, oricât de conchistadori vor fi fost spaniolii, zeiţa le va fi dat insomnii. Piatra era afumată

cu esență de nopal în templul din Tenochtitlan şi stropită cu sânge. Nu le-am putea reproşa oamenilor lui Cortes că n-au reuşit ceea ce noi nu reuşim după atâtea secole: s-o privim fără să ne cutremurăm.

Statuia a fost dusă la Universitatea din Ciudad de Mexico şi aşezată alături de copiile unor statui greceşti. Lângă Afroditele obişnuite numai cu plaje pe care să-şi admire trupul, Coatlicue inspira cu siguranță şi mai multă teroare. Ceea ce i-a determinat pe profesorii Universității să se întrebe dacă nu era mai bine ca un asemenea coşmar de piatră să stea la câțiva metri sub pământ. Ei au hotărât ca statuia să fie îngropată din nou în locul unde fusese găsită. Ceva mai târziu, Alexander von Humboldt a cerut permisiunea, în timpul şederii sale în Mexic, să vadă statuia. Autoritățile au acceptat, au dezgropat-o şi, după ce savantul german şi-a satisfăcut curiozitatea, au îngropat-o la loc. Abia la câteva decenii după aceea, Coatlicue a fost dezgropată definitiv. A fost pusă la început într-un colț din holul Universității, apoi într-un coridor, fiind socotită nu o operă de artă, ci o curiozitate ştiințifică şi istorică. Bizara aventură s-a încheiat la muzeul național de antropologie, Luvrul Mexicului, unde Coatlicue tronează acum în marea sală consacrată culturii aztece.

Cum să ți-o închipui pe Coatlicue alături de Venus din Milo? Chiar dacă adevărul e tot mai puțin comparabil cu frumosul, e greu să nu le dai dreptate grecilor care şi-au făcut zeii frumoşi fi i-au atras spre plăcerile omeneşti. Aztecii le-au schimonosit zeilor figurile, i-au încolăcit cu şerpi pentru a-i face cât mai teribili. Xochipilli, tânărul zeu al Frumuseții, al

Tinereții, "prințul Florilor" era reprezentat cu un cap de mort crispat într-o grimasă înfricoşătoare. În ce scop? Nu pot să cred că omul a avut nevoie de artă ca să-şi sporească frica. Ea există oricum. Atunci care este sensul acestor statui? Din moment ce "nu-mi place" nu e un răspuns satisfăcător, ar trebui căutat altul. Au urmărit aztecii să obțină curajul prin teamă, aşa cum au vrut să obțină ordinea universului prin durere? Şi de ce deosebirea dintre poezia lor şi sculptura lor? În vreme ce statuile ne dau insomnii, poezia are gingăşii care ne pun în derută. Ea asemăna viața omului, cu un fluture ce aspiră nectarul unei flori şi apoi dispare...

Oricine se apropie de cultura veche mexicană constată că şarpele e prezent peste tot. Încolăcit în părul zeilor sau în jurul pământului. Şerpii au năpădit statuile şi piramidele. În calendarul aztec, un şarpe face înconjurul motivului central. Bastonul de foc al zeului solar Huitzilopochtli este un şarpe. Marea care înconjoară pământul este şi ea un şarpe. Ploaia care cade, la fel. Arborele care înfloreşte. Brațul care se ridică. Negustorii azteci nu porneau la drum fără să se fi asigurat că ziua plecării purta semnul şarpelui. Iar un imn care cântă fecunditatea pământului compară înflorirea porumbului cu transformarea unui şarpe de foc într-un şarpe cu pene prețioase.

Dincolo de aceste simboluri, sunt de înțeles reticența şi repulsia cu care un Elie Faure vorbeşte în *Istoria artei* de sculptura aztecă. Secole la rând arta europeană a ieşit pe țărmul mărilor s-o întâmpine pe Afrodita şi nu e simplu să priveşti fără să te crispezi o statuie împovărată de cranii şi şerpi. Statuile aztece îi

amintesc istoricului de artă francez delirul vegetației tropicale, umflată de ploaie şi de bulbi spongioşi, de o violență tulbure. Şi mă întreb dacă n-ar trebui să vedem aici mai mult decât o chestiune de gust. Lumea e sătulă de coşmare, nu mai vrea să se lovească de ele şi în piatră.

Dar să nu-i judecăm pe sculptorii azteci după criteriile noastre. În vechiul Mexic, chipeşul Paris ar fi rămas un simplu cioban anonim. Nici o zeiță nu l-ar fi căutat să-l facă atributul frumuseții, întrucât frumusețea nu-i interesa pe acei zei. Lucru greu de înțeles şi poate şi mai greu de acceptat, dar pe care trebuie să ni-l aducem aminte dacă vrem să cântărim corect o artă de care până şi soldații lui Cortes, ce nu erau deloc slabi de înger, s-au cutremurat, iar noi, care n-am incendiat Tenochtitlanul, avem şi mai multe motive să ne îngrozim. Poate totul trebuie privit aşa cum Mexicul îşi priveşte vulcanii. Ştiind că sub coroana de zăpadă arde un foc primejdios. Artistul din vechiul Mexic a căutat oroarea, rânjetul crud, gura care devoră. Dar a făcut-o, poate, din credința că toate au un revers. Dacă viața este o floare, brațul care o rupe se termină în mod normal cu o gheară. Nicăieri florile, păsările, vântul n-au fost atât de insistent chemate să murmure melancolia în fața morții, în timp ce o umbră de spaimă trece chiar pe figurile zeilor.

victoria artei

Aproape tot ce-a rămas din vechiul Mexic, ca şi

din vechiul Egipt, este datorită artei. Nu e destul atât ca arta să nu mai fie disprețuită de nimeni? Iuliu al II-lea e pomenit mai ales datorită lui Michelangelo. Şi nici o victorie nu i-a dat lui Carol Quintul cât i-a dat penelul lui Tizian. Istoriografia Egiptului antic se mulțumea să înşire o listă de faraoni, fără să adauge nimic altceva. Simple nume, "mumii sonore", cum zicea Blaga. Sarcina de a depune mărturie şi-au luat-o nu istoriografii, ci sculptorii, arhitecții. La Luxor şi la Karnak înțelegem mai bine civilizația veche egipteană decât din cele mai docte tratate.

Şi ce-ar mai reprezenta, fără Homer, acel pinten stâncos care domină la Troia câmpia arsă de soare, unde şopârlele dorm pe legende? E destul să ne spunem în gând câteva versuri din Iliada *pentru ca dintr-o dată câmpia goală să se umple de umbre. N-aş sfătui pe nimeni să meargă acolo dacă nu e convins că Homer n-a mințit...*

Nici în Mexic nu te poți baza doar pe istorie.

spre Teotihuacan

Mergem la Teotihuacan. Acolo unde se află celebrele Piramida Soarelui şi Piramida Lunei.

Ieşind din oraş, zărim clădirea unei bănci în formă de piramidă. Mă întreb, ce-au vrut să sugereze arhitecții? Soliditatea? Faptul că banii vor învinge timpul? Că ei reprezintă singura mitologie posibilă azi?

Trecem printr-un peisaj cu arbori de piper şi mulți cactuşi, prin sate ale căror imagini se suprapun. Ziduri albe, mult alb, un alb secetos, care se prelinge

parcă şi pe obiecte. Clădiri scunde, cactuşi şi iarăşi ziduri. Mereu aceeaşi mică piață centrală, mereu aceleaşi străzi înecate de praf şi de soare. Sau mi se pare că sunt aceleaşi, deoarece le străbatem prea repede. Şoferul claxonează şi nişte copii se dau la o parte. Ne vom întoarce pe o altă rută şi despre aceste sate nu vom şti nimic.

Străinii caută în general într-o țară, cu predilecție, ceea ce e celebru, dispensându-se de rest. Plătim şi noi azi tribut acestei mode. Au trecut timpurile călătoriilor romantice, acum agențiile de voiaj te asigură că poți cunoaşte Veneția sau Parisul într-o singură zi, sau chiar în câteva ore dacă eşti grăbit, ghizii s-au specializat, spun numai banalitățile de rigoare, pentru a privi *Gioconda* sunt necesare trei minute, iar pentru Tizian ajunge durata unei canțonete... E suficient să te înarmezi cu câteva ghiduri bune, să cauți numai ceea ce îți recomandă ele şi eventual să-ți împrumuți părerile din ele (când există), să afli anul când a fost ridicată o piramidă, înălțimea, volumul... Poate, într-o zi, ca să ne scutească de orice efort, ghidurile ne vor oferi şi sugestii despre ceea ce trebuie să simțim...

fascinația arheologiei

Pe platoul unde ne oprim, la Teotihuacan, la cincizeci de kilometri distanță de Ciudad de Mexico, piramidele nu sunt păzite, ca în Egipt, de sfincşi, ci de vulcani. Vulcani stinşi, dormitând la soare. Lipseşte şi

deşertul. Lipseşte şi sunetul uscat, insinuant, al nisipului. O iarbă măruntă acoperă ruinele încă nedezgropate şi munţii din jur. Şi cerul e altfel decât lângă Nil unde aproape nu se mai vede la amiază. Aici se înnegreşte în lumină din pricina altitudinii şi are ceva confidenţial.

Piramida Soarelui şi Piramida Lunei n-au o vechime mai mare decât Colosseumul din Roma. În comparaţie cu necropolele faraonilor, ele sunt mai tinere cu aproape trei milenii. Cu toate acestea, foarte puţini rezistă să nu le compare cu piramidele egiptene. Se fac calcule că în Piramida Soarelui sunt aproape un milion de metri cubi de piatră, că prin dimensiuni ea se situează între a doua şi a treia piramidă de la Ghizeh, dar au vreun rost, oare, asemenea ierarhii? Piramida lui Keops triumfă peste un sarcofag gol, în vreme ce aici nu există sarcofage goale. Piramidele din Mexic n-au avut rol de necropolă. Ele au fost, de fapt, socluri fantastice ale unor temple dispărute azi.

În ciuda deosebirilor, piramidele de la Teotihuacan, construite din patru platforme suprapuse, în trepte, pe care urcau preoţii la ritualuri, sunt la fel de misterioase ca şi cele egiptene. Numai că întrebarea principală aici nu este: cum au fost construite, ci de către cine. Totul arată că a existat cândva un adevărat oraş aici. O metropolă enigmatică, despre care nu se ştie aproape nimic sigur, dar ale cărei urme se văd sau le bănuim dincolo de ceea ce au dezgropat arheologii. După un mileniu de existenţă, se zice, ea a agonizat inexplicabil cam prin secolul al Vll-lea al erei noastre, fiind treptat acoperită de valuri de pământ peste care a crescut iarba; numai Piramida Soarelui şi Piramida

Lunei au rămas solitare deasupra, înfruntând timpul. A fost, oare, Teotihuacanul capitala unui imperiu necunoscut? Şi ce s-a întâmplat cu populația sa? Oraşul nu mai era decât o imensă ruină când au sosit, din nord, aztecii care ştiau despre constructorii acestor piramide chiar mai puțin decât noi. Uimiți de grandoarea ruinelor, ei n-au putut crede că au fost locuite de ființe obişnuite. Erau convinşi că Teotihuacanul a fost opera unor uriaşi, care, murind, s-au transformat în zei... De altfel, şi spaniolii i-au dus lui Carol Quintul un femur de mamut drept probă că piramidele de la Teotihuacan au fost construite de uriaşi...

Moctezuma venea în pelerinaj în fiecare an pentru a omagia zeii ce s-au întrunit pe acest platou ca să creeze soarele şi luna. "Al cincilea soare" ar fi strălucit prima oară aici... Soarele care încălzeşte acum piatra şi şopârlele, ca într-o idilă arheologică...

Săpăturile sunt departe de a fi terminate. Pe măsură ce avansează, sunt descoperite alte edificii, fundații de temple, palate sacerdotale, coloane sculptate, fragmente de fresce, obiecte de ceramică, de os, măşti funerare din piatră.

Unii cred că Teotihuacanul a fost abandonat în plină dezvoltare. Arheologii n-au descoperit în ruine nici un semn de decadență. Ce i-a determinat atunci pe locuitorii acestui oraş să plece? O catastrofă? Incendiul care ar fi ars întregul centru ceremonial? Seceta sugerată de obsesia zeului Ploii în basoreliefuri şi fresce? Dacă au plecat, au plecat oare în grabă sau treptat?

În timp ce pe Calea Morților, care este în realitate o succesiune de piețe rectangulare despărțite de scări, urletele casetofoanelor fac şopârlele să tresară prin somn, urc, numărând treptele Piramidei Soarelui. Soarele arde chiar deasupra noastră, în crucea amiezii, pe un cer limpede, fără nici un nor. Jos, printre ruine, înfloresc arbori de piper. În jur, vulcani stinşi. Închid ochii şi mi se pare că aud un zgomot înfundat venind, poate, din pântecul vulcanilor...

În ciuda mijloacelor tehnice de azi, aceşti munți de piatră ni se par neverosimili. Cineva invocă poveştile cu extratereştri pe care le-am mai auzit şi în alte părți şi care, mărturisesc, m-au agasat totdeauna. De ce nu credem că oameni ca noi au fost în stare să ridice piramide? Oare, dacă Michelangelo şi-ar fi pus in practică visul de a sculpta munții, am fi crezut că tot extratereştrii au făcut asta? M-am cam săturat să aud aceste teorii, în care viața şi moartea n-au nici o importanță. Nici spaimele sau iluziile. Ale noastre sunt doar tranzistoarele care strigă în urechile zeilor de piatră şi aparatele de fotografiat care țăcăne...

Vântul biciuie paginile caietului pe care scriu, pe ultima treaptă a Piramidei Soarelui. Şi mă gândesc, poate nu întâmplător, că învățăm doar ceea ce eram pregătiți să învățăm.

— Unde duc, azi, treptele piramidelor? ar putea întreba Tatle cu vocea lui de bătrân şi de copil în

acelaşi timp.
Ce i-aş putea răspunde?

Nu mai există învelişul de stuc de odinioară, pictat în culori strălucitoare. Masa enormă de piatră e goală, ca un schelet fabulos. Şi, privind-o, ceva din vanitățile noastre se clatină. Dacă şoselele ar fi străjuite de piramide, probabil multe lucruri ar arăta altfel... Dar putem continua să nu fim modeşti. Nu e nici un pericol. Piramidele sunt puține şi le putem ocoli. Peste câteva ceasuri şi noi vom fi departe de ele.
De altfel, şoferul maşinii cu care am venit claxonează. Am venit, am urcat, trebuie să ne continuăm drumul. "Al cincilea soare" are şi el pretențiile lui.

Mai întârziem câteva clipe în fața unor mici magazine cu bijuterii artizanale. Se vând amulete, calendare aztece, brățări, piramide în miniatură. Un comerț echivoc proliferează ca de obicei în jurul monumentelor trecutului şi se găsesc destui care-şi cumpără suveniruri cu iluzia că achiziționează amintiri. În special americanii, atât de siguri pe ei în afaceri, sunt de o candoare dezarmantă în asemenea împrejurări. Există chiar un stil *à l'americaine* de a privi o amuletă de serie ca pe un obiect de la muzeul național de antropologie, dacă vânzătorul ştie să-şi laude cum trebuie marfa.
Cumpăr şi eu un cap de toltec din obsidian. Apoi plecăm.

obsesia apei

O frescă descoperită între ruinele de la Teotihuacan arată paradisul lui Tlaloc, bătrânul zeu al ploilor. Tlalocan. Zeul poartă o mască de jad şi are în păr o pasăre quetzal cu pene verzi somptuos revărsate. Trupul îi e acoperit de coliere şi bijuterii, iar din mâini cad pe pământ picături de ploaie.

Dar în acest paradis se petrec câteva lucruri ciudate. Mai întâi, cum reiese din frescă, accesul în el nu era asigurat de merite, ci de hazard. Cei care mureau înecați sau din pricina apei pătrundeau în Tlalocan, paradis care nu reprezenta o recompensă, ci o revanşă. Apoi, un fapt şi mai curios. Un fluviu țâşneşte dintr-un munte, dar şi acest munte e de apă! Cât de mare trebuie să fi fost obsesia apei pentru omul din Teotihuacan, dacă el şi-a imaginat munți de apă din care țâşnesc râuri de apă, iar oamenii înoată şi în fluviu şi în munte, împresurați de peşti şi de plante acvatice?! În sfârşit, intrigă faptul că pictorul n-a introdus în paradisul lui Tlaloc nici o femeie şi n-a arătat nici o preocupare pentru frumusețea trupului. Singurul lucru care există din belşug este apa. Un adevărat desfrâu acvatic. Pe țărm, alte personaje prind fluturi, culeg fructe şi flori, cântă, discută, accentuând impresia de paradis copilăresc, în care totul se scaldă în apă sau se oglindeşte în ea.

Dacă paradisul omului din Teotihuacan arăta astfel, înseamnă că viața lui arăta exact invers. Apa lipsea, probabil, cronic, cerul era uscat, pământul pârjolit şi imnurile care invocau ploaia ardeau buzele.

un labirint lacustru

Mergem cu soarele în față. O clipă am senzația că sunt acasă şi mă întorc de la mare într-una din orele de după-amiază când în Bărăgan lumina fulgeră în parbrizul maşinii. Numai că în stânga, misterios şi glacial, se înalță celebrul Popocatepetl.

În drum spre Ciudad de Mexico ne oprim la Xochimilco. Gazdele vor să ne ofere, probabil, o relaxare după tensiunea arheologică de la Teotihuacan. O plimbare cu *trajinera...* atracția şi farmecul "Veneției" mexicane, cum le place localnicilor să numească Xochimilco.

Din aşezarea propriu-zisă, n-am văzut nimic. Ne oprim la un debarcader unde suntem poftiți pe o plută, cam rudimentară, alcătuită din trunchiuri legate cu şipci, dar suficient de încăpătoare, ca să ne ducă pe toți. Şi, odată cu căderea serii, ne pomenim într-un adevărat labirint lacustru, un păienjeniş de canale, pe malurile cărora nu se zăreşte nici o casă.

La început, totul mi se pare un soi de parodiere a Veneției, la limita farsei, regizată pentru uzul amatorilor de pitoresc. În locul faimoaselor gondole venețiene, sunt folosite plute colorate, în locul gondolierului un bărbat cu o prăjină care atinge fundul apei, în locul podului de la Rialto cerul înalt şi gol, iar pe maluri, în locul palatelor din Renaştere, lanuri de porumb şi copaci. Fireşte, cântece, fireşte o veselie vag melancolică, fireşte flori, atribute indispensabile unui asemenea spectacol. Treptat, însă, mă las contaminat de echivocul comparației cu

Veneția sau de amestecul de realitate şi de irealitate din atmosfera de chermeză de pe ambarcațiunile cu care ne încrucişăm şi nu mai am impresia de exotism uşor caricatural. Poate şi din cauza serii, apa întunecată pe care plutim îmi dă o amețeală plăcută. Îndrăznesc, chiar, să cer prăjina cu care e împinsă "trajinera" şi, câteva minute, fac eu pe "gondolierul". În vreme ce labirintul lacustru se ramifică în alte canale, "trajinera" înaintează printre arbori înserați şi femei ce vând flori din luntri mici. Apa, cântecele, copacii defilând pe mal ca palatele venețiene şi seara care ne învăluie fac parte dintr-o incertitudine în care nu m-ar mai surprinde nimic. Nici dacă la un moment dat porumbul şi copacii de pe maluri ar dispărea, dacă în locul lor s-ar înălța Palatul dogilor şi cineva m-ar aştepta pe debarcaderul din Piața San Marco să mă arunce în închisorile de odinioară ale Serenissimei pentru că mi-am îngăduit să confund Veneția cu Xochimilco.

La debarcader e noapte. Nu sună orologiul din San Marco şi, în locul porumbeilor, roiesc câini printre picioarele noastre.

Mergem acasă la Dolores Olmedo să vedem o colecție de tablouri ale lui Diego Rivera. Pătrundem, întâi, într-un parc seniorial, pe care mai mult îl ghicim la lumina farurilor. Atmosferă desprinsă, parcă, din *Ghepardul.*

Casa, veche de patru secole ni se spune, e transformată în muzeu. Descoperim aici o colecție, realmente, fabuloasă de sculptură precolumbiană, cu numeroase statuete de cult, dezgropate din morminte. Mă atrage, îndeosebi, un *Gânditor* primitiv, mai

expresiv decât *Gânditorul* lui Rodin, cred, deşi capul nu i se vede, fiind ascuns între mâini. Formele sunt greoaie, dar din ele emană ceva care te tulbură. Reținut de acest *Gânditor,* abia mai am timp să mă interesez de operele lui Rivera, pentru care am fost invitați aici. Dintre ele, trei nuduri, *Dansatoarea în repaus, Dansul pământului* şi *Dansul soarelui,* mi se par remarcabile. Dar gazda nu se supără că privirile noastre (ale mele cel puțin) insistă asupra colecției de sculptură. Discretă şi distinsă, ne dă explicații reținute în care se amestecă umbre şi amintiri despre Diego Rivera...

Noaptea, la Del Prado, îmi rememorez impresiile. Xochimilco e departe, totul s-a petrecut, parcă, demult, într-un oraş ireal, al cărui locuitor aproximativ am fost şi eu câteva ceasuri.

nevoia de mit

O legendă mexicană spune că nişte exploratori s-au rătăcit într-o peşteră întunecoasă. Şi au continuat să umble chiar când n-au mai văzut nimic. La un moment dat, istoviți, au vrut să renunțe. În clipa aceea, au auzit o voce care le-a spus că au de ales. Dacă vor merge mai departe, vor ieşi într-o zi afară din peşteră, dar soarele va fi prea tare pentru ochii lor obişnuiți cu întunericul. Şi vor orbi. Nimeni n-a ezitat. Exploratorii şi-au reluat căutarea.

charros

Probabil, orice țară e cunoscută mai întâi prin prejudecăți. Despre italieni ne imaginăm că toți au în repertoriul lor personal *O sole mio,* despre francezi că toți l-au citit pe Balzac, despre nemți că toți beau bere şi se pricep la filozofie. Prejudecățile despre Mexic sunt mai exotice. Sombrero, fiesta, pasiunile, nu lipsesc însă din ele.

E duminică, e soare şi suntem amestecați în publicul înghesuit pe băncile unei tribune înguste, în fața unei arene, undeva la marginea capitalei. Va avea loc aici o întrecere de *charros,* ceva, după câte înțeleg, între coridă, turnir medieval şi serbare de cowboy.

Tribuna e în umbră. În schimb, arena acoperită cu un strat de nisip străluceşte în soare; începe, la vreo sută de metri în față, printr-un fel de culoar descoperit, dincolo de care sunt probabil grajdurile şi terenul unde se face "încălzirea", iar în apropierea tribunei se lărgeşte într-un hemiciclu. Printre călăreții ce-şi plimbă caii în aşteptarea startului, îmbrăcați toți în strălucitoare şi elegante costume de *charro* (pantalon şi vestă brodate cu aur şi argint şi, bineînțeles, un sombrero somptuos*), unii sunt binecunoscuți şi răsfățați de public. Li se fac semne şi ei răspund înclinând capul. Alții sunt novici. Îşi fac azi botezul arenei, după ce au visat, poate, celebritatea de a deveni cel mai bun charro. Pe aceştia nu-i bagă deocamdată nimeni în seamă. Dimineața e caldă şi în aer pluteşte o promisiune de sărbătoare. Se discută cu aprindere şi nerăbdarea creşte. Şi-a făcut apariția, chiar în arenă, şi un crainic cu un microfon şi un sombrero alb. Şi, fireşte, de la orice fiesta nu poate

lipsi muzica. Se amestecă cu soarele, cu freamătul publicului, cu aşteptarea.

* În Spania a izbucnit o celebră răzmeriță când s-a interzis, pe la începutul secolului trecut, purtatul pălăriei cu boruri mari şi al mantiei. Cine ar îndrăzni în Mexic să decreteze interdicția de a purta sombrero şi pantaloni cu fireturi?

În sfârşit, s-a dat semnalul întrecerii. Se aşterne o linişte încordată, în care se aud numai şoaptele vânzătorilor de răcoritoare şi voci enervate care-i pun la respect. Pornind din capătul arenei şi venind în galop spre tribună, călărețul trebuie să se oprească din viteză într-un punct fix, însemnat cu var, strunind calul brusc şi luând să scrâşnească nisipul sub picioarele lui. Publicul aplaudă primele încercări reuşite. Dar încă mai păstrează rezerve de entuziasm. Ştie că vor urma probe mai grele.

Ele urmează, într-adevăr. Un taur e gonit în arenă. Călărețul trebuie să-l urmărească şi, prinzându-i coada şi răsucind-o, să-l trântească din alergare având, desigur, grijă să nu fie el răsturnat din şa. Alte probe cer călărețului să prindă cu lasoul picioarele taurului şi să-l doboare din viteză.

Eu, care n-am priceput niciodată pasiunea pentru coride, privesc totul la fel cum se vor fi uitat aztecii la călăreții spanioli. Îmi plac caii şi, în adolescență, vara, îmi plăcea să pornesc în galop fără țintă, să simt vântul îmbătându-mă. Ceva nu "se leagă" însă aici. Mă uit la aceşti călăreți al căror joc viril cu lasoul şi cu riscul îi face cruzi. Soarele, sărbătoarea, strigătele din tribună îi ațâță şi mai mult. Au uitat de orice altceva, în afară de rivalitățile lor şi de gloria de a fi un charro.

Un taur răsturnat în nisip e pentru ei semnul sărbătoresc al victoriei. Arena are, probabil, pedagogia ei, nu contest, şi prea e veselă toată lumea din jur ca să nu fiu stingherit că nu pot intra în atmosferă. Fără îndoială, sunt un rău spectator. Şi abia urmează probele cele mai "tari" care vor solicita nervii publicului.

Îmi amintesc că inventarul armelor care au asigurat superioritatea celor şapte sute de oameni ai lui Cortes asupra unor armate de treizeci de mii şi cincizeci de mii de luptători azteci nu uită niciodată să adauge celor zece piese de artilerie grea şi celor patru culvrine, 16 cai. 16 cai care au atârnat greu în istoria Mexicului! La un moment dat, aztecii au capturat un cal, l-au tăiat în bucăţi şi au trimis aceste bucăţi în toate oraşele imperiului, dar spaima lor în faţa acestor animale necunoscute n-a scăzut... Aici sunt mai mulţi cai decât a avut Cortes, iar în vacarmul entuziast din tribună disting destui indieni. Au trecut patru secole şi jumătate între teama superstiţioasă a aztecilor şi acest joc duminical care sună foarte spaniol. Aici, singura raţiune a existenţei cailor pe lume pare să fie aceea de a fi încălecaţi de un charro şi goniţi pe o arenă de nisip sub ochii lacomi de spectacol ai celor din tribună.

Chiote salută îndemânarea unui călăreţ care trânteşte din alergare un taur răsucindu-i coada. Una dintre echipe a luat, se pare, avantaj. Entuziasmul a ajuns în tribună aproape la paroxism. Nu mai sunt cruţate nici palmele, nici coardele vocale. Şi cum aceste dovezi nu ajung să exprime tot ce simt ei, spectatorii aruncă în arenă pălării, şaluri şi chiar pantofi sau evantaie, pe care concurenţii omagiaţi le aruncă înapoi. Exuberanţa publicului acoperă muzica şi vocea crainicului care nu este altul decât preotul

capelei din apropiere. A schimbat odăjdiile cu un sombrero alb şi crucifixul cu un microfon. Şi, în clipa când îşi strigă entuziasmul e probabil convins şi el că nu există altă împărăție decât pe lumea aceasta. Ca şi călăreții care, după ce au doborât animalul fugărit, se opresc în fața tribunei şi aşteaptă răsplata, ovațiile.

Metamorfoza preotului-crainic sportiv nu e, poate, întâmplătoare. Spectacolul acesta nu e, după câte îmi dau seama, un simplu joc de duminică. E un fel de religie. O religie care cerce curaj şi îndemânare; care iubeşte soarele, aplauzele, arena, freamătul publicului, victoria, caii. (Se spune, în glumă, că numai pentru a se întreține cu Dumnezeu un charro coboară de pe cal şi-l lasă la poarta bisericii.) Muzică, iluzii de glorie, rivalități, pasiuni, iată strânse laolaltă câteva plăceri mexicane. Duminica, lumea se strânge aici şi se distrează amestecând soarele cu puțină cruzime.

Fiecare charro vrea să dovedească, bineînțeles, că e cel mai grozav. Se pregăteşte în capătul arenei şi îşi aşteaptă rândul. Când trebuie să pornească, strânge dârlogii calului, se concentrează şi țâşneşte în plin galop. În toată atitudinea acestor bărbați e un amestec ciudat de tandrețe şi violență. După ce şi-au învins victima, mângâie calul şi zâmbesc sfios. Apoi se îndepărtează cu aerul unor cuceritori care ies mulțumiți din scenă.

Un charro stă pe loc acum în mijlocul arenei cu lasoul în mână. Câțiva călăreți gonesc un taur jur-împrejur. Cel cu lasoul are dreptul la o singură încercare. Aruncă şi pe urmă strânge frânghia ca un laț în jurul picioarelor din față ale taurului. Captiv, acesta se împiedică şi se prăbuşeşte în timp ce din

tribună chiotele entuziaste salută îndemânarea concurentului.

Şi, în sfârşit, proba cea mai grea. Saltul mortal, de pe un cal în galop, pe spinarea unui cal sălbatec neîmblânzit. Publicul freamătă. Cunoaşte cu siguranță dificultatea probei şi riscurile ei. În tribună se aşterne tăcerea. O aşteptare la pândă. Urmează o încercare. Eşuată. A doua. Eşuată şi ea. La a treia, călărețul este probabil decis să încerce cu orice preț saltul mortal. Nu-şi poate îngădui să dezamăgească publicul. El nu-şi calculează însă bine momentul saltului sau n-are destulă stăpânire de sine şi riscă prea mult. Se prăbuşeşte în arenă printre picioarele cailor. O exclamație îngrozită îngheață pe buzele tuturor şi o umbră pătează sărbătoarea. E adusă în grabă o brancardă. Înghesuială în arenă şi aşteptare crispată în tribună. Din fericire, accidentul nu e grav. Curajosul charro se alege cu câteva contuzii, care în loc să-l stigmatizeze, îl aureolează. Va încerca în altă duminică să realizeze saltul mortal? Sunt convins că da. Atunci spectatorii îl vor răsplăti, iar eşecul de azi va fi cu totul uitat.

Întrecerea s-a terminat şi, în sala unde suntem invitați, domneşte o atmosferă de bal provincial. Vin şi călăreții, demitizați în hainele lor de stradă. Numai fetele care au oferit la sfârşitul întrecerii un balet ecvestru ca nişte adevărate amazoane şi-au păstrat costumele de călărie. Mâncăm în picioare, în jurul unei mese lungi şi, deşi mi-e foame, nu reuşesc să abordez nici acum eterna *tortilla,* care constituie baza alimentației mexicane. (Dinții strălucitori şi albi ai mexicanilor nu sunt probabil străini de obiceiul lor de

a mânca de mici *tortilla,* căreia laptele de var îi dă şi gust şi o culoare deschisă.) încerc un sos de ardei iuţi. Un fel de fiertură infernală. Dar abia am gustat şi îmi simt gura în flăcări. Se bea *pulque,* băutură făcută din sevă de agavă lăsată să fermenteze şi îndulcită cu miere şi, datorită ei, după câteva minute de tăcere, limbile se dezleagă din nou.

legendă din Sinaloa

O legendă din Sinaloa spune că Dumnezeu a creat pentru fiecare ţară locuitorii potriviţi cu pământul de-acolo, dar ajungând la Mexic a refuzat să-l populeze cu oameni. A cedat totuşi insistenţelor îngerilor şi a modelat o figură minusculă de charro. Când Creatorul a suflat asupra ei să-i dea viaţă, micul charro a sărit în picioare, şi-a împins frumosul sombrero spre ceafa şi scoţând revolverul a strigat furios: "Pentru ce-mi sufli în nas, bătrân beţiv?"

umbra Spaniei

Caut prin Ciudad de Mexico o librărie care să fie deschisă şi duminica. Mâine vom porni spre sud. Descurajat de câteva încercări infructuoase, rămân mai departe să hoinăresc la întâmplare. Constat că deşi mă aflu aici de trei zile, nu cunosc aproape deloc oraşul. Dar ce înseamnă a cunoaşte un oraş? Ce i-aş putea eu arăta cuiva care are doar câteva zile la dispoziţie pentru a "cunoaşte" Bucureştiul? Cum să-i

explic că Bucureştiul înseamnă şi felul cum tremură, vara, lumina pe tabla încinsă de căldură a acoperişurilor? Sau o ploaie devenind străvezie în Piața Universității? Există oraşele în care trăim şi cele care ne găzduiesc temporar. Pe acestea le vom vedea aproape totdeauna din stradă. De partea cealaltă, nu există de obicei decât coridoarele impersonale ale hotelurilor. Mă uit la autobuzele care trec în viteză pe Avenida Juarez (şoferii sunt plătiți, am aflat, după numărul persoanelor transportate, ceea ce îi face să gonească) şi simt că dincolo de ele, şi dincolo de strigătele vânzătorilor de ziare amestecate cu zgomotul țevilor de eşapament, există o realitate la care n-am acces. Nici despre mexicanii pe care i-am cunoscut până acum n-aş putea spune mare lucru. Politețea şi zâmbetul devin uneori o barieră nevăzută între oameni.

Ca să mai scap de agresiunea traficului, mă abat prin Parcul Alameda, unde lumina se filtrează prin arbori ca prin vitralii. E adevărat oare că datează din timpul lui Moctezuma? Ar fi singura ereditate a Tenochtitlanului. La suprafață, bineînțeles. Căci în subteran vechea lagună se mai face simțită. Ciudad de Mexico pluteşte pe o platformă de pământ, sub care se găseşte un strat gros de mâl şi de apă. A fost nevoie să se injecteze tone de ciment care să împiedice scufundarea Palatului Artelor, iar zgârie-norii se sprijină pe o pădure de piloni de beton.

Pe jos, un afiş mototolit pe jumătate anunță o coridă. Iarăşi Spania!

Îmi vine în minte comparația pe care o făcea cândva Unamuno între Spania şi Franța. Să distingem, zicea el, între pasiune şi senzualitate. Spania şi Franța nu se potrivesc, căci pasiunea e arbitrară, iar

senzualitatea logică. Franța e râzătoare şi senzuală. Spania e aspră şi tristă. Nu ai altceva mai bun de făcut în Spania decât să te gândeşti la moarte, în vreme ce în Franța totul te îndeamnă la superficialitate. Dacă acceptăm aceste simplificări, ce ar trebui să observăm în Mexic? Bănuiesc că dincolo de superficialitate regăseşti mereu o pasiune care ezită între tristețe şi nevoia de spectacol.

Observ şi în Ciudad de Mexico o preferință pentru baroc la clădirile patinate de vreme. Privindu-le, mi-ar fi greu să mă hotărăsc în care din cele douăzeci şi două de tipuri de baroc definite de Eugenio d'Ors le-aş putea încadra, dar un lucru mi se pare evident. Aici, barocul a avut nu misiunea de a fi stilul Contrareformei, ca în Europa, ci stilul conchistei. El a desăvârşit, probabil, în estetică ceea ce începuse sabia lui Cortes. A dorit să impresioneze, să supună, nu prin evlavie, ci prin orgoliu şi fast. Aşa cum, dacă ne gândim la povestea prințesei Matinalii, trebuie să recunoaştem că Mexicul a fost cucerit nu numai prin sabie, ci şi prin iubire.

barocul şi cactuşii

Mexicul ar fi descoperit şi singur barocul. Arhitecții nu trebuiau decât să privească în stradă, să se inspire din limbajul ei. Barocul corespunde perfect înclinațiilor naturale ale mexicanului, gustului său pentru podoabe şi ceremonii, şi se armonizează de minune cu soarele strălucitor, cu pământul fierbinte din care țâşnesc cactuşi de formele cele mai bizare sau păduri unde arborii şi

lianele se amestecă. Discipolii tropicali ai lui Churriguera au învăţat ornamentaţia în primul rând de la flora din junglă şi au încorporat în operele lor şi ornamentaţiile de pe vechile pietre. Într-un fel, barocul e aici un stil de dincolo de mode, care n-a dispărut niciodată cu totul din gusturile artiştilor mexicani. Ţăranii înşişi l-au folosii fără să ştie că fac artă barocă. În umbra unor biserici rustice am văzut şi noi Chrişti torturaţi şi oglinzi în care reverberează soarele, incendiindu-le. Răspândirea în lume a stilurilor artistice nu s-a făcut, desigur, numai prin jocul influenţelor şi conjuncturilor. Fiecare pământ a acceptat în genere ceea ce putea să-l exprime. Şi dacă trebuie să ne referim la împrumuturi, Spania i-a dat Mexicului mai mult decât o limbă, o religie şi barocul. I-a dat tristeţea ei însorită.

Ca şi Spania, Mexicul nu poate despărţi frumuseţea de tristeţe. Ca să te convingi de asta, e destul să vezi, câteva zile la rând, cactuşi pe o câmpie uscată. "Cactuşi-candelabru" sau cactuşi obişnuiţi. Plantă a răbdării, aşteptând ca, după zile şi săptămâni de arşiţă, să vină în sfârşit ploaia. Plantă care nu cunoaşte luxul pădurilor ce foşnesc, suspină, cântă, freamătă, vuiesc; ea nu poate face nimic din toate astea; ţepii ei sunt muţi; tulpinile se leagănă fără sunet; cel mult al aerului zgâriat de acest arici vegetal. Plantă a dezolării. Plantă a câmpurilor golite de vegetaţie. Plantă a tenacităţii ce se cheltuie într-atât în efortul de a rezista încât nu mai găseşte energia de a se împodobi. Stă goală, fără podoabe, în faţa soarelui. Ca şi zeii de piatră crispaţi de sete. Uneori, sub un cer de cenuşă. Alteori, sub un cer dramatic. Totdeauna sub un cer

singur. Plantă a celor tăcuți, a celor care n-au nimic decât încăpățânarea şi setea lor, cactusul mi s-a părut însă şi mai grăitor pentru Mexic decât barocul.

singurătatea vulcanilor

A te simți singur nu e doar dovada unui gol, ci şi o dovadă că încă n-ai pierdut legătura cu lumea. Remarci absența celorlalți. Uneori, numai prin singurătate suntem solidari. Cum spune un poet mexican: "Există zăpezi pe vulcani, dar în măruntaiele lor arde focul".

Se zice că trebuie să vorbeşti încet trecând pe lângă vulcanii din Mexic, să nu-i trezeşti. Şi nu e nici o exagerare în acest avertisment. Popocatepetl şi Ixtaccihuatl, cei doi vulcani uriaşi care domina Mexicul şi ale căror conuri le zăresc în diminețile clare de la fereastra hotelului, se află la o distanță de vreo şaptezeci de kilometri, mi s-a spus. Doar iluzia optică îi face să pară apropiați când aerul oraşului nu e poluat de smog. Cu toate acestea, nu-mi pot stăpâni un sentiment vag de panică. Amândoi vulcanii sunt acoperiți de zăpadă. Ceea ce ar trebui să-i facă, poate, mai placizi, mai caşti, mai inocenți. Ei bine, nu! Sunt convins că, dacă aş locui la poalele lor, aş trece din insomnie în insomnie. Liniştea unui vulcan îmi inspiră o teamă confuză şi am impresia că în ea există ceva perfid. Şi totuşi, nu mă ştiu a fi un fricos. Mi s-a întâmplat să mă aflu în situații periculoase, când viața mea a atârnat de un fir de păr, dar am ieşit din ele onorabil. Imaginea vulcanilor deşteaptă în instinctele mele, poate, o frică specială, primară, are nu mă simt

în stare nici s-o explic. Poate şi fiindcă impresiile se amestecă. Deşi sunt îngheţaţi, nu-mi pot imagina aceşti vulcani stinşi. Nu m-ar mira să zăresc la un moment dat un fir de fum prelingându-se din craterele pline, probabil, acum, cu zăpadă. După care din măruntaiele munţilor ar izbucni valuri de lavă fierbinte cu violenţa cu care izbucnesc fiestele în singurătatea mexicanilor.

Acest ultim gând mă face să văd în cei doi vulcani martori ai multor "lumi", dacă judecăm ca în credinţa aztecilor, o adevărată emblemă a Mexicului. Singurătatea lor seamănă cu singurătatea ţăranilor care-şi curăţă pământul năpădit cu tufe de nopal. Violenţa cu care, oricând, se pot trezi nu e străină de caracterul mexicanilor.

Şi să mai adaug ceva. Intimidat de tăcerea ostilă a celor doi vulcani, recunosc că, şi aici, am simţit în singurătatea mea nevoia de a o împărţi.

A împărţi cu cineva totul,
lăcomia, o pâine şi teama,
a împărţi vina, dorinţa şi noaptea,
a împărţi singurătatea
ca să nu ne omoare...

O crustă de gheaţă pe focul vulcanilor, nu e acesta chiar Mexicul? Şi nu de aceea mă simt apropiat de mexicani?

despre curaj

Cineva mi-a povestit că vulcanul Popocatepetl,

când sunt zile frumoase, cu o transparență a aerului rar întâlnită altundeva decât în Mexic, se vede de la depărtări şi mai mari. Mulți îşi anunță atunci vecinii şi prietenii: "se vede!" Nu e nevoie să-şi spună ce anume. Toți înțeleg.

Nietzsche îi sfida pe filozofi chemându-i să-şi ridice casele pe Vezuviu. Mexicanii fac chiar mai mult cu vulcanii lor. Ei reuşesc să-i iubească! Oare să nu existe în acest sentiment nici o legătură cu sfaturile pe care altădată, după cum ne asigură Codicele Florentin, *le dădea tatăl copilei nahuatl când ea împlinea şapte ani? "Dar chiar dacă n-am avea, fetița mea, decât suferință pe pământ — zicea tatăl — trebuie oare din pricina aceasta să ne temem? Trebuie să stăm întruna cu teamă? Trebuie să trăim plângând?"*

A iubi un vulcan e, probabil, chiar mai mult decât o dovadă de curaj. Problema aceasta mu preocupă de când am fost în Sicilia. Acolo am întâlnit oameni care mi-au vorbit cu afecțiune despre Etna. La început nu-mi venea să-mi cred urechilor. Pe urmă mi-am spus că pot exista relații mai puțin obişnuite între oameni şi anumite locuri.

N-aş găsi nici acum o comparație mai bună pentru Mexic decât un vulcan care uneşte lucruri aparent incompatibile: piatra arsă de lavă şi zăpezile care fac la amiază din Popocatepetl o catedrală ninsă, paşnică şi majestoasă. Dacă sărbătoarea este aici cealaltă față a singurătății, fața strălucitoare, când mexicanul simte nevoia să se reverse peste limitele sale pentru ca, odată reîntors la ele, să le poată suporta din nou, vulcanii sunt liniştiți pentru că au erupt din când în când.

Poate că există o logică în dragostea pentru

vulcani. Aşa cum există o logică în faptul că iubim mai mult viața după ce descoperim că o vom pierde.

spre sud

Trebuie să-mi fac din nou bagajele. Mâine plecăm cu autobuzul în sud. Spre *Tierra caliente.* Veracruz. Tabasco. Villahermosa. Celebrele ruine de la Palenque, în plină junglă, unde foarte rar ajunge cineva. Şi Yucatanul. Uxmal, Chichen-Itza, sigilii secetoase ale civilizației maya, nume care au figurat până acum pentru mine undeva foarte aproape de mit şi mi se pare neverosimil să ajung în imperiul lor de tăcere şi piatră cu autobuzul.

Şi iată-mă, iarăşi, aruncat în starea ambiguă a tuturor plecărilor mele. Mă încearcă un disconfort confuz şi, la urma urmei, ridicol. Căci sunt atâția care m-ar invidia acum.

Zarurile au hotărât să facem drumul poate mai încărcat de legendă din Mexic.

În timp ce-mi strâng lucrurile, găsesc invitația la tragedia antropocosmică *Quetzalcoatl* Şi mă surprind zicându-mi: poate e de bun augur faptul că pornim în această aventură tropicală sub semnul şarpelui. Oricum, zeii aztecilor fie cu noi şi cu melancoliile noastre.

ploaia de la Veracruz

Plouă, sunt surescitat, de vină sunt, probabil, fulgerele din acest miez de noapte, tunetele, tensiunea din aer, din mine, oboseala, toate la un loc şi ploaia aceasta care, în loc să mă elibereze, îmi biciuie nervii; aud cum se rostogoleşte ploaia afară, în vreme ce în capul meu se rostogolesc impresii şi imagini disparate din această primă zi de călătorie în sud... autobuzul, peisajele muntoase care îmi aminteau de copilăria mea, veşnicele legende cu Cortes la tot pasul, orăşelele prin care am trecut Iară să le vedem, ca Puebla, şi cărora spaniolii le-au dat, în afară de stilul colonial, aceeaşi piață centrală, cu un chioşc în parc unde duminica vine fanfara şi cântă, cu catedrala şi cârciuma totdeauna în apropiere... Cum spunea Picasso? "Noi spaniolii, dimineața liturghie, după masa coridă, seara bordel. În ce se amestecă toate astea? în tristețe. O tristețe ciudată. Ca Escurialul... " Oare din închisoarea prin dreptul căreia am trecut se aude ploaia? Din paradis, dacă-i credem pe azteci, se aude, şi nu numai atât, acolo trebuie că plouă continuu, uşor şi cald, ca să crească porumbul, să mănânce şi zeii *tortillas*... Câmpurile străbătute după ce-am ieşit din Ciudad de Mexico dimineața erau parcă mereu aceleaşi, porumb şi cactuşi, cactuşi şi porumb, apoi munții, şi a rămas o vreme numai porumbul, cultivat pe porțiuni mai mici, dar prezent şi între pini. Munți ca la noi la Sinaia. Numai că prin iarbă izbucnea calcarul, neurastenizând vag peisajul. Şi din nou cactuşi. Şi palmieri pitici, sălbăticiți parcă, din care se fac sombrero-uri. Dar nu, mai întâi a fost târgul acela care îmi amintea de Urziceni, şi unde am coborât să luăm o cafea. Deşi ne îndreptam spre sudul tropical mi-era frig. De fapt, câmpurile acelea cu porumb şi

cactuşi erau la altitudinea Negoiului nostru! Nu mai vedeam la orizont umbrele dramatice ale vulcanilor Popocatepetl şi Ixtaccihuatl, dar aceasta nu însemna nimic. Eram încă pe platoul unde aztecii, şi-au ales locul pentru capitala lor... Şi iarăşi autobuzul, munţii şi serpentinele care ne coborau spre câmpia adevărată. Pământ pietros, în care lumina cactusul acum. Culorile puţine, atenuate, fără strălucire, fără sonoritate; şi, iată, ploaia aceasta, prima ploaie tropicală din viaţa mea, cade acum peste un oraş necunoscut... Înainte de Xalapa, pe marginea şoselei au început să apară tejghele cu mere roşii. Acolo unde ar fi trebuit, poate, să înceapă domnia bananelor şi curmalelor, judecând după ceea ce îmi închipuisem eu că ne-aşteaptă. Deoarece crezusem că vom întâlni o vegetaţie exuberantă şi opulentă, care să anunţe în sfârşit tropicele. În locul ei vedeam o natură care munceşte pentru fiecare floare... Am ajuns la Xalapa, cu obsesia ei pentru curăţenie, *Xalapa siempre limpia* scria peste tot, cu străzile în pantă, "ca Lisabona", a observat cineva. Bineînţeles, o piaţă centrală, catedrala. Am fost invitaţi să intrăm. Trei preoţi oficiau în faţa băncilor goale. Dumnezeu să mă ierte că viaţa m-a îndemnat să cred numai în ce se întâmplă pe lumea aceasta.

Când am pătruns în parcul Alameda, din apropierea catedralei, cerul devenise sumbru, iar prin arbori zburau ciori, dincolo de eternele amintiri "fotogenice" peste care acum plouă... Plouă şi revăd autobuzul umblând bezmetic pe străzile în pantă. Cineva dintre gazde vroia să cumpere lichior de cafea, făcut după o reţetă locală, şi iată-ne intrând în nişte curţi pline de flori, ca nişte sere locuite, gustând şi noi nişte probe de lichior şi primind nişte scrumiere de sticlă pe care

le vom uita la prima ocazie. La întoarcere, clădirile Universității din Xalapa, risipite prin parcuri, au făcut să renască în mine anii de studenție, cu frustrările lor. Dar oare nu datorez lucrurilor care mi-au lipsit, tot atât cât şi celor pe care le-am avut? Poate. Şi, oricum, răspunsurile n-au fost niciodată specialitatea mea... Autobuzul a oprit undeva într-o piață, parcă. Apoi clădirea aceea, pe marginea unui lac, unde am aşteptat câteva ceasuri să plecăm spre Veracruz. Începuse să plouă. O ploaie măruntă şi monotonă, care încrețea luciul nocturn al lacului, dincolo de care abia ghiceam oraşul desfăşurat pe coline; fireşte, neapărat şapte coline, nu s-ar putea altfel... Aşteptând, nu ştiam cum să ne omorâm timpul. Într-una din săli se desfăşura o reuniune internațională, ceva în domeniul apelor. Am intrat în sală şi am încercat să-mi compun un interes de circumstanță, dar n-am izbutit. Poate din pricina grijii că mai aveam de făcut câteva ore cu autobuzul până la Veracruz. O fată m-a invitat să mă apropii şi să iau loc. "Nu, mulțumesc" i-am zis, speriat că mă aud vorbind în spaniolă. În camera alăturată, însoțitorii noştri au găsit o soluție, au adormit pe scaune, doborâți de oboseală şi de căldura care se insinua amenințător în atmosferă, prevestind temperaturi de infern. Probabil, abia de-acum înainte vom afla ce înseamnă tropicele. La Ciudad de Mexico altitudinea tempera excesele... Am trecut printr-o încăpere cu o masă lungă la mijloc şi m-am trezit din nou afară. Ploua în continuare. Foşnetul subțire al ploii îmi dădea senzația că mă aflam sub streaşina unei cabane Se făcea târziu. Pe deasupra, a intervenit o pană dl curent. Amestec de amuzament şi alarmă. Când vom ajunge la Veracruz? Ploaia îmbiba întunericul şi o clipă am crezut că vom

rămâne acolo până dimineață. Dar lumina a fost reparata şi aşteptarea a redevenit normală, amestecată cu foşnetul ploii.

Noaptea târziu, am pornit spre Veracruz. Şoseaua goală, măturată de lumina farurilor, singurătate neagră de o parte şi de alta, apoi trecem printr-o localitate unde ar fi trebuit să ne oprim, însă nu mai e timp, e aproape miezul nopții, mergem direct la Veracruz. Plouă torențial acum, dincolo de geamurile caselor apar o clipă scene de viață obişnuită, numai noi, ca o halucinare a nopții tropicale, moțăim în acest autobuz, în timp ce zeul ploii aleargă odată cu noi. În fapt, Tlaloc a fost, probabil, totdeauna mai mult decât un zeu. A fost o obsesie. Fără apă, porumbul aztecilor nu creştea. Fără porumb, viața era în primejdie. Din lanurile lor, aztecii pândeau nu numai mişcarea stelelor, ci şi mişcarea norilor. Pe marele *teocalli* din Tenochtitlan erau două temple gemene: templul lui Tlaloc şi templul lui Huitzilopochtli, amănunt care arată singur locul lui Tlaloc în ierarhia Olimpului aztec... Prin vârtejul ploii parcă se aud săgeți din alte timpuri înfîgându-se în trupurile acelor sacrificați, chiotele care salutau norii umflați de apă după ce aztecii priviseră, zile la rând, cu ochii uscați, cerul... Fantoma lui Tlaloc se îndreaptă în această noapte spre Veracruz. Și parcă un imens răpăit de tobe îi anunță trecerea. Plouă peste tunetele încâlcite ca un ghem de şerpi, plouă peste restaurantul unde după miezul nopții, când am sosit, am mâncat printre scaune întoarse, singuri în toată sala, plouă peste oceanul pe care îl bănui fără să-l văd. Aici, în apropiere de Veracruz, a debarcat Cortes şi tot aici s-a prăbuşit ultima rezistență a dominației spaniole. Dar întâmplarea vrea ca Veracruzul să însemne pentru

mine altceva, o noapte copleşită de o ploaie tropicală. Ascult ploaia cum se loveşte de ziduri şi umple noaptea. Obişnuit cu ploile de-acasă, banale şi temperate, nu ştiu ce să cred. Se va opri până dimineață? Sau mâine va ploua la fel? Cât trebuie să plouă ca să adoarmă în muzee toate statuile lui Tlaloc şi țăranii mexicani să stea liniştiți? La Xalapa, într-o grădină interioară, plutea în aer o muzică de tonomat, iar norii atenuau lumina. Aici, ploaia a cucerit noaptea şi n-a mai rămas decât ea. O farsă a imaginației mă face să aud statuia lui Tlaloc lovind caldarâmul ud cu picioarele sale enorme de piatră, în vreme ce lacrimile zeului se varsă în puhoiul de-afară.

Am adormit cu lumina aprinsă şi m-am trezit la trei noaptea s-o sting.

Tlaloc

Tlaloc e destul de popular şi azi în Mexic; şi nu numai printre arheologi. La cincizeci de kilometri de capitală, în satul Coatlinchan, a fost găsită în albia uscată a unui râu o sculptură imensă. De fapt, cea mai mare sculptură veche din America latină, un monolit de piatră măsurând mai mult de opt metri în înălțime şi cântărind, se pare, aproape 200 de tone, reprezentându-l pe zeul ploii. Transportul acestui colos la muzeu a ridicat probleme extrem de dificile şi, pe de altă parte, delicate, deoarece, în ultima clipă, țăranii din Coatlinchan au refuzat să permită luarea statuii, imaginându-şi că ploaia, atât de

*prețioasă pentru recoltele lor, va dispărea odată cu enigmaticul zeu de piatră***,** *sălbăticit în albia uscată a râului unde a stat părăsit. Arheologii au fost amenințați şi, în cele din urmă au trebuit să intre în joc nişte promisiuni extramitologice pentru ca Tlaloc să poată fi mutat la muzeul național. În dimineața de aprilie când zeul a pornit la drum, numeroşi țărani l-au însoțit până în capitală, unde convoiul a ajuns seara. Oraşul se pregătise să-l întâmpine cu o sărbătoare, dar printr-o coincidență ironica sosirea zeului ploii a fost însoțită de furtuna cea mai violentă din acel sezon de obicei uscat, ceea ce a împiedicat sărbătoarea...*

San Juan de Ulua

A doua zi e soare. Aşteptându-l pe D. la autobuz (ah, dacă moartea ar avea punctualitatea mexicană!), discutăm că ar trebui să ne cumpărăm pălării de pai pentru a evita insolația.

Dar după o jumătate de oră, când ajungem în mica insulă San Juan de Ulua, lângă Veracruz, cerul e vânăt. Şi abia intrați în incinta fostei închisori spaniole, începe să plouă. O ploaie piezişă, rece şi duşmănoasă, care amenință să compromită vizitarea acestei fortărețe sumbre unde spaniolii le-au arătat indienilor recalcitranți toate resursele de persuasiune ale Inchiziției. Trecem repede prin curtea năpădită de iarbă. Ploaia ne obligă să ne strecurăm pe lângă zidurile pătate de licheni, să ne adăpostim în fostele celule, în fostele camere de tortură, întârziind în ele mai mult decât am fi vrut. Rămânem sub o arcadă cu

tencuiala roasă ca de lepră, discutând un timp, apoi tăcând, fiecare cu gândurile lui, în vreme ce ploaia continuă să cadă vrăjmaşă peste pinii din curte. Scos din ritmul de rutină, ghidul povesteşte întruna şi, probabil, dă mai multe detalii decât de obicei. El e singurul care n-are dreptul să tacă. Prin pânza ploii disting un crâmpei de ocean şi o stradă din Veracruz. Numele oraşului, cu sonoritățile sale exotice şi languroase, nu m-ar fi lăsat niciodată să-mi imaginez o asemenea dimineață... Ferindu-ne, trecem prin celule care seamănă cu nişte peşteri. În ziduri sunt umbre verzi, ca un tatuaj enigmatic şi amenințător. Apa prelinsă pe ele s-a pietrificat în hieroglife albicioase, sinistre. Oare Goya spunea că timpul pictează el însuşi? Da, Goya. Aici, însă, timpul nu şi-a iubit opera. Dimpotrivă. Şuvițele de apă calcaroasă au lăsat cicatrice urâte, ca un stigmat. Sau ca un avertisment, poate. "Atenție, nu treceți indiferenți".

Istoria a renunțat la nuanțe aici. Cel care ucidea şi cel care aştepta să fie ucis se aflau față în față şi se priveau în ochi. Între ei, tăcerea care a rămas. În aerul îmbâcsit de ploaie nu se mai aud decât picăturile de apă. Prizonierii se mineralizau înlăuntru, dar înainte înnebuneau.

Ploaia de-acum e cu totul altfel decât cea de azi-noapte. E una din acele ploi care înverzesc zidurile, macină piatra şi o putrezesc şi... ce vroiam, de fapt, să spun? Într-o zi ca asta, probabil, au intrat vizigoții în Roma, într-o zi ca asta s-a băut prima oară vin dintr-un craniu omenesc şi tot într-o zi ca asta cineva a calculat că sârma ghimpată poate influența istoria; într-o zi ca asta Erasm se va fi gândit să scrie

Antibarbaria. Sub o asemenea ploaie îşi va fi urzit planurile Macbeth şi va fi aşteptat să vină noaptea... Ganguri, tunele şi iarăşi celule şi, îngropate în zid, belciuge de lemn de guayacan, lemn pietrificat, "lemn etern", de care erau prinşi prizonierii scoşi din minți de apa ce curgea pe piatră şi pe ei provocându-le răni.

Simt că dacă mai stau mult între aceste ziduri mă vindec definitiv de dragostea mea pentru Spania. Unde e Spania care râde de Don Quijote numai pentru a nu-şi recunoaşte prea deschis dragostea pentru el? Unde sunt bufonii serioşi ai lui Velasquez? Ce-a mai rămas din Spania aici? Ah, da. A mai rămas să ne aducem aminte de ceea ce ne arată uneori Goya. Aici nu e loc decât pentru *Prizonierul* şi mai ales pentru ochii cumpliți ai lui *Saturn.* Custodele muzeului Prado scria undeva că nici o operă din celebrul muzeu n-a fost obținută prin război sau prin violență. Dar ceea ce e adevărat pentru pictură nu e adevărat pentru aur şi pentru ambițiile conchistei. Spania a crezut aici că istoria este un os ce poate fi zdrobit, o gură căreia i se poate pune căluş, o minte care, aiurând, nu va mai protesta. Şi că justificările, dacă va fi nevoie de ele, vor fi găsite. Cei care vor înnebuni nu vor mai putea depune mărturie. Şi nu e prima oară când Dumnezeu a fost amestecat în afaceri urâte... Privind pereții celulelor, îmi amintesc că Filip al II-lea tremura pentru o uşoară zgârietură a pânzei lui Tizian *Venus cu Adonis.*

Ca să fii cu totul moral aici, ar trebui să simți că ochii îți ies din orbite, că nu mai poți respira, că îți vâjâie capul, şi dintre toate zgomotele universului nu mai auzi decât picăturile de apă prelingându-se pe

pereți; să nu mai existe cer, să nu mai existe mare, să nu mai existe pământ şi arbori, ci numai piatră, o piatră rece de peşteră pe rare curge apa; să nu mai existe alt adevăr decât suferința şi moartea; să simți un gust dulceag în gură şi când scuipi să-ți dai seama că e sânge; să uiți cine ai fost, cine eşti, să uiți, poate, chiar, în cele din urmă, să-l urăşti pe cel care te omoară... în loc de asta, însă, îți spui că tu n-ai nici o vină pentru ce s-a întâmplat. Nu eşti decât un trecător cumsecade care la un moment dat simte nevoia să nu mai audă decât ploaia de-afară.

Desigur, moartea nu absolvă pe nimeni. Au murit nu numai victimele, ci şi toți călăii, nu numai sclavii, ci şi toți stăpânii, nu numai cei umiliți, ci şi ofensatorii lor, cei din boxa acuzaților şi judecătorii care au citit sentința, cei păcătoşi şi cei care au vrut să-i mântuie, cu forța, cei înşelați şi escrocii, cei mințiți şi profitorii, deținuții şi paznicii lor, împărații şi supuşii... Acest ultim şi implacabil judecător n-a cruțat pe nimeni. A venit o clipă când moartea s-a aşezat în spatele călăului şi i-a şoptit la ureche: "acum e rândul tău". A venit o clipă când s-a furişat nevăzută în spatele judecătorului şi i-a murmurat: "iată verdictul care te priveşte"... Dar cum să ne consolăm că asta înseamnă dreptate?

Una dintre celule (un puț de un metru şi jumătate înălțime şi doi metri lărgime) se chema "Infern". Alta, "Purgatoriul". Numai "Paradisul" lipsea ca să ne reîntâlnim cu Dante.

Paşii noştri sună prea tare şi, poate, în semiobscuritate Tatle priveşte piatra, rămas pe gânduri... "Arborele universului are două brațe, ar zice

el, dar aici e unul singur, al durerii"...

despre măsură

Dacă omul a scris cărți, tot el a incendiat biblioteca de la Alexandria. Dacă a ridicat Parthenonul, tot el a descoperit că din marmura arsă se poate face var. Dacă a ridicat piramidele din Mexic, tot el le-a umplut de sânge. Această "măsură a tuturor lucrurilor" care e omul a fost adesea, cum zicea cineva, o măsură tristă. Ea a ofensat şi a fost ofensată, a mutilat şi a fost mutilată. Poate că aztecii n-au avut un cal ales printre nobili, ca Roma, numai datorită faptului că n-au cunoscut, până la venirea spaniolilor, caii.

Oriunde în altă parte, aş fi evitat aceste banalități. În definitiv, norocul istoricilor e că morții nu pot protesta. Dar după două ceasuri la San Juan de Ulua, într-o zi ploioasă, poți înțelege, cred, mai adevărat decât în Grecia, ideea despre om a filozofilor greci. "Măsura tuturor lucrurilor" şi-a arătat, aici, chipul de bestie. Plecând de la San Juan de Ulua, mi-a fost greu să găsesc cusururi unei vorbe pe care altădată o socotisem prea răutăcioasă. "Mizantropul e cel care reproşează oamenilor că sunt ceea ce sunt".

oceanul

Cum puteam să nu doresc să fac o baie în ocean?

Chiar dacă nu e soare. Chiar dacă plouă pe plaja Mocambo din apropiere de Veracruz.

Nu e, totuşi, ploaia ostilă de la San Juan de Ulua. Plouă mărunt şi aproape confuz. Ca pentru a ne obliga să intrăm mai repede în apă, în ciuda poveştilor cu rechini...

Aceste poveşti trebuie să fie o glumă a lui D. Dar nu reuşesc să mă conving până la capăt că ele n-au nici un temei. Mă surprind pândind prin apă cu ochii deschişi şi îmi amintesc, în timp ce înot, fel de fel de întâmplări cu oameni cărora rechinii le-au retezat un picior dintr-o singură muşcătură sau i-au devorat cu totul... Fără să mă oprească nimeni, mă feresc singur să mă depărtez prea mult de țărm. Şi, după zece minute, mă întorc. Deşi cine ştie dacă voi mai avea vreodată prilejul să înot într-un ocean?

În loc să mă facă să visez cu ochii deschişi, oceanul mă inhibă, mă sileşte să mă simt un biet detaliu în fața unei imensități neprietenoase. Nimic din ceea ce am trăit pe plajă, vara, la Costineşti sau la Neptun, n-am trăit pe plaja de la Mocambo Aproape m-am bucurat când, din pricina ploii, care s-a întețit, a trebuit să ne scurtăm popasul M-am uitat fără regrete la umbrelele de plajă, acoperite cu frunze de palmier, sub care nu mai era nimeni, şi la nisipul ud...

Să fie adevărat, oare, că, asemenea sarzilor. mexicanii nu au fascinația apei, ci a pământului? Din larg n-au venit decât nopțile şi conchistadorii.

drumul cel mai bătut

Pictura mexicană a coborât în stradă, a vrut să cucerească strada. Culorile lui Orozco vin dintr-un sol martirizat de soare; şi chiar ale lui Diego Rivera, ale cărui trupuri arămii nu cunosc plaja: sunt goale numai pentru a se exprima mai bine. În ce-l priveşte pe Quetzalcoatl, el a plecat cu o plută din piele de şarpe în exil, dar legendele nu s-au interesat de aventurile lui pe mare. Ele nu ne-au dat o Odisee a lui Quetzalcoatl. Au vorbit tot timpul numai de reîntoarcerea lui. În labirintul mexicanilor, drumul cel mai bătut e spre centru.

amintindu-mi de Rousseau

Zeii trimit acum asupra noastră toate capriciile cerului tropical. S-au hotărât, se pare, să ne arate tot repertoriul ploilor. Căci ploaia, aici, arată altfel. Apare pe neaşteptate, violentă şi caldă, se prăbuşeşte în geamurile autobuzului sufocându-le cu apă, după care dispare pe neaşteptate. Înainte de a afla cum arată o junglă a lianelor, aflu cum arată o junglă a ploii.

Depăşim păşuni galbene, păduri de palmieri ca nişte temple din care au rămas în picioare numai coloanele, un peisaj echivoc în care luxurianța alternează cu ariditatea, sub o ploaie caldă, care pe nesimțite se transformă în lumină umedă. Din când în când, în marginea şoselei se văd locuințe modeste, simple, cu o singură încăpere, din nuiele împletite şi acoperite cu frunze de palmier sau din cărămidă nearsă, înecate în ploaie sau strivite de lumină, înconjurate cu suliți de cactus şi izolate într-o linişte

pe care n-o tulbură nimic.

Din păcate, n-avem vreme să coborâm. Mă consolez cu gândul că, astfel, taina acestor locuri, cu pecețile intacte, ne va lăsa liberă "fericita capacitate de a presupune", cum ar zice Burckhardt. Şi poate că e mai bine aşa decât un popas sumar şi superficial.

Păsările zboară jos, cu aripile îngreunate de ploaie, soarele frige când apare dintre norii turbulenți, din loc în loc se văd sate minuscule... câți s-ar putea lăuda că ştiu ceva precis despre viața celor ce le locuiesc? Se zice că în ele se practică încă trocul şi banii sunt rari; că porumbul, lâna sau fructele care se schimbă sunt puse direct în praful piețelor al căror nume aztec, *tianguis,* e încă folosit. Dar nimeni sau aproape nimeni nu se opreşte în aceste aşezări unde istoria se îngână cu jungla. Autobuzul plonjează în sud, sub un cer tot mai ars de febră în ciuda rafalelor violente de ploaie, şi între păduri întinse de palmieri bătrâni unde e normal să-ți aminteşti de Rousseau, de mitul vârstei de aur şi să-ți pui întrebări...

Odată am văzut în America o scenă incredibilă, stupefiantă, pe care n-o pot uita. Oameni care, obosiți de zgomot, ascultau la tonomate tăcerea! Tăcere înregistrată ca o muzică, tăcere pur şi simplu, împărțită în rații, contra cost. "Cele două flageluri ale omenirii sunt Inchiziția şi Societatea", a exclamat Pascal. Dar ce rămâne în afara lor? A nega în principiu societatea înseamnă a nu lăsa omului altă speranță decât aceea de a fi singur. Chiar aceste locuințe dintre palmieri au simțit nevoia să se grupeze.

Bineînțeles, nu e o consolare să opunem stării naturale o singurătate "modernă". Îmi amintesc un

tablou al lui Jordaens unde Diogene cu felinarul aprins e în mijlocul unui grup care se amuză, îi dă cu tifla, mănâncă, bea, se uită şi râde batjocoritor. Înconjurat de această veselie trivială, Diogene e mai singur decât în deşert sau într-o pădure. El va trebui să devină cinic şi indiferent, asemenea celorlalţi, azvârlind felinarul, sau râsetele îl vor face din ce în ce mai singur.

Ţinta noastră este azi un oraş cu nume complicat. Coatzacoalcos. Acolo ne aşteaptă un hotel cu aer condiţionat. Veacul nostru nu-l mai poate reciti pe Rousseau decât aşa.

două pietre

Mexicul e o ţară prin care nu poţi trece indiferent. Aici, trebuie să-ţi placă soarele sau să te plângi de insolaţie. Trebuie să te fascineze ploile sau să te plângi de ele ca de migrene. Şi dacă nu-ţi spune chiar nimic tristeţea virilă a cactuşilor, e mai bine, poate, să nu te duci. Cine caută în Mexic ceea ce poate găsi la New York e preferabil să renunţe.

Cât despre lumină, ea nu e lumina din Orient, care amestecă mizeria şi poveştile din "o mie şi una de nopţi", şi nici lumina mediteraneană, caldă, senzuală, feminină. E o lumină care amuţeşte rânjetul morţii, fără să-l ascundă. Apolo însuşi, în această lumină, s-ar fi înfăşurat în şerpi ca şi Coatlicue, în loc să omoare Pythonul.

Şi, poate, nu atât colibele alcătuite din ramuri

legate cu ajutorul lianelor m-au făcut să-mi amintesc de Rousseau, cât senzația de singurătate imemorială a peisajului dintre Veracruz şi Coatzacoalcos. Dar se întâmplă să ignorăm tocmai lucrul cel mai important. Că uneori ajung două pietre pentru a începe un drum.

noapte tropicală

Coatzacoalcos, hotel Margon

Din căldura umedă de-afară, în aerul rece, condiționat. Urc în cameră, încercând să depăşesc o senzație de oboseală şi de gol. Aceste hoteluri în care dorm câte o noapte şi în care nu mă voi mai întoarce niciodată...

Cobor. Din hol, câteva trepte duc spre restaurantul hotelului. Mă aşez la o masă şi cer un suc de portocale. La o masă vecină, se află un bărbat înalt, trecut de cincizeci de ani, care, ceva mai devreme, auzindu-ne vorbind româneşte, a venit la noi. Se scoală şi acum de la locul lui şi se aşează lângă mine. Insistă să bem ceva împreună şi încerc să-i explic că în acest domeniu dorințele mele sunt mai mult decât limitate, aproape nule. Brusc, simte nevoia să-mi povestească despre viața lui. E plecat din România dinainte de război şi lucrează ca specialist itinerant al unei mari firme. Acum e în Mexic de aproape un an. Locuieşte aici, în Coatzacoalcos, chiar la hotelul "Margon" şi lucrează la "Impex", o mare rafinărie de petrol unde vom merge şi noi mâine dimineață. Vorbeşte o limbă uşor învechită, poticnindu-se uneori.

A avut rareori prilejul să discute româneşte. Asta îmi aduce aminte de o femeie din satul meu plecată în America pe la începutul veacului şi revenită într-o vacanță, după cincizeci de ani. Folosea cuvinte pe care oamenii din sat le uitaseră, arhaice, cu parfum anacronic. Ceva similar se întâmplă şi cu bărbatul din fața mea. Nu se plânge de bani, câştigă bine, dar vrea să se retragă, să încheie această eternă alergătură prin lume. Nu mai suportă să trăiască în hoteluri, să mănânce singur, să bea singur. Adaugă, jumătate în glumă, jumătate în serios, că uneori îşi umple două pahare şi zice "Noroc". Tonul lui, mai mult decât vorbele lui, mă tulbură.

Ne despărțim şi ies în oraş. Seara e umedă şi caldă. Evit străzile mai puțin luminate, ci gândul la ce se povesteşte despre violența străzilor sud-americane.

Eram convins că în fiecare oraş mexican, seara, în piața centrală, voi întâlni, cum ne asigură cei ce cunosc obiceiurile de aici, un ceremonial asemănător cu plimbările "pe Corso". În adolescență, la Făgăraş. Băieții făcând turul pieței într-un sens. Fetele, în celălalt. Şi la fiecare întâlnire schimbând ocheade şi zâmbete. Dar nimic din toate astea. Trecătorii sunt rari. Şi e ceva excesiv în aer. O febră neobişnuită.

Paşii sună arid pe piatra aleilor din parcul ce se cheamă, fireşte, ca în toate oraşele mexicane, Alameda. În mijloc, un bazin cu apă clocită de zăpuşeală. Ies din nou în stradă şi, din fericire, îmi apare în drum o librărie.

În hotel, la capetele culoarelor sunt puse recipiente cu apă fiartă pentru cei care nu cer apă minerală să se spele pe dinți. Am început să fiu atent dacă nu cumva

se aud, aduse de vânt, urlete din junglă. Nu prea îmi dau seama cât de departe ne aflăm de jungla adevărată.

Mă gândesc la bărbatul cu care am stat de vorbă mai devreme la restaurant. Şi la câtă retorică s-a cheltuit pe o temă care e simplă, totuşi. Omul nu poate veni de nicăieri spre nicăieri. Şi, poate, toate paginile lui Unamuno din care strigă dragostea sa pentru Spania nu m-au emoționat atât cât faptul că, în exil, la Paris, în vreme ce conversa la masă, el desena fără încetare tauri.

cărți de călătorie

M-am obişnuit cu psihologia mea incomoda şi sucită, dar prefer să pronunț cât mai rar cuvântul " anticălător " ca să nu fiu înțeles greşit.

De fapt, ce este o "carte de călătorie "? Nu numai că nu-mi place această formulă, dar nici n-o cred potrivită. Nu cred într-o literatură slujnică a lui Hermes. Există cărți care pot fi generate de o călătorie, ca de orice altă experiență, dar asta e cu totul altceva. Ele n-au nimic în comun cu proza pliantelor turistice, care trebuie să satisfacă alte rigori. Şi dacă totuşi vrem să folosim formula dându-i alt înțeles, ar trebui să adăugăm că Odiseea *este, poate, cea mai mare carte de călătorie din toate timpurile. Ea nu povesteşte pur şi simplu rătăcirile lui Ulise, cât vrea să ne sugereze că în ele există o soluție. Să ne imaginăm* Odiseea *fără Ithaca. Oare ce mai rămâne atunci din ea? Ceea ce îi dă sens este, indiscutabil, sfârşitul.*

În fond, nu e nevoie să colindăm lumea pentru a rătăci. Cel care a cunoscut cel mai puțin iubirea a fost, se pare, cel care a alergat tot timpul după exemple. Don Juan. Poate că acest lucru e adevărat şi în privința călătoriilor. Unii îşi închipuie că e destul să țină în mână un bilet de Jumbo-jet ca să aibă ceva de comunicat. Uită că autorii tragediilor clasice nu s-au ostenit niciodată să ne dea indicații amănunțite despre decorul în care se petreceau întâmplările povestite de ei. Li se părea suficient să spună "scena este un palat". Sau, cum notează Shakespeare, înaintea primei scene din Hamlet, *"terasă în fața castelului". Care castel? Un autor de "note de drum", ajungând la Elsinor, se va grăbi să răspundă: "Kronborg, castelul lui Hamlet, impunătoare remaniere în stilul Renaşterii daneze a castelului lui Erik de Pomerania" etc. etc. Dar asta e excursie explicată, nu mărturie.*

Necunoscutul? Noutatea? Ele există fără îndoială. Şi ştiu foarte bine că a disprețui călătoriile este o prostie. Piramidele egiptene le-am văzut în sute de reproduceri, dar numai după ce-am strâns în pumn nisipul din deşert ele au început să-mi spună ceva. Nu mi se potriveşte aerul de globe-trotter, oricât aş vrea să mi-l asum şi oricât aş invidia aplombul altora în această privință. Dar, cum spunea undeva Valery, important nu este a învăța, ci a adăuga ceva la ceea ce ai învățat. Poți trece prin Mexic fără să observi că şi cerul şi tăcerea au culoarea pietrelor. Sau că miturile sunt că vântul care îşi cântă melodiile ciudate cu ajutorul tuburilor de orgă ale cactuşilor. Ar fi păcat, însă, mă gândesc, să treci prin Mexic fără să te întrebi, fie şi în fuga, de ce crede, oare, omul mai mult în frică decât în

persuasiune şi dacă, în afară de "mijloace", s-a schimbat ceva din vremea când spaniolii au incendiat Tenochtitlanul.

Desigur, a vedea înseamnă, mai întâi, nevoia să vezi. Dar, probabil, nu descoperim nimic cu adevărat important într-o călătorie, dacă nu descoperim nimic în noi înşine. La fel ca în Odiseea, *o călătorie e, în cele din urmă, în secret, aproape totdeauna o călătorie spre adevărurile noastre şi un prilej de clarificări, când ea nu se opreşte la simple impresii.*

N-are rost să complici un drum care nu-ți cere decât puțină curiozitate? Eu, unul, înclin să cred că păcătoşii au adus mai multe servicii credinței decât cei inocenți.

tierra caliente*

* *tierra caliente* = "pământ cald.

Dimineața plecăm la "Impex". Aici, într-o sală care seamănă cu un amfiteatru universitar în miniatură, un inginer ne dă lămuriri despre dezvoltarea industriei petroliere mexicane. E tânăr, brunet, slab şi poartă ochelari. Explicațiile trădează un specialist îndrăgostit de profesia sa şi trăind prin ea fără rezerve. Ceea ce mă face să mă simt în fața lui ca un american la Luvru.

În sala de comandă de la "Impex" mă uit lung la tablourile electronice. Nu e prima oară când trebuie să-mi recunosc lacunele într-un domeniu atât de important pentru omul modern şi nici prima oară când îmi găsesc justificări.

Altfel, îmi spun, se uită un egiptolog la hieroglife, altfel se uită un botanist la arborii tropicali şi altfel un diletant ca mine. Uneori, diletantismul te ajută să observi ceea ce unui specialist îi scapă. Nu putem vedea toţi cerul ca un astronom, pământul ca un geolog, florile ca un botanist, norii ca un meteorolog, păsările ca un zoolog. Am face din univers un Larousse enorm. Trebuie, probabil, să existe pe lume şi diletanţi a căror singură specialitate e melancolia. Şi, evident, eu fac parte dintre ei.

Plecăm, în fine, după ce Enrique, şoferul autobuzului nostru, încearcă, în zadar, să repare la un atelier instalaţia de aer condiţionat. Ploaia abia mai fumegă în aer, în schimb în autobuz începe să fie din ce în ce mai cald. Niciodată nu mi s-a întâmplat ceva într-adevăr spectaculos în călătorii. Alţii povestesc fel de fel de lucruri, senzaţii tari, întâmplări neobişnuite, dramatice sau cel puţin insolite, în vreme ce călătoriile mele (dacă exclud cele trei accidente de avion prin care am trecut) decurg monoton, previzibil, cu detalii normale… lucrurile cele mai spectaculoase sunt o ploaie torenţială, o pană de curent sau o încurcătură pasageră la recepţia hotelului… Şi iată că, acum, se întâmplă ceva, Suntem într-o căldură de iad şi aerul condiţionat tot nu funcţionează. Enrique încearcă, dar în loc de aer rece vine aer fierbinte. Simt că mă sufoc de căldură, schimb batistele una după alta, mă gândesc cu nostalgie la toţi gheţarii pe care i-am visat pe vremea când doream să fac parte dintr-o expediţie la polul nord, la ploile bacoviene din toamnele noastre… Zadarnic. Căldura devine din ce în ce mai insuportabilă. Din când în când, zeilor maya (în al

căror imperiu am intrat) li se face milă de noi, trimit un nor, ploaia se prăbuşeşte pe autobuz ca un bivol de apă, urmează o vagă senzație de răcoare, mai mult o iluzie, şi totul se întoarce la început. Sisif nu mai urcă muntele, Sisif aspiră la un nor de ploaie şi, odată atins norul, se prăbuşeşte din nou în flăcările infernului. E o căldură umedă, ca în anticamera unei băi de aburi, care descurajează mişcările, te apasă şi te trezeşti cu o sticlă de coca-cola în mână, făcând economie de gesturi pentru a nu-ți forța transpirația. Până şi norii par otrăviți de această căldură umedă. Când plouă, ploaia pare bolnavă acum. Abia aştept să ajungem la Villahermosa, am auzit că în sud hotelurile au toate piscină...

Enrique se întoarce spre noi şi surâde înțelegător. Suntem de trei zile împreună şi ne-am împrietenit. Cu părul negru, lins, cu ochii sumbri şi melancolici, arătându-şi dinții albi de câte ori zâmbeşte (şi zâmbeşte des), Enrique e ceea ce s-ar putea numi un mexican obişnuit. Vorbeşte puțin, politicos, fără să fie umil. Şofer excelent, străbate şoselele toride ale sudului fără să se plângă nici de violența ploilor, nici de căldură. Şi înțeleg din raporturile cu el că, într-adevăr, simpatia are un rol important în relațiile unui mexican cu străinii. Se povesteşte că există oameni de afaceri care refuză să trateze cu o firmă deoarece reprezentantul ei nu le place şi că mexicanul preferă uneori să-şi sacrifice interesele numai pentru a fi credincios simpatiei sau antipatiei ce i-o inspiră cineva. Nu ştiu dacă lucrurile merg până acolo, dar simt cum devin mai puțin reticent decât aiurea în contact cu oamenii de aici. Mexicanul e mai puțin calculat, mai spontan. Din punctul său de vedere, unu şi cu unu trebuie să facă doi mai ales când aritmetica

nu-ți aduce nici un folos. El poate fi pripit sau excesiv, dar niciodată, cred, unul dintre acele produse reci ale pragmatismului care bântuie prin lumea de azi. *Tierra caliente* se referă nu numai la condiția pământului. Există şi în oameni ceva din misterul acestui pământ crucificat între soare şi ploi.

Intrăm în Villahermosa. Oraş pentru pictori impresionişti, parcă. Soarele face ca totul să fie alb şi aerul vibratil, ca în oraşele mediteraneene. Coborâm pe asfaltul încins de căldura amiezii, uitând zăduful drumului.

despre acalmie

Prin acalmie, mexicanul se resemnează parcă. Renunță la orice exces.

*Atunci, pericolul care-l pândeşte este să devină înțelept. Prea înțelept, se va mira el însuşi că s-*a *dus uneori în piețe pur şi simplu din plăcerea de a vinde şi de a târgui sau că a fost în stare să refuze să-şi vândă marfa prea repede de teamă că nu va mai avea ce face până la sfârşitul zilei. Renunțând la pasiunile lui, ar semăna cu vulcanii care dormitează şi cu dragostea care decade în rutină după ce a visat absolutul. Excesul nu e neapărat indecent şi măsura nu e totdeauna admirabilă.,, A abuza" înseamnă uneori, dimpotrivă, a avea curajul să scandalizezi mediocritatea dispusă să nu iubească nimic, decât să iubească prea mult. În Mexic, toate acestea se văd mai bine decât aiurea.*

Dar, la fel de adevărat e că, din câte mi-am dat seama, acalmia naturii mexicane te induce în

eroare. Ca şi acalmia mexicanului.

tezaurul lui Moctezuma

Villahermosa, hotel "El Presidente"

Din atmosfera neutră a hotelurilor cu care m-am obişnuit, iată-mă acum într-o clădire care are ceva din aerul mai intim al unei vile. Există recepţie, zâmbete profesionale, ne-am completat ca de obicei fişele şi totuşi nu am senzaţia de industrie a nopţilor petrecute între pereţi impersonali. Scara fără trepte, ca un tobogan, camerele dispuse în jurul unei grădini tropicale interioare şi mobilate altfel decât în hoteluri, lotul răspunde parcă acelei părţi din mine care a avut mereu nevoie de intimitate şi căldură pentru a nu se retrage ca broasca ţestoasă sub carapace.

Villahermosa se numără printre oraşele pe care le-am iubit din primul moment. Lumina după-amiezii apasă zidurile fără să le oprime. Arbori calzi, deveniţi aproape muzică, îşi mişcă frunzele, ca un tigru somnoros muşchii. Şi pentru prima dată ţin în mână două fructe de mango. Nu sunt verzi ca în pânzele lui Gauguin, ci galbene şi mai mici. Dacă mexicanii au dreptate, fructele strălucitoare pe care le arată prin muzee tahitienii lui Gauguin sunt însă dintr-o specie inferioară. Cele de aici sunt înnobilate, au miezul parfumat şi mai dulce. Strălucesc ca tezaurul lui Moctezuma în visurile spaniolilor.

Cum ar explica asta, oare, Tatle?

— Tezaurul lui Moctezuma e acolo unde cuceritorii nu l-au căutat niciodată. Nu e nevoie să-l căutăm în locuri tainice. Ajunge să ne putem mira de lucrurile fireşti. Cum scârţâie un pas pe o alee de nisip, cum înfloreşte nopalul pe vechile morminte. Atunci vom descoperi că taina nu e sub coaja unui fruct. Tezaurul e însuşi fructul.

dilemă

Cu patru decenii în urmă, Graham Greene a văzut aici alt oraş. Mi se pare neverosimil tot ce povesteşte el despre Villahermosa unde, preocupat de adevărata ţintă a aventurii sale semiclandestine, simţea nevoia, ca să-şi umple cu ceva timpul, de o poveste sentimentală pe care în condiţii normale n-ar fi suportat-o. Răsfoiesc nedumerit paginile respective din Drumuri fără legi, *caut printre amănuntele notate în fugă ceva cunoscut, cu sentimentul ciudat că e vorba de o altă Villahermosa, de aiurea... oraşul paludic, asediat de mlaştini, cu un singur hotel şi un singur restaurant, cu nopţi vâscoase, bântuite de ţânţari, cu duminici interminabile şi inutile, cu case având drugi de fier la ferestre dincolo de care se vedeau femei bătrâne în balansoare din epoca victoriană, în mijlocul bibelourilor şi fotografiilor de familie, mirosul de fructe putrezite urcând din apa fluviului, păsările cu pene prăfoase, şoimii îngrămădiţi pe acoperişuri, cimitirul pe porticul căruia scria cu litere negre "Linişte ", trotuarele înnegrite noaptea de gândaci, care acopereau şi scările hotelului, se izbeau de*

lampă, de ziduri şi cădeau, pentru ca în locul lor să vină alții, cei morți fiind devorați de furnici, un dentist pripăşit aici în circumstanțe încurcate, plângându-se de căldură şi de muşte, căruia englezul trebuia să-i explice mereu că vroia să ajungă la Salto şi apoi la Palenque şi de la care a aflat că există muşte a căror înțepătură te lasă orb... toate acestea mă contrariază. Fluviul? Mlaştinile? N-am reținut decât căldura, apăsătoare într-adevăr, o impresie de ziduri extenuate de lumină, un aer de oraş mediteranean unde trotuarele ard la amiază şi noaptea e neagră ca un steag de pirați... Care e adevărata Villahermosa? Oraşul unde Graham Greene îşi cumpăra hamac, sarape *(poncho-ul mexican) şi leacuri contra muşcăturilor de şarpe (în vederea expediției sale în interiorul provinciei Tabasco, pentru care venise) şi unde, ca să evite apa din fluviu, trebuia în mod obligatoriu să consume "bere Moctezuma" sau ape gazoase îndulcite, nu mai există probabil, iar cel în care am locuit eu douăzeci de ore trebuie să fie o combinație între grija ospitalieră a gazdelor şi un început de toropeală luminoasă a simțurilor... Dar oraşele sunt aşa cum le-am simțit şi, dincolo de adevărul lor, există, poate, un adevăr al nostru de care am avut nevoie în ele...*

jaguarul

Când am plecat spre parcul-muzeu "La Venta", n-am bănuit ce ne aştepta. Un parc, îmi imaginam, unde au fost aduse sculpturile descoperite în regiunea La

Venta şi în primul rând celebrele capete de olmeci. Dar parcul e, de fapt, un fragment de junglă, în care exuberanța vegetației anunță pădurile tropicale copleşite de liane. În clipa în care am ajuns, cobora noaptea. Mai bine spus, se prăbuşea noaptea. Căci tropicele nu cunosc, se pare, acea dulce prelungire a incertitudinii dintre zi şi noapte, când întunericul se îngână cu oboseala albă a zilei şi întârzie să pună stăpânire pe lucruri învingându-le încet, cu precauții.

În jurul nostru, în câteva minute, arborii devin negri. Să mulțumesc sau nu întâmplării care ne-a adus aici la o oră de seară? Ea ne împiedică să vedem cum trebuie sculpturile de bazalt împrăştiate prin parc, în schimb atmosfera de spațiu regizat dispare şi, la un moment dat, pe cărările înserate, am impresia că rătăcim undeva într-un peisaj neliniştitor. Nu mai suntem vizitatorii unui muzeu, ne simțim aproape nişte exploratori prinşi de noapte în junglă. Sculpturile se detaşează pe fondul vegetației ca nişte pete negre, de care te apropii prudent.

Mă opresc în fața unui bazalt ciuruit de ploi, reprezentând un jaguar, animalul favorit al olmecilor, aici semiumanizat. Capul statuii e întors spre cer, într-o atitudine de extaz sau de uimire parcă. Animalul se transformă în om. Îşi pierde ghearele şi capătă mâini. Fața pe care o întoarce spre cer e o față omenească.

De câtă vreme priveşte oare jaguarul acesta stelele? El este, cu siguranță, mult mai tânăr decât Sfinxul care păzeşte piramidele egiptene şi chiar decât Minotaurul din Creta. Cu toate acestea, pare ieşit dintr-o junglă în prima seară a istoriei. Adulmecând vântul, s-a întors spre stele, iar uimirea l-a transformat. Cu trupul, aparține, încă, mitului, dar pare pregătit să dea târcoale istoriei, ca unei prăzi,

dacă nu cumva, mai vicleană decât el, istoria îi va sări în spate.

Treptat, pădurea acaparează sculpturile. Cineva aprinde o lanternă. La lumina ei, jaguarul de piatră apare feroce şi surprins.

mit şi istorie

În Grecia e inutil să faci un drum spre Olimp. Muntele e gol, la discreția vântului şi a excursioniştilor. Pan, cu picioarele lui de țap, a părăsit tufişurile şi s-a adăpostit în muzee, iar ca să auzi râsetele icnite ale lui Dionysos trebuie să-l reciteşti pe Nietzsche. Poate că noaptea, pe culmile Olimpului, se reîntorc uneori stafiile zeilor invocați de Homer, dar dimineața muntele e pustiu. În schimb, departe de poalele Olimpului, am putut să-mi pun în mod serios problema existenței unui "timp mitologic" care curge, încă, în Grecia, la fel ca în Egipt, sub albia "timpului istoric". Pe cărările cutreierate numai de capre nu m-am simțit ridicol uitându-mă după zei. Şi m-am gândit prima oară că modul meu de a vedea divinul în lucruri banale e, mai degrabă, păgân decât creştin.

În Mexic, am repetat, cumva, experiența M-am lămurit că "timpul mitologic" nu curge neapărat la porțile incintelor arheologice. Zeii mai vin acolo doar sub formă de suveniruri care se vând turiştilor. Pe câmpurile cu cactuşi, însă, sau în satele retrase la marginea lor, sunt ceasuri în care fața aridă a zeului

Ploii năluceşte şi azi.

Începută cu o trădare a zeilor, istoria Mexicului s-a reconciliat cu ei. S-ar zice că istoria nu-i ajunge mexicanului şi că mitul îi dă tot ce nu găseşte înlăuntrul istoriei. De aceea pentru mexicani legendele nu fac parte, ca la alte popoare, doar din patrimoniul lor cultural. Ele nu sunt, pur şi simplu, poveşti. Sunt extrase, parcă, din viața trăită azi, contaminate de ea, amestecate cu ea.

D. zicea că în mit paşii timpului trec, aproape nesimțiți, ca paşii unui jaguar. Cum să-i auzim şi noi ceilalți? Se pare că tot ce mai putem înțelege noi, care am "civilizat" mitologia, în sensul că am închis-o în biblioteci, sunt "miturile" moderne: succesul, viteza, eficiența... În ceea ce priveşte miturile vechi, ne mulțumim să procedăm ca maimuțele care aruncă miezul bananei şi agită cojile.

capul de olmec

Un muzeu ciudat, într-adevăr. Noaptea prăbuşită peste eucalipți ațâță imaginația. Cărările urcă şi coboară prin pădure şi mă surprind temându-mă de şerpi. Apoi, "capetele de olmeci" pe care le vedem la lumina lanternei îmi amintesc ce zicea Laertes: "cel mai bun străjer este frica". Şi nu doar din pricina întunericului.

Capetele colosale cioplite în bazalt şi găsite în pădurile mlăştinoase din La Venta par rostogolite de pe un eşafod uriaş. Falsă impresie. Căci nici unul din aceste capete nu a căzut de la vreo statuie. Toate au fost gândite aşa cum arată acum, fără trup. Din

motive necunoscute, pe sculptorii olmeci nu i-a interesat omul în ansamblu. Şi, tot din motive necunoscute, nu şi-au dat frâu liber imaginației. Asemănarea dintre capetele găsite în La Venta este atât de mare, încât s-ar putea crede că reprezintă aceeaşi față. Au pleoape grele, ochi implacabili şi reci, nas turtit, cu nările umflate, buze groase şi dispreţuitoare. Expresia e dură. Puţin feroce chiar. Brutală, în orice caz. De aproape trei metri în înălţime şi cântărind, probabil, zeci de tone, capetele gigantice pe care le văd, uimit de dimensiuni, reprezintă triumful artei olmece, dar, pe măsură ce le privesc, am o tot mai limpede senzaţie de disconfort. Nicăieri n-am întâlnit o artă mai insolentă. Un dispreţ rece emană din figurile sculptate în bazalt. O energie brutală, neînduplecată pentru care mila e o vorbă goală. Sfârşesc prin a bănui că olmecii au avut despre slăbiciune o idee care mă îngrozeşte.

Aflu că aceste "capete" au o istorie misterioasă, în regiunea unde au fost găsite nu s-a descoperit nici o carieră de bazalt. Blocurile de piatră provin de la un vulcan, aflat la peste o sută de kilometri. Cum au fost transportate, însă, în junglă de o populaţie care nu cunoştea roata şi carul? Şi de ce tocmai din materia care le lipsea cel mai mult şi-au realizat olmecii capodoperele? Piatra era în mlaştinile din La Venta un lux şi cu atât mai mult stupefiază proporţiile acestor sculpturi.

De fapt, întreaga problemă olmecă e o taină. A spune azi despre un obiect că e de provenienţă olmecă înseamnă a spune că nu se ştie nimic sigur despre originea lui. Se pare că aceste capete monumentale şi

stranii au fost, ca şi jaguarul, obsesia unui popor de sculptori. Acum se cunosc douăsprezece. Altele vor fi fost pentru totdeauna înghițite de junglă şi de mlaştini.

despre trecut

Trecutul Mexicului e plin de asemenea "pete albe ". Ele ne împiedică să facem o legătură clară între bestialitatea zeilor azteci şi delicatețea melancolică a unui cântec aztec care pare murmurat de Hamlet: "Am venit numai să dormim/Am venit numai să visăm/ Nu-i adevărat, nu-i adevărat/ Că am venit să trăim pe pământ".

Înțeleg de ce spaniolii au dărâmat Tenochtitlanul şi i-au astupat canalele. Înțeleg de ce aztecii, pe la mijlocul secolului al XV-lea, şi-au distrus ei înşişi manuscrisele ca să uite că fuseseră vasali. Dar "petele albe" nu sunt, propriu-zis, "pete albe". Doar că se sustrag istoriei, care nu e doar proces verbal.

fluturii

Tatle explica frumos fluturii sculptați, pe frunte şi pe piept, în sculpturile luptătorilor tolteci.

— Fluturele, senor, este spiritul morților întors între cei vii. Iar regele nostru poet Nezahualcoyotl zicea că fluturii bat din aripi ca palmele unei femei ce face *tortilla.* Copil fiind, eu am învățat de la Quetzalcoatl că, pe frunte, ei îi călăuzesc pe luptători, iar, pe piept,

le apără inima.

Nimic nu m-a emoţionat până acum în Mexic ca fluturii proliferaţi pe statui, pe frunţile şi pe piepturile luptătorilor. Ei îmblânzesc măştile care i-au îngrozit pe spanioli. Între eucalipţii care împiedicau luna să lumineze sculpturile în pădurea-muzeu de unde ne întoarcem (notez aceste gânduri în timp ce şoferul aşteaptă un pasager "rătăcit"), m-am întrebat dacă, înarmând-o pe Athena, grecii i-au dat înţelepciunii armele cele mai potrivite.

Muzeul "clasic" din Villahermosa, neaşteptat de bogat, ne-a fost arătat prea târziu. Aproape de miezul nopţii. După ceasurile petrecute printre arbori tropicali, cu sculpturi văzute la lumina lanternei, n-am fost capabil să fac saltul la un muzeu obişnuit. Am parcurs în grabă sălile cu un sentiment de intoxicaţie estetică, dar şi cu regretul că am ratat o şansă pe care destinul nu mi-o va oferi a doua oară. Villahermosa nu e un oraş unde poţi spune: "Sper că data viitoare voi avea la dispoziţie mai mult timp". Niciodată nu mi-a plăcut să văd un muzeu în grabă şi, culmea ironiei, îmi dădeam seama că muzeul "clasic" din Villahermosa merită să-i consacri, cel puţin, o zi întreagă.

În drum spre hotel, a trebuit să ocolim din nou o stradă pe care e interzisă circulaţia; o stradă din centrul oraşului, liniştită, aproape neverosimilă, ferită de performanţele motocicliştilor care încearcă rezistenţa ţevilor de eşapament sau a şoferilor

totdeauna gata să arate la volan că orgoliul de a fi un *macho** nu e o simplă legendă.

* Cum să traduc acest cuvânt? El înseamnă mai mult decât, orgoliul de a te comporta ca un bărbat. E o categorie a psihologiei mexicane. Se dă exemplul unui şofer care, întrecându-se cu un tren, n-a cedat nici când asta a însemnat viața a şaizeci de pasageri.

de ce nu?

Descopăr că tot ce-am crezut despre fluturi e fals. Citesc undeva: "Pe spate, mantaua lui Moctezuma era ornamentată cu un fluture al cărui corp era imitat din aur, iar aripile din pene verzi de pasăre. Fluturele de aur era simbolul lui Itzpapalotl, zeul aztec al războiului". Aşadar, luptătorii purtau un fluture pe piept nu pentru a fi apărați, ci pentru a fi mai agresivi.

Probabil, nu e singura idee greşită cu care am venit din Mexic. Dar nu-mi displace gândul că m-am înşelat. Ipoteza că aztecii ar fi putut imagina un scut sub forma cea mai fragilă, a unui fluture, nu mi se pare deloc vrednică de dispreț. Şi mă întorc la ea. Porque no?

fascinația junglei

Odată reîntorşi la hotel, nefiindu-mi somn, mă hotărăsc să fac o baie în piscina amenajată în aer

liber, care are o formă curioasă, semănând cu un şarpe încolăcit.

E trecut de miezul nopții. În aer pluteşte o febră subversivă, de veritabil sud tropical. Şi parcă insomnia junglei se prelinge până aici. Mâine, în sfârşit, voi vedea şi eu de aproape cum arată o junglă. Vom fi în mijlocul ei.

Curios e că, fără să am înclinații de explorator şi nici gusturi exotice, jungla mi-a solicitat totdeauna imaginația. Nu în sensul că aş fi dorit să văd una de aproape sau să fac câțiva paşi printre trunchiurile căzute la pământ acaparate de ierburi şi de liane, pentru a simți amestecul de mister şi pericol, de putreziciune şi viață bestială. Sunt prea comod pentru o aventură. Şi prea prudent pentru a mă expune să fiu muşcat de un şarpe veninos. Jungla m-a atras prin ceea ce o apropie de un labirint. Mi-a dat acelaşi sentiment de uşoară panică, de risc, învăluit în junglă de mirosuri grele, care te pot face, cred, să uiți de primejdii.

Dar lumea în care trăim nu este, oare, şi ea junglă? O junglă civilizată, e drept, în care ipocrizia a pus o oarecare ordine, dar în care nu cel mai bine dotat are câştig de cauză. Şi nu ştiu ce e de preferat. O selecție naturală sinceră, ca în junglă, sau una cu instincte deviate.

Ridic privirea, dar, cum se întâmplă de obicei în oraşe, cerul e absent. Există ploi, există soare, există noapte şi există zi, dar toate emană parcă din ziduri, sunt o prelungire a zidurilor. Aerul e îmbâcsit de o pâcla fină şi am senzația că va ploua. Sau chiar plouă? Parcă a tremurat luciul apei. Insomnia nopții tropicale dă vântului, când adie, un sunet bizar, de cântec de sirenă venit din junglă, insistent, insidios, ca mirosul

de copal.

Rămânem aici doar o noapte. Mâine, înainte de prânz, vom fi la Palenque, celebrul "oraş" pustiu situat în inima junglei, cu ruinele sale părăsite la care visează toți cei pasionați de civilizația maya, de când un american cu patima antichităților le-a descoperit. Acesta a străbătut jungla, împreună cu un desenator şi cu câțiva însoțitori, afundându-se într-o vegetație luxuriantă (țin minte şi acum detalii din aventura lui Stephens)... pădurea virgină şi perfidă, țipetele maimuțelor şi papagalilor, călăuzele tăind cu cuțitul lianele, exploratorii istoviți, crezând din ce în ce mai puțin în şansa lor, când, deodată, sub plantele care barau drumul au descoperit o stelă impunătoare, acoperită cu hieroglife ciudate... apoi altele, ruine aproape devorate de pădure, unele prinse, înlănțuite de rădăcinile şi de ramurile arborilor tropicali... Întâmplarea bizară cu indigenul care s-a apropiat în zilele următoare declarând că era "proprietarul" junglei unde fuseseră descoperite monumentele... şi, în sfârşit, piramida înăbuşită de mărăcinişuri şi de arbori ceiba... pietre enigmatice despre care lumea nu ştia nimic, nici despre civilizația care le lăsase în urma ei (toate acestea se petreceau prin 1840, parcă)... ruinele unui oraş părăsit în desişul junglei ca epava unei corăbii misterioase în fundul mării... de unde venise? de ic naufragiase?... desenatorul plin de noroi, cu mânuşi în mâini şi cu capul îmbrobodit ca să se apere de țânțari, făcând schițe, chinuindu-se să reproducă fizionomia unui idol ironic... Nu-mi amintesc exact dacă era vorba chiar de ruinele de la Palenque, dar, oricum, peste tot în acest ținut exploratorii s-au văzut siliți să-şi facă drum cu securea în mână prin liane...

Aud din nou cântecul de sirenă al junglei. Mă decid

să înot.

legendă maya

Zeii au creat mai întâi vegetația. Apoi, animalele, păsările, şerpii. Şi le-au cerut acestora să păzească plantele. Când au văzu că animalele nu le pot pronunța numele, s-au hotărât să-i creeze şi pe oameni. La început i-au sculptat din lemn. Dar aceste păpuşi însuflețite s-au dovedit de o mare cruzime. Zeii s-au scârbit şi au provocat un potop, după care şi-au zis să facă o nouă încercare. Au luat porumb galben şi alb şi au făcut o pastă. Din această pastă au modelat, mai întâi, patru bărbați. De teamă să nu semene prea mult zeilor, Hurakan le-a suflat un abur peste priviri ca sa nu vadă decât ceea ce e în jurul lor. Apoi, în timpul nopții, zeii au creat şi patru femei.

jungla

Cer, în continuare, pâclos, dimineață posomorâtă. Lăsăm în urmă ultimele case din Villahermosa, îndreptându-ne spre junglă.

Străbatem în câteva ore, pe o şosea, distanța pe care alții, ca să vadă rubinele de la Palenque, au străbătut-o zile în şir, cu mijloace istovitoare, traversând păduri şi mlaştini, epuizați de sete.

M-am sculat cu o migrenă, iar acum sunt ameţit din pricina serpentinelor. Mai e şi excesiv de cald. Se pare că din nou n-avem aer condiţionat.

O ultimă serpentină şi, într-o poiană însorită, asediat din toate părţile de junglă, apare cel mai misterios şantier arheologic din Mexic.

Autobuzul rămâne la umbră să ne aştepte câtă vreme vom umbla printre ruine.

Dincolo de incinta arheologică e o pădure în delir. Deşi n-am nici un motiv să mă tem, încerc o senzaţie de pericol. Vegetaţia desfrânată care impresoară ruinele mă trimite cu gândul la şerpii boa ce-şi înghit prada şi pe urmă dorm, aşteptând s-o digere. Îmi amintesc desenul lui Saint-Exupéry din *Micul Prinţ.* Înlăuntrul şarpelui boa nu se mai află un elefant, ci o piramidă, temple... şi noi.

Zâmbesc, dar privirea îmi fuge mereu spre marginea poienii de unde răzbat parfumuri pătrunzătoare, ţipetele unor păsări necunoscute şi un ţârâit insistent care ciuruie linişte. Pădurea tropicală colcăie, parcă, de ameninţări. O întreagă literatură m-a pregătit, de altfel, să n-o pot vedea cu ochi normali. Aventuri, liane, capcane la tot pasul, toate mi se învălmăşesc prin minte.

Dar, la urma urmei, de ce socotim jungla o pădure patologică? Ea e un triumf al vieţii. Şi nu e stimulată cu îngrăşăminte chimice, cum obişnuim noi, în Jungla civilizată", să ajutăm plantele. E mai multă sănătate într-o junglă decât în toate livezile şi grădinile noastre, ordonate, îngrijite. Jungla e un mic paradis încâlcit unde Dumnezeu nu şi-a făcut timp să intervină sau n-a vrut, lăsând vegetaţia, animalele şi păsările să se

bucure de soare şi de ploile tropicale, dar mai ales de libertate. În acest paradis se şi moare. Plantele carnivore atrag insectele prin strălucire şi parfum, iar pe cărările umblate de sălbăticiuni or fi destule hoituri cu rămăşițe de carne putrezită pe schelete. Dar viața, cu sevele gâlgâind, se dovedeşte mai puternică. Pan ar renunța, probabil, aici, să cânte din nai. Ar simți nevoia unei fanfare.

Undeva trebuie să existe şi Minotaurul în acest labirint vegetal. Sau e un "tic" tentația mea de a socoti "labirint" tot ce imaginația umple de pericole? Dacă-i aşa, îmi place să cred că zeii mayaşilor au suflat şi peste mine un abur, cum au făcut cu primii oameni, ca să pot scuza teama de a mă avânta puțin în junglă. Mă mulțumesc cu ceea ce pot să văd aici; cerul strălucitor şi ruinele arzând cenuşiu în amiază.

Moleşit de lumina amiezii, mă întind în iarbă. Bine că mi-a trecut migrena. Închid ochii şi mă las în voia gândurilor. Ce-mi voi aminti mai târziu de la Palenque, dacă mi-aş pierde jurnalul?

Mă surprinde să aflu că la Palenque cad cele mai mari precipitații din Mexic. E un fel de pol al ploilor aici. Tocmai căldura şi ploile au ațâțat, însă, vegetația să crească agresiv. Palmieri înalți, cedri, liane prin care alunecă şopârle, orhidee sălbatece se încâlcesc şi, chiar mai mult decât vestigiile civilizației maya, jungla pare să fie adevărata enigmă aici.

Cu excepția cărărilor, incinta e plină de iarbă. Pe un dâmb, lângă un templu, un om taie cu o *machete* bălăriile ce amenință zidurile. Bălării în care cresc flori cu petale grase şi din care se ridică un miros neplăcut de piatră putrezită. Respinsă continuu, de când s-a

deschis aici şantierul arheologic, jungla n-a fost "cuminţită". Stă la pândă, parcă, aşteptând să-şi înghită prada. În fiecare lună trebuie tăiate ierburile care amenință să cotropească incinta. Hrănite de ploile calde, ele constituie un real pericol pentru ruine.

Altă legendă maya. Când omul nu s-a mai târât, a văzut la picioarele lui un şarpe mort. Pe urmă, a căzut lângă el în iarbă o pasăre moartă. Ca să nu se mai teamă, a ridicat acolo o piramidă.

Cerul s-a limpezit. E o zi splendidă acum, f[ră nici un nor, iar lumina triumfa, paşnică, şi asupra junglei şi asupra ruinelor. Asta îmi voi aminti, probabil, de la Palenque; că am văzut un loc de care nu se apropie (când e soare, cel puţin) moartea, acest coyot bătrân şi înfometat, cum ar spune Tatle.

despre frică

Se zice că unele triburi din Mexic consideră frica o boală care poate fi tămăduită de tămăduitori ai fricii. Mi-ar fi plăcut să aflu cum se produce vindecarea şi în ce măsură cel vindecat capătă şi alt curaj decât acela de a-şi mărturisi frica. Începutul oricărei îndrăzneli, cred eu.

Dacă, la Palenque, aş fi îndrăznit să pătrund în junglă, m-aş fi lămurit, probabil, că greşeam comparând-o cu un labirint. Eroare pe care au făcut-o şi alţii, am impresia, asemuind încâlceala lianelor

cu coridoarele labirintului şi fiarele sălbatece din junglă cu Minotaurul. Or, într-un labirint, altceva e important. El are un centru. Acolo vrea să ajungă cel care pătrunde într-un labirint. Dacă nu se rătăceşte, dacă reuşeşte să găsească un drum şi dacă are curajul să-l urmeze, el se apropie de scopul pe care şi l-a fixat. În junglă, însă, nu există nici o ordine. Acolo triumfa dezordinea.

Nu zic că nu există ordini de care mă tem, dar, cu siguranță, frica e mai rea când n-ai nici şansa de a înțelege, nici pe aceea de a fi înțeles.

Palenque

Ghidul are acelaşi ten măsliniu ca Enrique. E mai gras, poartă ochelari fumurii şi o pălărie de pai cu boruri mari ca să-l apere de soare. S-a obişnuit, se pare, cu turişti cărora le spune poveşti. Unii îl ascultă cu o ureche distrată, dar sunt şi naivi care cred orice li se spune. Pe mine mă amuză. Nu sunt specialist în civilizația maya şi n-am venit în Mexic ca să aflu ce scrie prin pliante. Mă interesează, mai degrabă, să bănui ceea ce nu-mi poate garanta nimeni că e real sau fals. De aceea nu mă deranjează câtuşi de puțin nici când bate câmpii. M-aş fi aşteptat să-l văd zâmbind acum câteva clipe, în vreme ce ne asigura pe un ton foarte serios că "preoții maya ştiau că pământul e rotund": Dar nu, şi-a jucat ca un cabotin experimentat rolul. Şi pe măsură ce mă conving că-i place să introducă în profesia lui fantezia (poate, se plictiseşte să repete aceleaşi vorbe în fiecare zi!), îmi devine mai simpatic. Căci n-am nici un chef să aud de

la el date seci, pedante, despre numărul treptelor piramidei ori despre cantitatea de piatră folosită de constructori. Prefer să considere treapta pe care s-a oprit o scenă şi să vadă în noi nişte spectatori ocazionali.

Tocmai ne-a povestit că sunt locuri în Mexic unde sfinții, dacă se arată dispuşi să facă miracole, sunt răsplătiți de credincioşi. Sunt îmbrăcați în zece sau mai multe costume suprapuse şi împodobiți somptuos. Dacă, dimpotrivă, se arată surzi la toate rugămințile care li se adresează, sunt azvârliți într-un colț al bisericii.

A mai urcat o treaptă şi, făcându-şi vânt cu pălăria, ne-a comunicat că multă vreme nu s-a ştiut nimic despre ruinele de la Palenque. Cortes a trecut la câțiva kilometri de aici, însă, nici el, nici cei care îl însoțeau n-au bănuit că undeva în pământ se afla un oraş mort. De fapt, nici azi nu se cunoaşte numele acelui oraş. Palenque este numele unui sat vecin, Santo Domingo del Palenque.

Bineînțeles, ca un bun mexican ce este, omul nu pierde prilejul de a amesteca legendele cu faptele istorice reale, fără grija de a le nuanța. După ce ne-a explicat, vizibil încântat, că unii dintre cei care au văzut ruinele de aici înainte de Stephens au crezut că proveneau de la un trib egiptean, ne-a vorbit despre un explorator ciudat, un oarecare conte de Waldeck, care a locuit prin 1830 într-un templu, ce poartă şi azi numele "templul contelui". Am reținut, de asemenea, povestea unui căpitan spaniol care a venit la Palenque, în căutare de aur. El a declarat în raportul său către regele Spaniei că a atacat construcțiile cu bare de fier şi securi şi că grație perseverenței sale nici o uşă şi nici o fereastră n-au rămas nedesfăcute, nici un zid

întreg; că fiecare încăpere şi fiecare pasaj subteran au fost străpunse pe o adâncime de două sau trei prăjini. Din fericire, raportul acestui căpitan către suveranul său era în bună măsură mincinos. Cel care l-a scris a exagerat copios.

Stimulat, poate, de lipsa de scrupule a căpitanului spaniol, ghidul ne spune, apoi, povestea unui prinț care nu suporta să i se vorbească de boli şi de moarte. Nimeni n-a îndrăznit să-i atragă atenția când a izbucnit o molimă. Şi, când el însuşi s-a îmbolnăvit, toți se prefăceau că-l socotesc sănătos. Doctorii n-au cutezat să-i dea vreun leac, astfel că prințul a murit.

Duelul dintre piatră şi junglă a început, se pare, aici cam în vremea când la noi dacii îl uimeau pe Herodot. Mai întâi, piatra a triumfat. A fost epoca de construcție a acestor piramide şi a templelor din vârful lor. Un mileniu după aceea, din motive necunoscute, s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat şi la Teotihuacan. Oraşul a fost părăsit. A fost lăsat să moară devorat de junglă. De ce? Într-o zi, pe aceste trepte n-a mai urcat nimeni. Ele au rămas la discreția vântului, a ploilor şi lianelor. În timpul când în Europa domnea Evul mediu, la Palenque a reînceput domnia junglei. Arborii tropicali şi-au înfipt rădăcinile în piatra moale, poroasă, aleasă astfel pentru a facilita basorelieful, ruinele au fost inundate de ierburi, măcinate de umezeală, iar păsările au început să cânte deasupra lor îmbătate de parfumuri putrede. Ceea ce s-a întâmplat la Roma datorită barbariei, s-a întâmplat la Palenque datorită junglei.

răzbunarea junglei

Ulterior, m-am lămurit că motivele pentru care oraşul a fost părăsit nu sunt chiar atât de necunoscute. Ca şi aztecii, mayaşii cunoşteau mai bine cerul decât pământul. Au creat cel mai exact calendar şi calculau cu o precizie uluitoare eclipsele, dar nu cunoşteau plugul, ceea ce îi obliga să practice o agricultură care secătuia pământul. Înaintea ploilor, ei tăiau arborii din junglă şi le dădeau foc. Apoi, după trecerea ploilor, făceau cu ajutorul unor ţăruşi găuri în pământ, semănând în ele. Cu timpul, pământurile cultivate astfel se vlăguiau şi mayaşii trebuiau să-şi împingă lanurile tot mai departe. Într-o zi, se vedeau nevoiţi să-şi părăsească aşezările, să se mute, să defrişeze alte păduri, să le dea foc, să ridice alte locuinţe şi temple. Toată istoria mayaşilor e în această continuă hăituire a pădurilor. Dar pădurile se răzbunau crescând torenţial peste urmele oraşelor părăsite. Soarele şi ploaia tropicală le ajutau să renască, să atace piatra, să-şi ia revanşa asupra istoriei.

Palenque, singur

Soarele năucitor ne sileşte să ne facem coifuri de hârtie, ca să ne ferim de riscul unei insolaţii. Neobişnuiţi cum suntem cu asemenea călduri toride, primejdia există, într-adevăr, mai ales că ne învârtim tot timpul în lumină. Jungla e, cum ziceam, foarte

aproape, la câţiva paşi, împresoară incinta arheologică din toate părţile. O asediază, practic. Acum e tăcută, ameţită şi ea de zăduf. Abia, uneori, se aude ceva, ca răsuflarea grea a unui animal. Cu toate acestea, nimeni nu se duce să stea la umbră.

Cum mi s-a făcut cumplit de sete şi nu mai am nici o sticlă cu băutură răcoritoare, mă desprind din grupul care se ţine după ghid şi mă îndrept spre marginea poienii unde am aflat că ar curge un râu. Curge, într-adevăr. Apa e limpede, ca în râurile de munte, dar e clocită. Mă spăl, totuşi, pe faţă, să mă şterg, cel puţin, de transpiraţie, apoi mă aşez pe o piatră rituală de sacrificii care dogoreşte.

Oare ce zi e azi? Am cam pierdut legătura cu calendarul. După o scurtă recapitulare a zilelor petrecute în Mexic, mă lămuresc că azi e joi. Aşadar, am intrat în a doua jumătate a "săptămânii aztece".

Eram la mare când am pus capăt dubiilor în legătură cu călătoria asta. Câteva zile mă zbătusem între "da" şi "nu". Teama de a zbura cu avionul douăsprezece ore mă împingea să dau înapoi. Dar când o să mai am vreodată ocazia de a ajunge în Mexic? mă întrebam, apoi. În cele din urmă m-am decis, şi iată-mă acum în cea mai vestită zonă arheologică din Mexic. Stau pe o piatră de sacrificii, cu un coif de hârtie caraghios pe cap, ascultând zgomotul unui râu care curge în apropiere. Otrava subtilă a tropicelor mă predispune, văd, la lene şi la reverie.

Un vers din cântecul aztec pentru Zeiţa-Mamă zice că de pe aceste tărâmuri îşi trage originea moartea. Şi piramidele de la Teotihuacan şi cele de aici vorbesc despre moarte ca sursă şi condiţie a vieţii. Numai

sacrificiile prelungeau ceea ce nici zeilor nu le stătea în putere. Piramidele au devenit, între timp, "vestigii", dar şi azi Mexicul depinde, sufleteşte, de ele. Mexicanul n-are libertatea de mişcări a vecinului său american care, netrăgând după el decât un trecut subţire, care nu depăşeşte fotografiile dintr-un album mai vechi de familie, se poate mişca în voie. Or, chiar dacă nu vine niciodată la Palenque, mexicanul duce, fără să vrea, ceva din umbra ruinelor în ideea sa despre viitor. Poate că asta explică şi gradul de civilizaţie diferit din America şi din Mexic.

Mă uit în jur la templele construite pe piramide şi încerc să rezum... "Templul Craniului" (numit astfel după un relief în stuc reprezentându-i pe zeul morţii), "Templul Jaguarului" (oficial "Templul Leului", nume rămas de la contele de Waldeck care nu se sinchisea de diferenţa dintre lei şi jaguari), "Templul Soarelui" (pe fiecare latură e sculptat un preot aducând ofrande soarelui, care e susţinut de două lănci încrucişate), "Templul Contelui", "Templul Inscripţiilor", "palatul"... Multe basoreliefuri... Pasărea sacră quetzal, un fir de porumb plantat într-un vas de jad (simbolul apei), o mască, semne astronomice, un personaj saşiu (defect foarte apreciat de mayaşi care puneau amulete între ochii noilor născuţi ca să devină saşii), un disc al lunii, un şarpe, Chaac (zeul apei la mayaşi), hieroglife (care aşteaptă un Champollion al scrierii maya), Bolontiku (zeul nopţii), o ceremonie de pedepsire, un T. (simbolul zeului vântului), vulturi păstrând încă urme de albastru şi roşu (la apogeul său oraşul era colorat), zeul porumbului (venerat de toate triburile din Mexic pentru motive lesne de înţeles, dacă ne gândim că şi

azi porumbul deține un loc esențial în hrana locuitorilor de aici)... Cea mai înaltă piramidă e cea deasupra căreia se ridică Templul Inscripțiilor. În 1949, arheologul mexican Alberto Ruz a descoperit aici, sub lespezile de la intrarea templului, o scară ce cobora înlăuntrul piramidei. I-a trebuit aproape un an ca s-o degajeze şi să ajungă la un tunel, urmând drumul arătat de un şarpe sculptat în piatră. După trei ani de aşteptare încordată, în care a avansat centimetru cu centimetru, savantul mexican a pătruns într-o criptă unde se afla un imens sarcofag supravegheat de treisprezece secole, în tăcere, de zeii morții. Deschizându-l, a găsit un nou sarcofag, iar înlăuntrul acestuia osemintele unui personaj enigmatic, probabil un prinț, înmormântat într-un stil demn de faraoni, cu toate bijuteriile sale, purtând o mască de mozaic cu ochi de obsidian. Era o descoperire senzațională. Nimeni până atunci nu pusese la îndoială că între piramidele faraonilor şi piramidele din Mexic există o deosebire esențială, de scop. Cele din Mexic nu conțineau nici un sarcofag. Aşadar, nu erau necropole. Ele avuseseră o cu totul altă funcție decât în Egipt, servind drept bază pentru temple şi pentru ritualurile sacrificiilor. Şi deodată acel cavou stupefiant... Nicăieri în altă parte arheologii n-au găsit în piramidele din Mexic vreun tezaur sau vreo altă necropolă, dar un semn de întrebare există acum...

În clipa când templele au fost acoperite odinioară de pădurea tropicală, s-a petrecut aici exact ce s-a petrecut când Forul roman, invadat de iarbă, a devenit târg de vite. Fără să vrea, omul care taie bălăriile

transformă de aceea incinta arheologică într-un amfiteatru şi gestul său într-o demonstrație filozofică... O, ce prelegeri ar fi putut rosti aici, profeții zădărniciei! Ce scenă admirabilă pentru a vorbi despre deşertăciune ar fi avut în altarele de piatră putrezite sub liane şi în templele abrutizate de junglă! Acum, ei nu mai au ce căuta în Palenque. Ruinele nu mai sunt o tribună potrivită pentru ideile lor.

Mă consider norocos. Puteam nimeri aici într-o zi ploioasă, când ploaia ar fi domnit peste pietre, cum a vrut s-o facă jungla. Ce mi-ar fi spus Palenque atunci? Nu ştiu. În schimb, azi lucrurile au un limbaj vital. Aceşti arbori toropiți de căldură, aceste păsări care zboară pe cerul limpede de septembrie, intimidează scepticul din mine. Văd o calitate în faptul că, în ciuda unui tot mai apăsat sentiment al relativității, n-am ajuns niciodată în tabăra celor dezgustați de viață. Şi, cât de limpede e lecția pe care o oferă acum aceste piramide din mijlocul junglei! Palenque nu face decât să simplifice lucrurile pentru cei grăbiți. Lumea e plină de urmele celor care au crezut în ceva. Nicăieri nu există cea mai derizorie mărturie lăsată de cei care n-au făcut decât să spună "nu".

Statuile sunt dintr-o piatră moale, cretoasă, care se găseşte şi azi din abundență în această regiune. Piatră uşor de lucrat, amănunt important pentru nişte sculptori ce foloseau unelte rudimentare, dar expusă să cadă mai repede victimă timpului. Colorate la început, statuile au fost demachiate de ploi şi numai analizele micrografice ale pulberii din porii pietrei mai

pot restabili figurile originale.

În timpul lucrului, artistul maya era considerat sacru. Trebuia să-şi abandoneze familia şi să se închidă într-o împrejmuire, făcută anume pentru asta în curtea templului, unde lucra cu dalta sa de piatră şi cu măciuca de lemn, urmând o dietă riguroasă, constând din câteva *tortillas* uscate şi câteva căni de apă pe zi. La sfârşit, când sculptura era dusă în cartierul preoţilor pentru a fi pictată, sculptorul îşi puţea relua viaţa normală.

Şi aici Tatle şi-ar aduce aminte cum s-au întâmplat toate. "Eu — zicea el în tragedia văzută la Ciudad de Mexico — sunt ca florile de pe ruine, peste tot am acelaşi înţeles".

Plecăm. Copacii se răresc, câmpul şi păşunile triumfă din nou. Lăsăm în urmă fascinantul muzeu în aer liber de la Palenque şi omul care taie iarba, apărând parcă amiaza. Amiaza? Nu, o idee.

arta şi strada

Arta coborâtă în stradă, ca în pictura murală mexicană, suprimă pragul muzeului. Nu mai aşteaptă să fie căutată, ci caută ea. Pietonul se trezeşte brusc transformat în spectator.

E un gest care poate părea imprudent. În sala de muzeu, chiar cei care nu respectă arta o privesc cu respect. Muzeul e un refugiu, dar şi un templu. El

desparte, dar şi ocroteşte. În schimb, în stradă, privitorul este eliberat de orice datorie față de artă. Poate chiar să întoarcă spatele zidului pictat şi să urmărească alergătura maşinilor. Nimeni nu-l mai judecă pentru lipsa de interes. Strada n-a devenit muzeu, ci a rămas stradă. Arta înfruntă acum umilința de a fi privită în fugă dintr-o stație de autobuz sau de a fi tratată ca simplu decor.

Dar sub această aparentă umilință nu e decât o ambiție mai înaltă. Pictura a coborât de pe soclu, pentru a nu mai depinde de el. Renunță la privilegiul de a fi ocrotită, pentru speranța de a fi mai aproape de viață. Muzeul-seră e înlocuit cu clima străzii. Riscurile ascund tot atâtea şanse.

Sunt ispitit să cred că pictura mexicană a coborât în stradă din aceleaşi motive care l-au determinat pe mexican să-şi trăiască din plin sărbătorile. Aşadar, nu numai pentru a se apropia de public, pentru a-l face pe pieton să devină spectator, ci şi pentru a ieşi ea însăşi din singurătate. Muralismul mexican mi se pare de aceea un fel de fiesta a artei.

ploi tropicale

Noaptea pe drum începe să plouă din nou. O ploaie agresivă, violentă. De când am plecat spre sud am cunoscut o adevărată antologie a ploii. N-au lipsit ploile torențiale, sălbatece, dar nici una n-a fost atât de dezlănțuită. Autobuzul abia îşi taie drum prin lianele ei. Farurile sunt parcă securi luminoase cu care autobuzul îşi face loc prin această junglă lichidă ce amenință să ne acopere, în vreme ce noaptea e

sfâşiată de fulgere. Şerpii electrici care au înnebunit pe cer umplu întunericul de o panică tulbure, dându-ne senzația că ne afundăm într-o noapte primordială, unde totul e înfricoşător şi sublim. Şacalii stau probabil acum cu ochii arşi de fulgere privind cerul şi nimeni în junglă nu mai îndrăzneşte să cânte sau să urle. Tunetele se prăbuşesc poruncitoare, parcă să surpe noaptea, s-o transforme în ruine, s-o amestece cu ruinele Mexicului. Pluteşte în aer ceva tragic şi primejdios, ca strigătele aztecilor din acea *noche triste* când spaniolii au fugit din Tenochtitlanul răsculat. Şoseaua străbate aşezări rare, ale căror nume nu le rețin, apoi aceeaşi singurătate neagră, îmbibată de apă şi întărâtată de fulgerele care continuă să se vânzolească pe cer ca nişte reptile luminoase.

Enrique tace, atent la drum, priveşte ploaia ce se prăbuşeşte în parbrizul autobuzului şi înaintăm mai departe spre un nume, căci despre Uxmal nu ştiu aproape nimic. Ştiu numai că şi acolo există o piramidă şi probabil statui ale zeului ploii, tatuate de licheni, care în această noapte tresar din somn... Pe unde umblă oare Tatle acum? Probabil, adăpostit sub arcada unui templu vechi ascultă ploaia şi se uită cum fulgerele luminează orbitele goale ale statuilor.

Un nou tunet. Şoseaua e uneori desfundată şi plină de apă, care nu mai are timp să se scurgă. Parcă şi cactuşii ce apar uneori spectrali în lumina farurilor pe marginea şoselei au început să se umfle de apă. Dar în loc să răcorească aerul, să-l destindă, ploaia îl înfierbântă parcă şi mai mult.

Ajungem târziu la Uxmal. Autobuzul se opreşte şi suntem parcă prea obosiți ca să mai putem coborî.

Rămânem câteva clipe pironiți pe scaune. Apoi ne hotărâm să ne dăm jos.

Furtuna a rămas în urmă. Plouă mărunt acum, pietrişul scârțâie sub tălpi şi în bătaia farurilor se văd tufe de bambus şi un palmier. Suntem la o *hacienda,* ni se explică. Şi abia acum observăm că nu e nici un oraş în jur. Restaurantul de la *hacienda* s-a închis. Nu mai găsim decât răcoritoare şi alune pe care le ronțăim flămânzi.

despre secetă

Ploile vin şi pleacă. Rămâne setea pământului. Ca una din acele amintiri pe care vrem în zadar să le expulzăm din memorie şi care uneori ne dor fără nici un motiv aparent. Dincolo de ploi, e un pământ roşcat, cu cactuşi crescuți înalți, aproape ca nişte arbori, sub un cer gol, pe care soarele pare un fel de rană fierbinte.

Pământul — în cea mai mare parte a Mexicului — suferă de o sete cronică, imemorială, ca o boală pe care ploile o tămăduiesc numai temporar. Când această boală reizbucneşte, țărâna capătă culoarea pietrei, pământul se zbârceşte ca obrazul unui indian bătrân, iarba devine prăfoasă, cenuşie şi chiar cenuşă.

Şi totuşi, mexicanii au un fel anume de a vorbi despre secetă, surprinzător. Aproape tandru, aş spune, dacă nu m-aş gândi că această tandrețe e bizară, suspectă, subterfugiul cuiva care vrea să se arate şi în fața naturii primejdioase un macho...

arbori de Yucatan

Dimineața, privind pe fereastră, descopăr că nu există în împrejurimi, până în zare, nici o clădire. Numai o junglă scundă, de înălțimea aracilor de viță de vie de la noi. Cineva povesteşte că în timpul nopții a auzit de câteva ori şacalii urlând şi s-a trezit. Aproape regret că am dormit buştean. Niciodată n-am auzit cum se exprimă un şacal adevărat.

Afară e o dimineață fără nici o umbră. Stau lângă tufele de bambus şi simt cum, în lumina care năvăleşte la fel de violentă ca şi ploaia de aseară, jungla, prinsă cu ghearele de piatra Yucatanului*,

* *Când spaniolii au debarcat prima oară pe țărmul peninsulei Yucatan, i-au întrebat pe indieni cum se numeşte ținutul. Ei au răspuns* Ciu than, *ceea ce înseamnă "nu te înțeleg". Spaniolii au început să numească peninsula Ciuthan, denumire care ulterior s-a transformat în Yucatan.* (M. Stingi, Indienii precolumbieni)

tace paralizată parcă de frumusețea acestei dimineți clare. Nu se mai aude sunetul de la Palenque. E o tăcere adâncă, de pustiu însorit. Din când în când, pe şosea trece câte o maşină. În rest, nimic. Şi chiar aceste maşini nu fac decât să accentueze senzația de singurătate. Nu ştiu de unde vin, încotro se duc, nu există indicatoare şi am impresia bizară că nici n-are importanță dacă se duc într-o direcție sau alta. Fluturi graşi, puternic colorați, nişte flori mov şi, ceva mai departe, ruinele secetoase de la Uxmal, care se văd de

aici, întrerup pentru câteva clipe monotonia cursei lor, în timp ce aureola de foc a soarelui de Yucatan ne avertizează că zăduful de până acum n-a fost decât o glumă.

Există, se spune, filoane bogate de apă undeva la mari adâncimi, adevărate fluvii subterane şi sterpe, dar la suprafaţă nu ţâşneşte nici un izvor. Mayaşii au trebuit să amenajeze adevărate cisterne naturale în depresiuni pentru a conserva apa puţinelor ploi ce cad în Yucatan. Cerul e limpede aproape tot timpul, ca acum, şi fierbinte. Ceea ce explică această junglă pitică, aproape chircită, care pare degenerată.

Dacă te uiţi mai atent, îţi dai seama că jungla a pierdut din înălţime pentru a câştiga în încăpăţânare. Arborii au cedat locul arbuştilor, iar aceştia îşi înfig probabil rădăcinile ca nişte tentacule, să soarbă fiecare picătură de apă disponibilă din solul calcaros, unde nu creşte decât o vegetaţie sârmoasă, ceva mai mare decât un stat de om. Fastul pădurilor tropicale a rămas în urmă, ca şi ploile de felul celei de azi-noapte.

Aud că în peninsula Yucatan nu există decât arbori plantaţi. Iată lucrul cel mai neaşteptat pe care-l puteam afla venind la Uxmal. Obişnuit, în zilele precedente, să asociez tropicele cu luxul vegetal, mă izbeşte priveliştea aproape ascetică din jurul meu. La Palenque, vântul împrăştie singur seminţele, ploile hrănesc vegetaţia şi o revarsă împotriva piramidelor. Aici, pământul stâncos, lipsit total de apă de suprafaţă, cere celui care vrea să planteze un copac adevărat să sape la o adâncime de mai mulţi metri, până ajunge la nervurile apelor din profunzime, să aducă pământ bun, să-l pună la rădăcină, să aştepte apoi câţiva ani şi să spere. Astfel că un arbore de Yucatan este totdeauna opera unui om şi totdeauna

rezultatul unei speranțe. Chiar aflu că aici se spune: unde există un arbore, există cu siguranță un om. Şi dacă la Palenque piramida şi pădurea sunt în conflict, aici piramida şi arborii se găsesc în aceeaşi tabără.

Arborii de Yucatan mă trimit cu gândul la tenacitatea şi răbdarea cu care Braque desăvârşea, în ani de zile, un tablou.

altă legendă maya

Când cerul s-a îndepărtat de pământ, lianele care legau pământul de cer s-au rupt, paradisul a luat sfârşit şi oamenii au devenit muritori.

Pentru a afla locul unde s-au rupt lianele, oamenii s-au hotărât să se folosească de păsări. Prima care a fost trimisă a fost o rândunică. Ea a atins cerul, dar n-a avut putere să pătrundă în el. A fost trimis atunci un porumbel. El s-a întors mut.

Apoi, oamenii s-au hotărât să se folosească de arbori. Au plantat un eucalipt şi au cântat şi dansat zile în şir, în jurul lui, ca să-l facă să crească. De câte ori se opreau din dans şi din cântat, se oprea şi copacul din creştere. Dar la un moment dat crengile au început să se aplece spre pământ. Ele se alungeau, dar se întindeau pe jos în loc să urce. L-au părăsit şi au plantat O tulpină de bambus, cântând şi dansând din nou. De câte ori se opreau şi făceau o pauză, apărea un nod în prăjina de bambus. Aceasta creştea dreaptă spre cer, dar când a ajuns aproape de nori a rupt-o vântul.

fântânile

Diminețile vin năpraznice în sudul Mexicului. Se trezesc mai întâi şerpii şi vulturii. Cei dintâi ies din ruine să se încălzească la soare. Ceilalți dau ocoluri imperiale în văzduh, dezmorțindu-şi aripile.

Între ruine, cresc spini şi trandafiri sălbateci. Pe aleea ce duce la piramidă au răsărit urzici. Vorba unui poet mexican, moartea are gust de pământ. La picioarele mele lunecă din când în când şopârle.

În apropiere, descopăr un puț secat. Prezența lui într-un loc unde sunt atâtea măşti ale zeului ploii mi se pare firească. Între fântâni şi piramide există, neîndoielnic, aici, o strânsă legătură. Apa pe care o visau cei strânşi în jurul piramidei la ritualuri o visau şi săpătorii de fântâni. Aceştia vroiau să obțină direct, imediat, ceea ce masa enormă a piramidei promitea mai solemn, dar mai vag. Prometeu, în Yucatan, nu s-ar fi urcat în cer să fure focul, ci să lege norii sau ar fi săpat fântâni. Căci apa este aici mai importantă decât focul.

Mă mir deci că, în timp ce în fața piramidei toată lumea se opreşte, nimeni nu dă atenție acestei fântâni. Toți sunt grăbiți să urce treptele de piatră, dar nimeni nu pare dispus să observe că arborii şi fântânile ne reamintesc în Yucatan acelaşi lucru şi chiar mai bine decât ruinele.

Lumina pare un tigru alb, în timp ce umblăm printre ruine cu coifurile noastre caraghioase de hârtie pe care nu le-am mai aruncat de la Palenque.

Tatle

Din seara în care am văzut "tragedia antropocosmică" inspirată de mitul lui Quetzalcoatl, m-am gândit deseori la Tatle şi la vorbele lui, grave, dar rostite cu o inocență pe care n-o mai găsim decât la copii. Întrucât nu-mi mai aminteam foarte bine cum arăta în spectacol, i-am atribuit eu un chip. Întâmplarea a făcut să găsesc într-un album fotografia unui copil adevărat din Mexic care semăna, cumva, cu "ficțiunea mea". Aceeaşi privire bănuitoare şi tristă. Am privit fotografia cu un sentiment bizar: că în Mexic e permis să-ți închipui un copil în vârstă de câteva veacuri.

filozofia "macho"

Excedat de soare, mă aşez pe una din pietrele ruinelor de la Uxmal. Privesc în jur fără să caut ceva anume. Şi deodată îmi atrage atenția un amănunt pe care nu l-am observat până acum: felul cum trec familiile de mexicani. Mai întâi bărbatul, adăpostit sub un sombrero impunător. El reprezintă, evident, forța şi orgoliul. Se uită undeva în față, ca şi cum nu l-ar interesa drumul pe care merge, ci numai problema orizontului. Apoi, la un pas în urmă, femeia şi copiii.

De obicei, femeile sunt aici înalte şi au o ținută mândră, coborând parcă din basoreliefurile templelor maya. Mândria statuară nu le împiedică însă, urmându-şi soții, să accepte tacit aerul lor de seniori

ai familiei. Bărbatul e vanitos, iar femeia pare să încurajeze această vanitate. Ea se supune de bunăvoie autorității indiscutabile a bărbatului şi tradiției care o consideră valoare pasivă. Se povesteşte că, înainte de căsătorie, bărbații cântă iubitelor serenade până la răsăritul soarelui, când inspiratoarele acestor pasiuni muzicale şi vecinii pot, în sfârşit, să adoarmă. După căsătorie, nu mai au nevoie de demonstrații muzicale. Dar un adevărat "macho" păstrează sub semeția de cocoş un temperament inflamabil.

E destul de dificil să te lămureşti ce înțelege mexicanul prin "macho" şi prin "machism". Străinii şi mai ales americanii zâmbesc ironic: macho? Şi ironia cu care formulează întrebarea este, într-un fel, ea însăşi un răspuns. Căci pentru turistul venit din nord, "machismul" este un soi de lăudăroşenie bărbătească în care se amestecă sângele iute, soarele tropicelor şi un donquijotism căruia îi place să braveze. Obişnuit să considere firească numai aroganța care are cont la bancă, el se uită contrariat la un "macho" care merge ca şi cum ar gândi tot timpul: "Eu! Şi nimeni nu mai este ca mine!"

Mă tem că n-ar trebui să ne grăbim cu un surâs indulgent în fața unui "macho". "A te comporta ca un bărbat", "a fi bărbat", a fi un "macho" înseamnă, bănuiesc, mai mult decât vanitate; mai mult decât sugerează felul cum un purtător de sombrero se mişcă în preajma femeilor, încredințat că e irezistibil, ca şi cum ar vrea să spună unor rivali prezumtivi: dați-vă la o parte singuri, nu aşteptați să vă cer eu asta, sunt un macho, nu mă supărați, domnilor!...

Exemplele care se dau de obicei păcătuiesc prin caracterul lor prea pitoresc. Unealta pe care am văzut-o mânuită împotriva junglei e o armă de temut la

mânie. La ceremonii ea nu e de carton şi, se zice, n-ar fi rare cazurile când duelurile ceremoniale se sfârşesc cu urechi tăiate sau chiar cu accidente mortale. Dar a reduce "machismul" la atât înseamnă a vedea în el ceva exotic, în vreme ce, în viziunea mexicanilor, Socrate însuşi, ducând fără să-i tremure mâna, cupa cu otravă la buze, s-a purtat ca un adevărat "macho". Onoarea, glumea Herder, e o vorbă care costă puțin, dar pentru mexican ea prețuieşte uneori mai mult decât viața. Primejdia există ca să fie înfruntată, chiar dacă îndrăznețul nu se alege cu nimic din asta. El va avea măcar dreptul să spună că s-a comportat ca un bărbat. Ceea ce, pentru un mexican, poate însemna uneori totul.

despre orgoliu

Câteva nuanțe s-ar impune totuşi. Căci anecdota cu cel care îşi descarcă pistolul în creierul unui prieten bețiv pentru a-l scăpa de durerea de cap se referă, ni se spune, tot la un "macho".

A dansa pe vulcani poate semăna a curată nebunie. Dar un "macho" e dispus să păcătuiască în toate felurile împotriva logicii, mai puțin unul: el e gata să facă o nebunie fără altă dobândă decât mândria că nu s-a temut. În situații fără ieşire, orgoliul îi cere să meargă înainte cu orice preț. Un "macho" poate stârni pe bună dreptate nedumeriri, însă trebuie să recunoaştem că el acceptă mai degrabă să-şi rupă gâtul decât să-şi plece capul.

amiază la Uxmal

Soarele dogoreşte din ce în ce mai tare, înfierbântând ruinele de la Uxmal. Pe un dâmb, se dezgroapă un templu. Săpătorii înlătură pământul de pe pietre cu dalta, îl strâng în găleți şi-l aruncă jos. Totul cu grijă, minuțios, fără grabă.

Romanticii au făcut din ruine un obiect al regretului, dar, din păcate, istoria a fost amestecată în multe lucruri urâte pe care elegiile ruinelor le escamotează... Memfis, jefuit şi ajuns carieră de piatră, Teba, cea cu o sută de porți, cum o slăveau cei vechi, prădată şi distrusă, Babilonul cel detestat de profeți, dărâmat, locuitorii ucişi şi pământul risipit în cele patru vânturi, cetatea Ninive arsă cu oameni cu tot, Persepolis incendiat, Capua şi Corintul nimicite, Teba greacă făcută una cu pământul, ca şi Halicarnas, templul zeiței Artemis din Efes, una din minunile lumii antice, incendiat de un individ care n-a găsit alt mijloc de a intra în istorie, ca şi califul Omar care, după ce a poruncit ca toate papirusurile din biblioteca de la Alexandria să fie folosite drept combustibil pentru băile publice, a ordonat, cu un raționament rămas celebru, incendierea a ceea ce scăpase... Mai putem visa pe ruine?

Dar lumina amuțeşte totul. În ruinele însorite de la Uxmal, Mexicul îmi arată din nou cele două brațe ale universului.

despre ruine

Se zice că grija acordată ruinelor e o problema de pietate, de respect pentru trecut, pentru înaintaşi. În realitate, ipocrizia asta e perfect inutilă. De ce ne-am jena să consimțim că o asemena grijă trebuie să existe din egoism? Sunt țări care trăiesc în bună măsură de pe urma ruinelor. Aşa sunt Grecia şi Egiptul. Legendele aduc Greciei la fel de mulți bani ca navigația. Fără turiştii care merg să vadă ruinele de pe Acropole sau pe cele de la Delfi, grecii de astăzi s-ar des curca foarte greu. În Egipt, piramidele şi sfinxul ar putea ocupa un capitol special din buget. Chiar şi Italia e în situația de a socoti ruinele o şansă. Cu banii străinilor care se duc să facă şi ei câțiva paşi pe Via Appia se pot întreține toate şoselele din peninsulă.

N-am reuşit, recunosc, să-mi dau seama ce servicii aduc Mexicului ruinele. N-am văzut prea mulți turişti nici la Teotihuacan, nici la Palenque. Iar la Uxmal nu era aproape nimeni în afară de noi.

starea de mit

Oboseala sau soarele sunt, poate, de vină. Sau poate sudul. Sau toate la un loc. Armele sudului sunt ploile, ruinele şi zăpuşeala. Ne hărțuiesc începând de la Veracruz. Nepregătit să mă opun acestor arme, sunt din ce în ce mai aproape de o stare de insolație interioară lipsită de orice logică. Nimic, aici, nu e de natură să exalte un instinct vital. Totul pare uscat şi căznit. O junglă pitică, vlăguită, cactuşi, o şosea pustie. Oricât ai căuta, nu găseşti ceva care să încânte ochiul, să-ți exalte simțurile. Peisaj de o ariditate fără

speranță, care, în mod normal, ar trebui să mi se pară apăsător. Dar, inexplicabil, el mi se pare tonic. Până acum, ploile se dezlănțuiau brusc, pentru ca să se retragă la fel de brusc într-un soi de război de gherilă. De la Palenque încoace, ploile au devenit mai rare. În schimb, am dat peste oraşe golite de viață şi de prezent unde umbre din alt timp tresar noaptea când şacalii încep să urle. Ziua, o căldură atroce alungă şi aceste umbre.

Mă uit în jur. Pietre goale, înnegrite de soare, ruine secetoase, şoseaua goală şi autocarul care aşteaptă să ne ducă mai departe. Singurătate stearpă care ar trebui să fie dezolantă şi care, dimpotrivă, îmi dă o stare ciudată, de parcă aş fi drogat. "Adevărul? ar murmura aici, un sceptic ironic. Uitați-vă cum în orbitele zeilor de piatră şi-au făcut cuibare şopârlele!"

Mă suspectez că am transformat speranța într-un mod de a combate ceea ce îmi lipseşte pentru a fi un om de acțiune. Mi-am cultivat o laşitate cu pretenții de filozofie, mi s-ar putea reproşa. Dar eu n-am pretins niciodată că am o filozofie de viață. Şi nu sunt eu primul care iubeşte viața cu disperare. Au făcut-o înaintea mea atâția alții. Recunosc, însă, că n-am reuşit să găsesc alt sens vieții. Şi, dacă Mexicul poate transforma un gând în obsesie, l-aş rezuma astfel: moartea e de ajuns pentru a da existenței un tâlc mai adânc. Nu despre asta vorbesc pietrele sacrificiilor? sau şerpii, încolăciți în părul zeițelor maya ca în părul Meduzei? Aşadar, nu contest că în sterilitatea priveliştilor de aici din Yucatan sunt destule argumente pentru latura pesimistă a melancoliilor. Tot ce vreau să remarc acum este o curiozitate. Între cactuşi şi pietre, legendele şi soarele de la Uxmal nu mă îndeamnă deloc la elegii.

Observ că am rămas singur. Ceilalți au plecat. Trebuie să mă grăbesc şi eu. Autobuzul aşteaptă probabil să plecăm spre Chichen-Itza. Mă întorc şi mai privesc o dată piramida şi templele. Ruine arzând pe fondul verde al junglei yucatane, sub o amiază de foc. Şi o tăcere care stimulează legendele. Dacă jaguarul de la Villahermosa ajungea din legendă în istorie, noi am făcut un drum invers.

Plec de aici amețit, buimăcit de soare. La intrare, observ abia acum câteva prăvălioare în care se vând tot felul de obiecte. Un american cumpără pentru soția lui o pălărie exotică. Mexicanii se răzbună cum pot împotriva acestui soi de turişti. Ei le oferă pălării împodobite cu fructe de plastic, banane, ananas, papaya, lăsându-i să creadă că acestea sunt gusturile mexicanilor. În realitate, vestimentația mexicană are un rafinament pe care bazarele pentru străini o mistifică adesea prin exces. Fenomen care, de altminteri, nu se întâmplă numai aici. Nici o țărancă de la noi n-ar purta dumineca la horă costumul pe care scenografi hotărâți să stilizeze cu orice preț ni-l arată uneori ca exemplu de artă românească. Nu mai vorbesc de ceea ce se oferă pretutindeni de către un anumit gen de comerț invadat de kitsch şi de gusturi deviate.

despre demitizare

Nemaigăsind puterea de a gândi, precum cei vechi, în mituri, lumea modernă s-a apucat să despoaie miturile vechi de aura lor ofilită. Prometeu a fost coborât de pe munte şi transformat, ca la Gide, în fabricant de chibrituri care ține conferințe având un vultur pe umăr, iar sfinxul îi face cu ochiul lui Oedip. Să ne indignăm? Ar fi inutil. Pe deasupra, "insolența" aceasta nu e lipsită de interes. "Demitizările" au înlăturat multe podoabe false pe care respectul convențional şi osificat le-a aruncat peste mituri. Şi, nu o dată, în "cadavrele" vechilor mituri a fost resuscitată, prin sensuri noi, o licărire, neaşteptată, de viață.

Numai că, aşa cum se întâmplă de obicei, moda duce la excese. Au apărut "demitizatori" de meserie care cred că asta-i face "moderni". Primul episcop al Mexicului se lăuda că ar fi ars cu mâna lui câteva mii de cărți "păgâne". Cei care n-au vrut să vadă şi ceea ce e tragic în bestialitatea zeilor din vechiul Mexic n-au nici scuza că au vrut să fie pe placul lui Dumnezeu.

oraşe

Scriu în autobuz. Şi mă străduiesc să nu pun caietul deoparte. Îmi place infinit mai mult să mă las în voia gândurilor decât să devin secretarul lor, notându-le. De altfel, până acum n-am reuşit niciodată să țin un jurnal.

De o parte şi de alta a şoselei, văd mereu acelaşi peisaj cu care am început să mă obişnuiesc în Yucatan. Pământ secetos, cu vegetație redusă. Ars

parcă nu de soare, ci de istorie. Şi totuşi Mexicul mi se pare mai elocvent aici decât în agitația din capitală.

Sunt țări care pot fi concepute şi în afara capitalei lor; unde capitala n-are un rol decisiv. Şi altele, la polul opus, care-şi concentrează caracteristicile şi prestigiul într-o metropolă. A cunoaşte Berna nu înseamnă a cunoaşte Elveția, dar a "descoperi" Parisul ar putea însemna a descoperi ceva important din Franța. Imperiul roman a fost, de fapt, imperiul Romei, iar în Grecia, chiar învinsă de Sparta, Atena a continuat să reprezinte spiritul elin. În America, Washingtonul trăieşte în umbra New York-ului. Diplomația îşi are capitala pe malurile Potomacului, dar pragmatismul îşi are capitala pe East-River...

Care e situația în Mexic? Ce reprezintă Ciudad de Mexico din acest punct de vedere? Cele 14 milioane de locuitori (cu suburbiile) par să-l aşeze în categoria Parisului, a Romei, a oraşelor care domină o țară, nu constituie numai capitala lor. Din ce în ce mai mult, însă, am îndoieli că e corect să judecăm lucrurile ca într-o sală de sport... Guadalajara şi Monterrey, următoarele în ierarhia oraşelor mexicane după numărul de locuitori, nu sunt pe ruta noastră. În schimb, pe ruta noastră, în afară de Oaxaca şi Tula, sunt cele mai strălucite centre ale civilizației dinaintea lui Cortes. Şi cele mai greu accesibile. Dacă la Cairo e de ajuns să iei tramvaiul ca să întâlneşti la marginea oraşului cele trei celebre piramide, în Mexic ruine fascinante se găsesc la sute şi mii de kilometri depărtare de capitală, în plină junglă, retrase de febra marilor oraşe. Fără îndoială, am fost norocoşi. Îndeobşte, orice străin cât de cât interesat de cultură şi sosit în Mexic face un drum la Teotihuacan, urcă pe Piramida Soarelui, eventual şi pe Piramida Lunei, şi

pleacă. Dar câți ajung să vadă piramidele de la Palenque, de la Uxmal sau de la Chichen-Itza, unde vom fi mâine dimineață? Drumul lung, istovitor, îi ține pe cei mai mulți în afara acestor locuri unde şi-a cunoscut gloria civilizația maya. Hazardul a vrut să ne numărăm printre privilegiați, dându-ne astfel o şansă pe care abia acum o înțeleg bine, după ce am văzut de aproape jungla de la Palenque şi am simțit muşcătura soarelui de Yucatan. Pe trotuarele capitalei, privind caruselul interminabil de maşini de pe Avenida Juarez, poți crede că, în fond, toate metropolele încep la un moment dat să semene între ele, în toate există oameni grăbiți şi oameni singuri. De unde să bănuieşti acolo ce înseamnă să asculți noaptea bolboroseala junglei? Cum să-ți imaginezi jungla unei ploi tropicale împresurându-te pe un câmp gol? Şi cum să înțelegi la muzeul mexican prezența atâtor statui ale zeului Ploii fără să vezi acest pământ abrutizat de căldură?

Dacă, aşa cum s-a spus, în marile oraşe nu se află destulă tăcere, aici există prea multă. Dar în tăcerea ruinelor din oraşele pustii pe care le străbatem de câteva zile, totul e mai grăitor decât în vacarmul capitalei mexicane.

un regret

Există, totuşi, o piramidă pe care regret că n-am văzut-o. Cea de la Tajin, cu cele 365 de nişe. Una pentru fiecare zi a anului.

noaptea, şacalii

Hacienda Chichen

De undeva din junglă ajung până aici urletele şacalilor. Sfârtecă noaptea şi nu mă lasă să dorm. Uneori, tac. Apoi încep şi mai tare. Mă pregătesc pentru o noapte de insomnie, dacă nu se vor potoli.

N-am văzut niciodată cum arată un şacal. Ştiu că e mai mic decât un lup şi că se hrăneşte inclusiv cu hoituri. Cam la atât se rezumă cunoştințele de care dispun despre acest carnivor dispreţuit. Lacunele mele în materie de zoologie, rămase din liceu, când am tăiat "ştiinţele naturale" de pe lista materiilor importante, se răzbună, iată, când mă aşteptam mai puţin.

Probabil, jungla e foarte aproape de "hacienda" unde suntem găzduiţi, deoarece am impresia că urletele şacalilor se aud de dincolo de alee. Deschid o fereastră să mă conving. Nu zăresc, însă, nimic. Oare, ochii şacalilor lucesc prin întuneric ca ai lupilor? O clipă, mi se parc că din spatele unui cactus a fugit ceva. Simplă impresie, probabil, efect al nervilor mei surescitaţi. Dacă ar fi lună plină, s-ar vedea mai bine, cu siguranţă. Acum, însă, doar lumina puţină a stelelor care scânteiază pe cerul Yucatanului diluează întunericul. Şi numai deasupra junglei. Până la înălţimea arbuştilor, noaptea e neagră, fără chip, ca zeul vântului căruia nimeni nu i-a cunoscut figura deoarece toate statuile îl înfăţişează cu masca pe faţă. Cerul înstelat îmi reaminteşte de sfârşitul secolelor aztece, când, la fiecare 52 de ani, focurile erau stinse şi toată lumea aştepta, înfrigurată, să apară pe boltă steaua Aldebaran. Ce coincidenţă, să vin în Mexic chiar în pragul acestei vârste! Tresar, amintindu-mi că

aztecii prevedeau pieirea lumii actuale prin cutremure. Nu prea demult, în martie, a avut loc un cutremur devastator în România. Numai o întâmplare a făcut să nu fiu şi eu în blocul unde a murit sub dărâmături cel mai bun prieten, poetul Baconsky.

Iarăşi urlă şacalii. Urletul unuia a fost chiar sub fereastră. În clipele de linişte, se aud foşnetele portocalilor. Când am venit să mă culc, pe aleea asfaltată de lângă piscină am vrut să iau câteva portocale scuturate de vânt. Păcat că n-am făcut-o. Le-aş fi putut folosi acum ca proiectile contra şacalilor care dau târcoale.

Oricum, somnul meu din această noapte e compromis. Dimineață, şacalii se vor retrage obosiți să se culce, dar noaptea îi întărâtă parcă. Oribilul "concert" din junglă e din ce în ce mai agresiv. El îmi va rămâne, probabil, în memorie, ca ploaia care s-a năpustit peste noi în drum spre Veracruz, şi după ce alte amănunte din această călătorie se vor şterge. Căci, din fericire, semănăm cu pământul poros din Yucatan care nu reține apa la suprafață.

Dar ce se întâmplă? Au tăcut şacalii? Stau la pândă, aşteptând. Peste junglă s-a aşternut liniştea.

Şi, brusc, aud unicul sunet la care nu mă aşteptam. Un cocoş cântând. Visez?

boala sudului

Nici acum nu-mi explic starea în care m-am aflat în sudul Mexicului. Rar mi s-a întâmplat să fiu cu nervii atât de surescitați şi, totuşi, să mă simt fericit. De obicei, fericirea se aşterne în noi ca o

pace. În sudul Mexicului, am trăit-o ca pe o febră. Presupun că lumina tare, brutală, virulentă, dar şi ameţitoare, din altă lume, aş zice, căci n-am mai întâlnit-o nicăieri, acţiona asupra mea ca un excitant puternic, ca un drog necunoscut.

Săpătorii de fântâni din Yucatan nu se opresc până ce nu dau de apă. Şi pentru mine apa căpătase altă importanţă. Nu pentru că aş fi suferit de sete, ci pentru că uscăciunea, în loc să mă deprime, mă limpezea.

În zilele de maximă limpezime, mexicanii zic despre Popocatepetl: "se vede". Nici nu e nevoie să pronunţe numele muntelui. Poate că şi despre fericire se poate spune uneori la fel.

tempo naturale

Dimineaţa, soarele pluteşte din nou orbitor deasupra junglei. Ne pregătim să urcăm azi treptele piramidei de la Chichen-Itza. Şi parcă am văzut toate piramidele lumii! Dincolo de piscina pustie, cu apa de un albastru de cobalt, şi de portocalii care înveselesc cumva *hacienda,* şoseaua arată ca şi la Uxmal. Nici un semn de aşezare populată în jur.

La Chichen-Itza, după câte ţin minte din ceea ce am citit, a fost odinioară centrul noului imperiu maya. Ruinele, ignorate multă vreme, au fost descoperite într-o noapte de un arheolog foarte controversat azi;

elogiat de unii şi acuzat de alții că ar fi fost un aventurier: E. H. Thompson. El a ajuns la Chichen-Itza însoțit doar de un indigen, amândoi extenuați de drumul prin junglă. La lumina lunei a descoperit piramida şi templele năpădite de ierburi şi de mărăcinişul specific Yucatanului. Thompson n-a dormit toată noaptea, iar dimineața a văzut înălțându-se în aerul limpede coloanele în formă de şarpe din Templul Războinicilor, printre care rătăcea încă, sub cerul secetos, duhul zeului Ploii.

Schliemann a crezut în Homer. Thompson a crezut în povestirile lui Diego de Landa care, din vremea conchistei, istoriseau lucruri la lectura cărora toți, mai târziu, au zâmbit. Ele spuneau că, în perioadele de secetă, la Chichen-Itza se organizau procesiuni la Fântâna Sacră unde preoții aruncau la răsăritul soarelui în adâncul fântânii, odată cu tinerele fete sacrificate, vase prețioase şi bijuterii. Convins că Diego de Landa n-a mințit, Thompson a luat lecții de plonjare şi a scormonit metodic în noroiul şi mâlul din fântână, îmbrăcat în costum de scafandru, căutând printre copaci putreziți, printre şerpi, şopârle şi oseminte, figurine de jad sau de obsidian, pumnale, vase şi bijuterii de aur, ofrande votive, până ce plonjările i-au spart în cele din urmă timpanele.

Ne îmbarcăm şi plecăm. În autobuz, senzația că am văzut toate piramidele posibile revine. Mereu aceleaşi pietre fierbinți, mereu aceleaşi explicații...

Fost chirurg, acum pensionar, dr. Huerta, însoțitorul nostru de la Uxmal încoace, e un taciturn de o mare discreție. Vârsta îl constrânge să se menajeze, să nu facă eforturi, dar sunt convins că nu

din acest motiv, odată ajunşi la Chichen-Itza, se retrage la adăpostul unui baobab somptuos. Ne priveşte cum ne risipim pe peluza din fața piramidei şi ne aşteaptă, ca şi cum ar vrea să aplice ideea lui Ortega y Gasset după care cine vrea să ne învețe un adevăr trebuie să ne ducă până acolo unde putem să-l descoperim singuri.

Cu gândul încă la Thompson şi la aurul scos de el din Fântâna Sacră, primul drum îl fac la această fântână. Apa are o culoare verde, dată se pare de o algă microscopică. Dar ea capătă uneori culoarea cafenie datorită frunzelor putrezite; şi alteori, datorită unor seminţe de flori, culoarea sângelui; cea mai potrivită, de altfel, pentru taina acestui loc.

Cer de foc, sub care piatra arde funebru. Chichen-Itza arată, fireşte, cu totul altfel de cum a cunoscut-o Thompson. În jurul piramidei şi a templelor nu mai e nici o urmă de mărăciniş. Autocarele sosesc mereu, răsună tranzistoare, totul are aerul unui parc arheologic, iar în "trena" legendei proliferează şi aici un comerţ conjunctural de care profităm cumpărându-ne, în sfârşit, pălării de pai. Soarele e prea tăios.

Mă mir în prima clipă văzând printre articolele puse în vânzare multe hamace. Pe urmă mă lămuresc. Aflu că în Yucatan se doarme aproape numai în hamace. Patul nu există la săraci şi se întâmplă să lipsească şi din casele celor mai bogaţi din pricina climatului torid care face mai acceptabil hamacul pentru odihnă*.

* în cazul celor de condiţie modestă, mai există o explicaţie: odată hamacul strâns, încăperea, singura, rămâne liberă.

Căldura devine cumplită. Te înăbuşă, pur şi simplu. Toate batistele sunt ude şi renunți să-ți mai ştergi transpirația care-ți intră în ochi şi-ți sărează buzele. Treptele piramidei ard ca un cuptor încins. Pietrele sacrificiilor s-au transformat în ruguri. Nu mai trebuie decât să te întinzi pe ele şi să iei foc. Cauți o umbră, dar ea nu-ți oferă decât o răcoare iluzorie. Piatra dogoreşte şi aici. Numai şerpii dorm fără să se sinchisească de febra ruinelor. Par morți, încolăciți ca în basoreliefuri. Mai inofensivi decât cei sculptați!

Rampele de jos ale scărilor piramidei se termină cu mari capete de şerpi. La intrarea templului jaguarilor, două coloane monumentale au formă de şerpi. Capetele reptilelor se sprijină de pământ, corpurile lor constituind coloanele propriu-zise, iar cozile susțin arhitrava. Ce va fi provocat această obsesie a şerpilor la tolteci? E drept că, prezent încă din paradis, unde o ispiteşte pe Eva să guste din fructul oprit, şarpele s-a prelins cam prin toate mitologiile. La greci, în statuile lui Esculap reprezenta "ştiința", "înțelepciunea"; la egipteni, cobra simboliza "puterea"; la indieni, "absența timpului" pe care stau zeii înainte de începutul lumii, iar la zuluşii din Africa "şarpele casei" încarnează spiritul strămoşilor.

Aflu că fiecare din cele patru scări monumentale ale piramidei numără 91 de trepte. În total, deci, piramida are 364 de trepte. Dacă adăugăm şi treapta care înconjoară sus templul, obținem exact numărul zilelor anului! Ceea ce nu-i o întâmplare, desigur... Mă întrerup din calcule din pricina râsetelor unor turişti care se fotografiază pe treptele de pe scara de miazăzi a piramidei. Excursia la Chichen-Itza îi bine dispune, se pare, şi vor să aibă "suveniruri" de aici. În fond,

poate că au dreptate. E absurd să "filozofezi" tot timpul pe tema timpului. Cel mult, nu strică să-ți aminteşti ce versuri compuneau poeții în vremea când se ridica această piramidă: "Ce va rămâne din numele meu? Nimic din numele meu pe pământ. Doar florile şi cântecul meu". Melancolia acestui cântec vechi are un tâlc nu tocmai optimist, însă ea te îndeamnă să nu risipeşti clipa, dând prea multă importanță gândului morții*.

** Dr. Huerta ne-a povestit că pentru locuitorii din 1720 ai Marsiliei, unde pesta a ucis jumătate din populație, primul semn de speranță, anunțând că epidemia intra în reflux, a fost apariția unui car funebru. El a fost primit cu strigăte de entuziasm, de bucurie, ca un car de general învingător, deoarece arăta că oamenii începeau să-şi îngroape iarăşi morții.*

Cine s-a nimerit să vadă Siena într-o noapte cu lună s-a convins că Evul mediu e încă viu. Şi aici la Chichen-Itza timpul este echivoc. Ai impresia că te despart milenii de civilizația care a lăsat aceste ruine. Şi totuşi, ea era la apogeu când în Europa statuile antice putrezeau în pământ.

Inițial, pe toate cele patru laturi ale piramidei au existat trepte care permiteau accesul spre vârf. Acum, accesul nu mai e posibil decât pe două laturi. Ruinele s-au sălbăticit în parte şi aici, deşi nu datorită junglei, ca la Palenque, ci datorită singurătății. La rândul lor, templele din jur au început să arate ca un morman de oase de piatră pe care iarba se cațără ca o colonie de termite verzi.

Rămân un timp să contemplu împrejurimile. De sub baobabul ce-şi întinde umbra neagră pe peluza din fața piramidei, dr. Huerta îmi face semn cu mâna. Trebuie să cobor? îl întreb tot prin semne. Nu, nu, mă linişteşte el. Totuşi, soarele e prea agresiv, îmi dogoreşte spatele. Ar trebui să stau şi eu puțin la umbră ori să îmbrac ceva. Mă mai uit o dată la cavitățile de calcar unde se puneau inimile celor sacrificați, după care mă decid să cobor.

Mai e ceva ce nu înțeleg. Toltecii, care au cucerit Chichen-Itza, erau seminomazi. Ca şi mayaşii veniți înaintea lor. Ei bine, cum se explică, oare, pasiunea pentru construcții de asemenea proporții din partea unor seminomazi? Ca să îngrămădeşti o atât de mare cantitate de piatră într-un templu sau într-o piramidă, trebuie să crezi, dacă nu în eternitate, măcar în iluzia ei.

Toltecii au clădit, între altele, aici un *tzompantli,* rămas aproape intact; un altar macabru, unde erau aşezate craniile celor sacrificați, dar şi un mormânt al timpului! La fiecare 52 de ani, secolul încheiat era materializat într-un mănunchi de 52 de bastonaşe, cadavrul simbolic al timpului, care era îngropat în acest monument macabru. Macabru, da, căci nu poți să treci indiferent pe lângă sutele de cranii din el. Unul, cel al lui Yorick, e destul pentru întrebarea lui Hamlet. Mai multe, iată pus în discuție chiar răspunsul firesc.

Florile galbene care se leagănă uşor în interstiții şi şopârlele care dorm pe pietre îmi stârnesc un regret.

Am vorbit prea puțin sau aproape deloc despre Mexicul viu, despre Mexicul de azi. Cine îmi va citi jurnalul va spune, probabil, că n-am fost în Mexicul real, ci într-un Mexic al legendelor, al pietrelor, al fantomelor. Şi nu va greşi prea mult. Cum arată o cină într-o familie mexicană obişnuită? Nu ştiu. E, de altfel, principalul cusur al călătoriilor mele. În Egipt am fost de două ori. De fiecare dată, n-am văzut decât Nilul, sfincşii, lumina şi nisipul. Am fost nu în "timpul istoric" al Egiptului, ci în cel "mitologic". În Grecia, la fel.

Pot să dau mii de detalii despre Acropole sau despre dâmbul de sub culmile Parnasului unde a funcționat oracolul de la Delfi. Nu pot spune cum gândeşte grecul care trăieşte de pe urma acestor ruine. În Mexic, repet aceeaşi experiență. Din seara când am coborât pe aeroportul din Ciudad de Mexico, am fost în miezul vieții reale, de azi, doar când am nimerit în plină fiestă. În rest, am umblat pe urmele arheologilor. Înainte de a exista metronomul, pe vremea lui Monteverdi, ritmul se măsura în muzică prin bătăile inimii şi se chema *tempo naturale. Î*ntr-un fel, noi am avut parte în Mexic de un timp măsurat cu metronomul. De un "tempo naturale", nu ne-am prea bucurat. Noroc că ploile, lumina, cerul şi pietrele din Mexic au, compensat, prin emoție, exactitatea.

În genere, capodoperele arhitecturii maya nu ne oferă pereți încărcați şi permit astfel privirii să se odihnească. Uneori însă (am observat asta şi la Uxmal), pasiunea ornamentării ajunge la manie şi nu lasă nici un centimetru gol.

Încerc să nu mă las descurajat de aglomerarea

amănuntelor, într-un basorelief, când, deodată, din acelaşi grup care se fotografiază aud un strigăt vesel "Grăbiți-vă, timpul înseamnă bani!" şi un nou val de râsete...

Trebuie să fie nişte americani cei care râd. Sigur sunt americani. Au plătit să vadă piramida de la Chichen-Itza. Au văzut-o. S-au şi fotografiat de mai multe ori. Ce-ar mai fi de făcut aici? "Tempo naturale" nu prea are preț pentru persoanele cu spirit practic.

despre ştiință

Accesul în Observatorul astronomic" de la Chichen-Itza era oprit. Am privit de la distanță turnul de piatră, vizibil ruinat, întrebându-mă dacă numele nu este o fantezie a arheologilor.

Pe drum, dr. Huerta mi-a vorbit despre pericolul ritmului în care avansează ştiința de azi. Sunt discipline în care numai inițiații au acces la înțelegerea ultimelor descoperiri. In ritmul acesta, ştiința poate ajunge, fără voia ei, să se învăluie pentru profani în superstiție şi mister. La azteci şi mayaşi, ca şi la egipteni, preoții dețineau secretele ştiințifice. Existau un calendar sacru şi unul obişnuit. Şi, poate, pentru neinițiați unele lucruri din calendarul sacru erau la fel de inaccesibile ca şi hieroglifele pentru noi. Oare, nu riscă ştiința modernă să devină şi ea o ştiință a celor inițiați, a unor deținători de secrete?

N-au trecut decât câțiva ani de când n-am dormit aşteptând coborârea primului om pe lună şi astăzi ştirile despre zborurile cosmice au cedat prima

pagină în ziare, intrând în categoria faptelor diverse. Dar aceasta nu înseamnă că înțelegem toți cum funcționează o rachetă. Unii, printre care mă număr, n-am şti prea bine să explicăm corect nici funcționarea unor aparate de care ne servim în fiecare zi.

jocul de pelotă*

* Pelota *înseamnă în spaniolă "minge". Dar am preferat să folosesc o adaptare a cuvântului spaniol, care nu aminteşte atât de direct de fotbal.*

Reproşându-i lui Braque faptul că "e prea interesat de ce *vede",* Andre Breton adăuga: "A vedea sau a auzi nu înseamnă nimic. A recunoaşte sau a nu recunoaşte e totul". Dar ce înseamnă "a vedea" şi "a recunoaşte" aici?

*A vedea. Î*ntâlnim pe pajiştea şi între ruinele de la Chichen-Itza o arenă, semănând în mod ciudat cu terenurile moderne de sport. E mărginită de două ziduri paralele, lungi de aproape o sută de metri şi înalte de aproape zece metri. Pe fiecare zid, cam la centru şi mult deasupra înălțimii unui om, se află un inel de piatră prin care ar putea trece o minge de două ori mai mare decât una de tenis. Totul arată ca şi cum aici se juca un fel de baschet primitiv. Şi, într-adevăr, ştim acum că peste tot în vechiul Mexic se practica un joc în care o minge de cauciuc trebuia trecută prin cercul de piatră prins sus în zid şi asta fără ca jucătorii să se folosească de mâini sau de laba piciorului; aveau voie, se pare, să lovească mingea

numai cu coapsele, cu umerii, ceea ce făcea jocul dificil, el prelungindu-se uneori mai multe ore şi chiar zile.

*A recunoaşte. Î*nvingătorii câştigau bijuteriile spectatorilor. În schimb, învinşii erau sacrificați. Decapitați. Basoreliefurile din zidurile care mărginesc arena înfățişează cele două echipe separate de discul morții. Apoi, cum căpitanul echipei învingătoare decapitează cu o secure de obsidian pe căpitanul echipei învinse. Sângele țâşneşte, transformându-se în şerpi care fecundează pământul. Din gâtul fiecărui decapitat câte şapte şerpi. Căci, în realitate, jocul era un ritual religios, o ceremonie care recrea lupta dintre Quetzalcoatl şi Tezcatlipoca. Totdeauna lângă arenele ce i-au fost consacrate există ruine de temple, iar aici, în imediata vecinătate, e altarul cu cranii; acel *tzompantli* teribil pe care Savonarola l-ar fi transformat în amvon dacă l-ar fi văzut.

În ce măsură mai putem înțelege noi ce s-a petrecut aici? Judecăm cu alte criterii şi rezultatele nu pot fi decât altele. Căpitanul echipei învinse îşi aşteaptă moartea mai liniştit decât regii care au vrut să impresioneze pe eşafod. Această linişte ascunde ceva. Dar ce? Compasiunea e, poate, la fel de inutilă aici ca şi ipoteza curajului, singurele idei la care suntem obişnuiți să facem apel într-un asemenea caz. Lipsit de ele, nu mai ştiu ce să cred. Constat, din nou, în fața acestui basorelief, că încercările mele de a înțelege ce a însemnat moartea în vechiul Mexic nu m-au dus decât, cel mult, la repulsie, deoarece nu reuşesc să trec de latura oribilă a misterului; un mister care îmi aminteşte că pe Moctezuma nimeni nu-l putea atinge şi nimic nu i se putea refuza.

Dacă "a recunoaşte" nu mă duce nicăieri, mă întorc la "a vedea". Şi ce văd? Un fluture care doarme, parcă, pe tăişul securii de obsidian. Asta mă emoționează. Introduce în dezgust o îndoială. Scenele povestite pe zid s-au petrecut demult. Natura a învins aici istoria. E soare şi, după aproape o jumătate de mileniu, fluturele care doarme pe tăişul securii pare, încă, viu.

Dr. Huerta iese din rezerva sa obişnuită. Vrea să ne demonstreze acustica stranie a arenei. Se aşează la unul din capetele ei şi vorbeşte. Curios! Deşi vorbeşte normal, chiar încet, cuvintele se aud de la o distanță de aproape o sută de metri ca şi cum ar fi rostite la un pas de noi. Când tace. liniştea însorită acoperă din nou ruinele. Nu m-ar mira să văd săpată aici inscripția pe care am văzut-o cândva la Teba: "Ascultă alaiul morților, cu zumzetul lui de albine"...

"Ce poate un om"?, îl aud spunând pe dr. Huerta, care a revenit, între timp, la noi. Nu-mi dau seama la ce se referă. Aş vrea să-l întreb, dar mă intimidează faptul că mă priveşte zâmbind.

Cu siguranță, nicăieri n-am putea găsi un loc unde jocul cu moartea să fie amestecat cu atâta soare şi unde chiar fluturii de piatră fac, parcă, zgomot din pricina acusticii speciale. "Nu suntem pentru totdeauna pe pământ: doar puțintel aici", zice un cântec vechi, dar acest "puțintel aici" este singura bogăție de care dispunem.

Întreaga amiază e acum o vâlvătaie. Soarele arde atât de intens încât întunecă, parcă, ruinele. Mă

pomenesc asemuind viața cu un joc de pelotă şi-mi las fantezia să se "joace" între cele două inele de piatră din arena goală. Partida care s-a desfăşurat, cândva, aici se reia mereu cu alți jucători. Cele două inele de piatră stau ca o amenințare de o parte şi alta a arenei. Cine va reuşi să introducă mingea prin ele? Numai fluturii nu se sinchisesc de strigătele care îmbărbătează cele două echipe. Deodată, şi ei sunt alungați. Acum, securile de obsidian strălucesc în soare la fel ca bijuteriile din mâinile spectatorilor.

Îl aud pe dr. Huerta.

— E timpul să plecăm.

Privesc pentru ultima oară arena goală, în timp ce aerul dogoritor miroase puternic a copal. A vedea? A recunoaşte? Ce anume?

despre tradiție

Î*n autobuz, dr. Huerta a ținut să ne explice diferența dintre tlascaltecii care l-au ajutat pe Cortes să cucerească Tenochtitlanul şi ne-îngenuncheatul Cuauhtemoc, al cărui nume, printr-o stranie coincidență, însemna "vulturul care cade".*

Vroia să ne sugereze — mi-am dat seama -să nu judecăm vechiul Mexic doar după pietrele de sacrificii sau după finalul crud din jocul de pelotă.

— Şi să nu cumva să credeți că un mexican se simte jignit dacă-i vorbiți de cruzime, ne-a avertizat dr. Huerta zâmbind.

Avea dreptate, mă gândesc acum.

A vorbi despre ghilotină înseamnă, oare, a-i ofensa pe francezi? Ar trebui englezii să se ruşineze de crimele sângeroase din tragediile lui Shakespeare sau grecii să retragă din librării Apărarea lui Socrate?

spre Valladolid

După-amiaza pe o şosea goală. Autobuzul care goneşte. Enrique care tace, concentrat la volan. Noi care suntem doborâți de căldură... Mergem cu viteză, trebuie să ajungem la timp la Valladolid, am întârziat prea mult între minele de la Chichen-Itza. (Ah, această obsesie a exactității! Şi eu care mă asemăn atât de mult cu mexicanii la capitolul "punctualitate"...) Câmp gol, ars de lumină, câțiva palmieri, nimic altceva, ba da, un lan de *henequen,* cea mai importantă cultură din Yucatan, un fel de cânepă, apoi un bărbat care merge călare, o femeie care s-a oprit şi priveşte autobuzul... Şi din nou câmpul. Amiaza. Căldura. Otrava solară şi subtilă a tropicelor.

Iau o carte despre Mexic şi încerc să citesc. Dar prima frază pe care-mi cad ochii sună arțăgos şi voit pitoresc: "Aici bărbatul este totul, femeia nu este decât un nimic ce poate fi bătut în voie". Să-şi uite, oare, atât de uşor băieții cu sombrero serenadele şi jurămintele? Am auzit şi eu zidari strigând de pe schele femeile şi făcându-le, prin complimente echivoce, să roşească. Dar acestui argument i se poate răspunde că Don Juan n-a făcut nicăieri altceva.

Probabil, oricare dintre tinerii cu sombrero care se plimbă duminica în piețele oraşelor făcând ocheade

fetelor e gata să-şi dea aere de păun dacă vine vorba despre numărul iubirilor sale. Şi n-ar trebui să-l socotim un lăudăros cu pretenţii de *macho.* Vorba unui înţelept, el minte cinstit şi cu bună credinţă. Iar dincolo de plăcerea de a se lăuda există un adevăr care nu-l priveşte numai pe el. Întrucât, fără pretenţia de a face din asta filozofie, mexicanul ar râde în nas oricărui misogin. "Ce prostie mai e şi asta?, s-ar întreba el. Să trăieşti, să fii tânăr şi să nu iubeşti, să dispreţuieşti femeia?" Şi, ca un argument zdrobitor, ar fi gata să-ţi aducă aminte că sfânta Tereza i-a spus dracului că este nefericit pentru că nu ştie să iubească... Femeile n-au ridicat niciodată piramide, deoarece pe ele nu le interesează nemurirea? Se poate, el nu s-a gândit la asta. Cum nu s-a gândit nici la faptul că numai bărbaţii au coborât în Infern. Orfeu, Dante, Vergiliu, Heracle... Dar ce concluzie se poate trage de aici? Cei care preţuiesc iubirea au dovedit cel puţin ceva.

Există în Mexic, pretind unii, destule cazuri când trebuie să intervină codul onoarei (care-l obligă pe bărbatul ce a sedus o femeie să-i asigure existenţa). Alţii pun pe seama tropicelor ceea ce numim pasiune. Or, asta sună la fel cum l-am explica pe Don Juan prin faptul că e andaluz, dintr-o regiune unde femeile nu aşteptau decât să fie cucerite.

N-am avut prilejul să mă lămuresc, mai bine, ce loc are dragostea în gândirea mexicană, dar îmi închipui că, într-o ţară care a adus pictura în stradă, nimeni nu se uita cu reproş la acei tineri ce stăteau la Chichen-Itza, cu spatele la piramidă, pe prima treaptă, îmbrăţişaţi. Pentru asta există soare, tinereţe şi dragoste. În mod normal, maximele morocănoase ale lui La Rochefoucauld nu pot avea nici o priză aici în

Mexic. Ce să-i spună unui mexican asemenea vorbe?: "Adevărata iubire e ca apariția spiritelor; toți vorbesc, dar puțini le-au văzut". Parcă-i aud pe tinerii mexicani comentând, în timp ce cu un bobîrnac își împing frumosul sombrero spre ceafă: "Acest domn n-a avut noroc, ori s-a jucat cu cuvintele"... Fortuna a refuzat şi unor nemuritori ceea ce a oferit, poate, deja, băiatului care râde acum şi flutură un sombrero spre autobuzul nostru.

M-am obişnuit, întâi, cu pădurea tropicală, apoi cu cerul sudului, săgetat de umbra păsării quetzal, m-am familiarizat cu mirosul insistent de copal, răspândit în întreg Mexicul, cu violența soarelui şi, pe nesimțite, am descoperit că toate se leagă între ele. Şi, iată, îl regăsesc şi pe Don Juan într-o țară unde credeam că din Spania au venit numai caravelele conchistadorilor.

Mă hotărăsc să-i vorbesc despre asta doctorului Huerta. Apoi, renunț, de teamă să nu-i par neserios.

Cineva mi-a povestit odată despre o călătorie făcută cu o mică ambarcațiune pe mare, vreme de trei săptămâni. Prima mea reacție, auzind că "eroii" acestei călătorii vor să scoată o carte despre experiența lor, a fost să zic: ce poți să descoperi pe mare în trei săptămâni?

Într-un fel, acest autobuz este "corabia" noastră. Ne-am îmbarcat pe el la Ciudad de Mexico şi acum, după mai multe "escale", am ajuns aproape de limita sudică a Mexicului. Autobuzul goneşte pe o şosea goală, sub un soare asurzitor, printre câmpuri pietroase, cu cactuşi giganți, dar am pierdut şirul

zilelor "săptămânii aztece" atât de mult m-am "îmbibat" de ceea ce văd.

Ajungem cu o mică întârziere la Valladolid.

despre iluzie

La New York, Don Quijote n-ar fi reuşit decât să fie ridicol. În Mexic, nu i-ar trebui decât un costum de charro.

un maya

Sub un acoperiş din foi de palmier, viceprimarul Valladolidului ne vorbeşte despre Yucatan. Ne arată o bucată de rocă roz-gălbuie, calcaroasă, cu urme de scoici. Ştiu ce vrea să ne demonstreze. Altădată, a fost un fund de mare aici... Mâncăm friptură de cerb şi ni se oferă o băutură parfumată, specifică locului, *xtabentun.* Interlocutorul nostru este îmbrăcat în alb, cum sunt îmbrăcaţi de obicei oamenii pământurilor calde. E un maya. Şi e mândru de performanţele civilizaţiei maya; care *n-a murit,* subliniază el. Ne vorbeşte despre piramidele de la Palenque, de la Uxmal, de la Chichen-Itza. Toate poartă urmele acelei misterioase populaţii care a folosit cifra zero înainte ca ea să fie cunoscută în Europa şi se pricepea să calculeze mişcarea pe cer a luceafărului pe o perioadă de secole. Ce cunoştinţe avem noi despre ea? Cucerirea Yucatanului i-a costat pe spanioli mai mult decât înfrângerea aztecilor şi incaşilor la un loc. Şi

chiar învinşi, mayaşii şi-au păstrat mândria şi spiritul independent. Ei au refuzat multă vreme să învețe spaniola. Cuceritorii lor s-au văzut nevoiți să învețe ei limba maya.

În Yucatan se vorbeşte şi azi un idiom rămas din vechea limbă maya. Există şi un ziar scris în acest idiom, precizează viceprimarul Valladolidului şi ochii sumbri îi strălucesc. Îi face plăcere, desigur, să ne dea amănunte. Dacă în alte părți ale Mexicului, *nahuatl* s-a păstrat în locuri izolate, unde civilizația modernă n-a pătruns, aici limba maya participă la civilizația modernă, în vreme ce greaca veche şi latina au murit, această limbă se încăpățânează să rămână vie. Chiar cântecul pe care-l ascultăm e o dovadă. Iar la Merida, capitala Yucatanului, sunt străzi care au păstrat vechiul lor nume de animal sau de pasăre şi au pe placa indicatoare o efigie care poate fi înțeleasă şi de cei care nu cunosc decât limba maya.

B. ne dă câte o minusculă statuetă neagră. E sculptată în acel stil arhaic pe care secolele anterioare I-au dispreţuit. Azi e greu să-l repete cineva pe Buffon care socotea gustul pentru figurine "barbare" ultimul grad de stupiditate*. Ceea ce nu înseamnă neapărat că gustul modern s-a eliberat total de vechile prejudecăți. Dar am învățat, se pare, să nu mai riscăm şi că o admirație de circumstanță nu costă, nici nu te expune primejdiei de a te face de râs.

** La 27 august 1520, un om scria însă în jurnalul său despre lucrurile aduse din Mexic de emisarii lui Cortes: "Niciodată în viața mea n-am văzut ceva care să mă tulbure atât ca aceste admirabile obiecte de artă". Autorul acestei mărturisiri se numea Albrecht Durer.*

Dincolo de acoperişul sub care stăm, lumina e ca un cuțit alb de ghilotină. Paharul de *xtabentun* mă aşteaptă tot plin. Mai există şi azi triburi care cred că beția pune omul în comunicație cu zeii, dar în acest domeniu n-am nici o şansă. Zeii nu mă pot ajuta decât să gust.

Ca să nu se observe, mă arăt mirat că n-am văzut deloc porumb în Yucatan. Dar mirarea mea se pierde într-un accent mai forte al orchestrei care cântă "Această noapte, aici".

Nu. Peste câteva minute vom pleca. Iau cu mine bulgărele de rocă în care se vede amprenta unei scoici, dovadă că Yucatanul este un pământ născut din apă. Şi mă mai întorc o dată spre grota din apropiere, în apa verzuie a căreia ne-am uitat înainte de a veni la masă.

o plantă "ciudată"

Mirarea mea că n-am văzut porumb în Yucatan nu era întâmplătoare.

Cortes a trimis şi el în Spania, ca şi Columb, boabe din această plantă ciudată. Dar nu li s-a dat mare atenție. Abia douăzeci de ani mai târziu, când oraşul Valladolid a oferit oraşului cu acest nume din Spania un sac cu porumb, cei din Valladolidul spaniol au înțeles mai bine darul. Primul porumb cultivat în Europa provenea din Yucatan, de la Valladolid!

Caminante, anticaminante...

Seara la Merida. Un restaurant al cărui nume nu-l cunosc. Doi cântăreți, îmbrăcați în costume mexicane, pe estradă. Cântă.

Caminante, / Caminante, / Care mergi pe drumurile noastre...

Cum se traduce oare "caminante"? "Drumeț"? Nu, nu-mi place. Poate, "călător". Dar şi acest cuvânt e prea uzat.

Care vezi arzând la amiază/ Aripile de xtacay...

Singura pasăre despre care am auzit tot timpul în acest drum şi despre care vorbesc legendele este una *cu* pene lungi şi frumoase în coadă şi cu o coroniță de pene pe cap, schimbându-şi mereu culoarea de la albastru la verde: pasărea quetzal.

Care vezi strălucind în noapte/ Ochii de cocal...

E tot o pasăre, oare, cocalul?

Caminante, / Caminante, / Care auzi cântecul trist/ Al porumbelului albastru...

Înțelepții hinduşi pretind că există patru anotimpuri în viață. Unul pentru a studia şi a descoperi lumea. Al doilea pentru a întemeia un cămin. Al treilea pentru a reflecta. Şi, în sfârşit, al patrulea, în care eliberat de inhibiții şi de obsesii devii un fel de călător fără bagaje.

Probabil, nu voi fi niciodată un călător fără bagaje...

Şi strigătul tremurător/ Al păsării cucuy...

... deşi undeva în acest jurnal am recunoscut că aparținem timpului pe care-l trăim cu atât mai mult cu cât ne dezicem de el.

Caminante, / Caminante, / Care mergi pe drumurile noastre...

Unde s-a întâmplat asta? Un funcționar a trecut pe lângă noi şi ne-a spus cu o politețe uşor agasată: "Vă rog să aşteptați o secundă". Apoi, brusc amuzat şi zâmbind, a adăugat continuându-şi drumul: "O secundă mexicană"...

Să-mi spui dacă ai văzut/ Apărând un nor alb/ Care a venit şi a plecat...

La Villahermosa s-a întâmplat, de unde port cu mine patru fructe de mango de care nu mă ating. Vreau să le duc acasă*. Şi am mai văzut unul deasupra unui câmp plin de cactuşi-candelabru, la marginea unei păduri de palmieri, cred. Dar nu sunt sigur. Căci, seara, în Mexic, pădurile nu se întunecă; se sting.

** Din păcate, legile vamale m-au împiedicat să le iau cu mine. A trebuit să le las la aeroport la Ciudad de Mexico. Erau galbene ți mai mici decât cele pe care le țin în mâini femeile pictate de Gauguin.*

Şi dacă ai ascultat/ Un cântec/ Ca o voce de femeie, /

Caminante, / Caminante...

"Nu suntem pentru totdeauna pe pământ; doar puțintel aici", suna cântecul.

Şi eu am ascultat cântecul/Sărmanul de mine, /

Caminante, / Caminante...

Cine a spus oare că înțelepciunea vine cu anii?

Şi eu pe drumurile mele/Norul alb l-am văzut...

Recapitulez în gând... indieni pregătindu-şi obişnuitele *tortillas*... apa care lipseşte mereu... jocul de pelotă, plin de soare şi de primejdii... piețele colorate în care comerțul pare să fie un simplu pretext

pentru spectacol, pentru plăcerea de a vinde şi de a cumpăra... craterele vulcanilor îndreptate spre cer ca ochii orbi ai statuilor... praful ridicat de vânt...

Şi eu am ascultat cântecul, /

Caminante, / Caminante...

Da. Şi eu. Sau, cel puțin, aşa cred.

dansul

Cântecul s-a terminat. Începe un dans acum. Dans maya sau dans aztec, nu-mi dau seama.

(Îmi amintesc prima seară când am sosit la Ciudad de Mexico. Străzile inundate de zgomotul şi de culoarea fiestei. Acum sunt mai bine pregătit să înțeleg ce se petrecea acolo.)

Indienii cu panaşe multicolore dansează în primul rând pentru ei, chiar dacă dansează pe o estradă, ca aici.

(Mă întreb ce ştiam înainte despre Mexic. Lucruri învățate prin şcoală, citite prin cărți. Unele abia dacă le mai țin minte. Pe altele le-am uitat aici. Într-un drum se întâmplă şi să pierdem. Sau trebuie să şi pierdem.)

După ce se opreşte o clipă, dansul e reluat, mai întâi încet, ca o amintire, apoi cu mişcări iuți. Strigăte ascuțite, din care nu pricep un cuvânt.

(Înainte de Coatzacoalcos, am trecut peste un râu. Mi-a venit în minte Rubiconul. De ce? Fireşte, n-a fost Rubiconul. De fapt, în fiecare clipă aruncăm nişte zaruri, numai că de cele mai multe ori nici măcar nu

suntem conştienţi de asta. Şi pe urmă niciodată nu ştim ce scrie pe aceste zaruri. Ele cad totdeauna dincolo de ceea ce putem vedea.)

În această seară la Merida înţeleg, cred, mai bine de ce se întreba Baudelaire la treizeci de ani: "Dacă am trăit trei minute într-unul... nu am nouăzeci de ani?" După aceeaşi logică, mi se pare neverosimil când număr zilele de când mă aflu în Mexic. În alte ţări am stat mai mult şi totuşi...

despre scindare

Fiesta şi singurătatea. Şarpele şi aripa. Metafizică amestecată cu mâl. Tristeţe amestecată cu ironie. Ploile căzute din ceruri arse de febră. Sfinţi apreciaţi numai dacă şi ei sunt serviabili. Oraşe în care zgomotul e o altfel de tăcere şi câmpii în care linişteа e asurzitoare. Scindarea Mexicului a început să mă persecute şi am început s-o caut peste tot.

Poate că Mexicul nu e aşa şi l-am văzut astfel numai pentru că eu sunt un personaj scindat. Sau este şi m-am apropiat de el tocmai pentru că îmi seamănă atât de mult.

Mama şi tatăl meu erau naturi deosebite. Probabil, eu am luat de la fiecare jumătate şi, astfel, am descoperit în mine un ciudat amestec, alcătuit din jumătate noapte şi jumătate zi. Pot vorbi liniştit, în cunoştinţă de cauză, despre tristeţe însorită" sau despre "lumină amară". Pentru mine nu sunt nişte

paradoxuri. Am o imagine rudimentară despre fericire, dar în cele mai adânci tristeţi am găsit şi motive de recunoştinţă. Am fost, în acelaşi timp, zgârcit şi generos, gălăgios şi tăcut. Am declarat că sunt un anticălător şi am scris cărţi de călătorie. N-am avut nimic complet, dar am fost ferit de sărăcia totală. Unora le-am putut părea un om cu voinţă, dar numai eu ştiu câte hotărâri am amânat pentru alte scadenţe, până ce am reuşit să le uit. Am iubit, dar tocmai înlăuntrul iubirilor mele m-am lovit de singurătate. N-am ştiut niciodată să renunţ şi, pe de altă parte, nu m-am priceput să îndrăznesc fără să fiu impulsiv. Am visat excesul şi am trăit măsurat. Iată ce e echilibrul meu. Mă frământă vinovăţiile, dar niciodată n-am fost în stare să le detest până la capăt. Şi cunosc bine motivele pentru care am fost singur, ca şi pe cele pentru care am avut nevoie de dragoste şi de prietenie. Cine citeşte atent ceea ce scriu va observa că nici măcar n-am minţit, încercând să par altceva decât ceea ce sunt. Cum s-ar zice, am trăit mereu la o răscruce. Şi chiar în cărţile mele am făcut acelaşi lucru. Am privit în acelaşi timp spre poezie şi spre proză. N-am fost niciodată capabil de opţiuni limpezi. E, bineînţeles, inconfortabil să trăieşti astfel, dar n-am ce face. Nu mă pot vedea pe un singur talger al balanţei. Şi dacă trebuie să-mi reproşez o vină, ştiu de unde vine reproşul. De la cealaltă jumătate a mea.

ultima noapte în Yucatan

Merida. Hotel Bojorquez

Spaniolii, punând temeliile Veracruzului, au ridicat un zid şi o spânzurătoare. Locuinţele au apărut după aceea. Care va fi fost începutul Meridei?

Stau treaz, mult după miezul nopţii. Am încercat, întâi, să adorm, dar n-a fost chip. De afară pătrunde pe fereastră o lumină gălbuie, de incendiu tropical.

Stăm şi aici o singură noapte. Aceasta. Mâine seară ne vom întoarce cu avionul la Ciudad de Mexico. Ne vom despărţi de autobuzul nostru torid şi de Enrique.

E cald. Foarte cald. O febră care nu cedează deloc. Dimpotrivă, parcă. E una din acele nopţi, aş zice, când pe buzele jaguarilor de piatră începe să fluture un zâmbet ironic. Nervii mei aproape arşi de insomnie nu m-ar lăsa să mă liniştesc, chiar dacă aş sta în pat, deşi sunt zdrobit de oboseală.

Am umblat mult şi la întoarcere abia am găsit *caile* 58, pe care se află hotelul nostru. Mi-a trebuit ceva timp pentru a înţelege că străzile se întretaie ca liniile pe foaia unui caiet de matematici, oraşul fiind alcătuit ca o lecţie de geometrie în spaţiu. Dovadă că linia dreaptă nu e, neapărat, drumul cel mai scurt. Când m-am întors, trecuse de miezul nopţii. Holul hotelului era pustiu. Nici măcar la recepţie nu era nimeni. Funcţionarul de noapte se retrăsese, doborât probabil de căldură, să aţipească. A apărut buimăcit de somn, mi-a dat cheia şi a dispărut din nou. Am ezitat întâi să urc în cameră. M-am întins pe o banchetă şi am stat aşa vreo zece minute, ascultând murmurul de noapte al oraşului. Apoi mi s-a făcut teamă să nu vină cineva să mă întrebe ce aşteptam acolo. Ce puteam să-i spun? E dificil să dai explicaţii la o asemenea oră într-un hol pustiu de hotel fără să rişti o privire bănuitoare. Şi dacă nu miroşi a *pulque,* ai putea fi

crezut chiar nebun.

Dar, probabil, nu e doar febra nopții de vină.

Am ațipit câteva minute şi m-am trezit speriat. M-am visat în junglă. Alunecam într-un desiş încâlcit, tulbure, printre fluturi mari şi liane-surori, crescute pe aceeaşi rădăcină, îmbrățişate incestuos. Erau şi şerpi, dormind cu gura deschisă, ca în sculpturile vechi, pe trupul zeului vântului, care şuiera într-un fel de tub. Se făcuse noapte şi mă uitam la cerul acoperit de un nor alb, aşteptând să văd, după trecerea norului, dacă apare steaua Aldebaran. Țipetele unor păsări, speriate de ochii fosforescenți ai şacalilor, au aprins, însă, pădurea. Incendiul s-a întins, cu flăcări din ce în ce mai înalte, şi deodată m-am pomenit în parcul Alameda, unde stăteam pe o bancă şi priveam mai departe cerul. Cei câțiva palmieri din parc erau plini de fluturi obsceni, surescitați de căldura nopții. Cerul era aici plin de stele şi mă întrebam, neliniştit, care dintre ele putea fi Aldebaran. Zeul vântului continua să şuiere o melodie ciudată. Parcul s-a retransformat, spre groaza mea, în junglă. Nu mai stăteam pe o bancă, eram în vârful piramidei de la Palenque unde un preot maya ascuțea un cuțit de obsidian.

Două somnifere ar rezolva, desigur, totul. Dar mă încăpățânez să fac din ultima noapte pe care o petrec la Merida o noapte ambiguă. Probabil, intoxicația cu soare a atins punctul culminant. Mă gândesc la triburile care folosesc în Mexic plante halucinogene. Acestea îi amețesc pe cei ce le mestecă între dinți, făcându-i să vorbească fără şir. Ceva similar mi se întâmplă, căci, amețit cum sunt, ezit între luciditate şi un fel de incertitudine, la limita visului. Parcă aud de

undeva cântecul răguşit al păsării quetzal care îl îmbătrâneşte pe Tatle şi m-ar obliga, dacă l-aş vedea, să-i spun "mulțumesc, senor".

Simt, într-adevăr, că acest oraş ale cărei străzi sunt botezate cu cifre în loc de nume îmi va rămâne în memorie prin această noapte.

Şi ştiu ce-ar zice Tatle.

— Numai zeii nu regretă nimic, senor. Umbra lor nu se scurtează şi nu se alungeşte.

Acum, se mai aud doar zgomotele de pe stradă. Şi, din când în când, vântul răvăşind noaptea zăpuşitoare.

La drept vorbind, în asemenea oraşe nu e niciodată destulă tăcere. Chiar dacă oraşul doarme, sunetele se rostogolesc pe străzi, uneori, ca în plină zi. E de ajuns să vorbească tare cineva. Fără voie, vei auzi totul. Merida, chiar dacă ar vrea, n-ar putea fi un oraş discret.

Ar fi timpul, totuşi, să iau cele două somnifere, dacă mai vreau să dorm.

despre febră

Unui străin ajuns în Mexic i s-a semit la o masă faimoasa ciorbă de ardei iuți, proba de foc a bucătăriei mexicane. Toți aşteptau, cu ochii fixați asupra lui, să vadă cum va reacționa când va înghiți prima lingură; şi când străinul a înghițit fără să clipească, gazdele i-au salutat tăria cu entuziasm.

Proba pe care a trebuit s-o trecem noi a fost alta. Şi împărțită pe etape. Mai întâi, am văzut vânzătorii de bilete de loterie care îi invitau insistent pe

trecători să nu piardă ocazia de a câştiga lozul cel mare. Pe mină, la Coatzacoalcos, am văzut vântul spulberând pe străzi biletele rupte, inutile. La început, ne-a impresionat grandoarea ruinelor. Apoi, am aflat poveşti crude, care anihilau romantismul. Cum să păstrezi o măsură în aceste impresii contradictorii?

La Merida, am descoperit că se poate rătăci foarte bine şi pe o linie dreaptă. Lipsită de orice podoabă vegetală, capitala Yucatănului îşi etala pretutindeni singurul lux posibil în acel ținut: piatra. Mereu aceeaşi. Cenuşie, poroasă, ca în vechile statui. Paşii sunau pe străzi ca pe coridoare. Nimic nu absorbea zgomotele, nu le atenua. Ziua, soarele ardea nestingherit zidurile caselor, mai degrabă modeste, neapărate de nimic. Atunci, până şi umbra era fierbinte. Seara, lumea se înghesuia pe trotuare, căci zidurile încinse n-avuseseră timp să se răcorească. Şi, treptat, febra pietrei devenea propria ta febră. Poate şi de aceea mi-am zis că Merida se numără printre acele oraşe din care pleci înainte de a le cunoaşte, dar după ce le iubeşti.

moartea miturilor?

Prima parte a tinereții mele a fost frustrată de contactul cu marea. Dar într-o bună zi m-am hotărât. Mi-am făcut geamantanul, m-am dus la gară şi mi-am luat bilet până la Costineşti. Acolo am descoperit că nimic nu exaltă mai mult dragostea mea de viață ca nisipul fierbinte.

Stau şi aici trântit pe nisip, numărând ceasurile care ne mai despart de plecare. Marea e foarte

aproape.

În realitate, oceanul. Dar acest cuvânt m-a intimidat totdeauna. De aceea voi continua să scriu "mare" în loc de "ocean". Dacă oceanul mă sperie prin necuprinsul lui, marea mi se pare rotundă ca o viață.

Lângă o mare, în timp ce soarele domneşte singur deasupra plajei, nu mai e nevoie de nici o retorică pentru a da un înțeles vieții. Trupul singur umple lacunele filozofiei. El găseşte o mângâiere într-un adevăr care pe filozofi nu-i satisface: că există. Privesc o piatră gălbuie de Yucatan unde se văd urmele unei scoici ca şi cum ar fi amprentele de soare şi de ploaie ale "săptămânii aztece" care, iată, se apropie de sfârşit şi mă gândesc cât de puțin ne trebuie uneori pentru o stare care solicită de obicei vorbe mari!

Găsesc în nisip şi un şarpe făcut din argilă. Pe trupul lui se văd semnele solzilor care vor să sugereze aripile. Aşadar, Quetzalcoatl. Argila e roasă de apa sărată şi de nisip. În gura întredeschisă şi în orbitele goale sunt alge.

La noi, în Europa, Afrodita nu mai are, se pare, încredere în trupul ei. A descoperit casa de mode "Dior". Apolo a devenit un curtezan oarecare. Dar în Mexic n-a mirat pe nimeni, probabil, că în nopțile ei spaniole, sfânta Tereza se adresa lui Hristos ca unui amant. E adevărat, zeii au aici, de obicei, ochii orbi, de parcă n-ar vedea nimic şi gura gata să devore. Sau sunt, asemenea lui Quetzalcoatl, ambigui. Numai că un mit nu e o simplă poveste despre zei. E şi un mod de a simți lumea. În fața Golfului Mexic, la o distanță

nu prea mare de Merida, unde am venit azi e un țărm obişnuit. Chiar banal. Nimic nu-l scoate din comun. Şi totuşi, iată-mă gata să cred că în fiecare amiază războiul troian se reia pentru o clipă, aici. Cele două tabere se înfruntă, însă trupul răstignit pe nisip, după ce am ieşit din apă, ştie singur ce alegere are de făcut. Zeii de piatră ai Mexicului au cedat aici locul zeilor de nisip şi de apă. Zei pe fața cărora trece din când în când câte un nor. Sunt zei care au umbră, regrete şi amintiri, căci au descoperit timpul.

Iată pe scurt ce m-a învățat Mexicul, unde totul e excesiv ca la vulcani: şi singurătatea, şi lava. Fără pasiune această țară ar fi tristă. Şi parcă aud pe plajă cum scrâşneşte nisipul sub copitele cailor opriți brusc, în aplauzele mulțimii, la spectacolele de *charros*. *Î*ntrucât în întâmpinarea Afroditei se grăbesc aici nu sculptorii, ci tinerii cu sombrero, foarte mândri de costumele lor, călcând plini de importanță şi urmați de o orchestră de *mariachis*. O serenadă o va hotărî pe zeița frumuseții că locul ei nu este în muzeu printre statui, ci printre cei care se stropesc cu apă din valurile înspumate. Miturile sunt încă vii în Mexic şi oamenii au nevoie de ele pentru a trăi, nu pentru a-şi folosi fantezia.

Într-adevăr, nu faptul că există triburi în Mexic unde zei vechi sunt cinstiți ca odinioară merită să fie în primul rând reținut. Sau că sfinții catolici nu sunt uneori decât pseudonime pentru zeii primitivi. Mai important e altceva, că vocația mitului a rămas aproape intactă. Într-o arenă de sport, învingătorul se transformă cu uşurință în zeu. Învins, va fi apoi uitat, dar să nu-i reproşăm mexicanului această infidelitate. Foamea lui de mit trebuie hrănită mereu cu sânge proaspăt, ca odinioară zeii de care depindea universul.

Mexicul mi-a sporit, deci, credința că, simplificând, trebuie să simplificăm în favoarea noastră. Soarele, nisipul, apa, sunt, de fapt, elemente la fel de importante ca aerul, focul, pământul din formula lui Empedocle. Azi, ştiu că în lumină există şi umbre şi că fericirea e uneori dureroasă. Dar nici azi nu pricep cum poate fi cineva mizantrop sub un soare arzător, pe o plajă. Probabil, adevărata nefericire nu e să nu fii iubit, ci să nu poți iubi.

E ideea cu care mă despart şi de Mexic. Această țară care nu pare atrasă în nici un fel de oceanele ce o scaldă şi care se retrage de pe țărm în interior; care a venit pe țărm cu Quetzalcoatl, dar s-a oprit, n-a vrut să-l urmeze şi s-a întors între cactuşi şi păduri tropicale să-l aştepte; ei bine, această țară dă aceleaşi lecții ca marea! Iată descoperirea cea mai neaşteptată pe care o fac la capătul călătoriei şi care bulversează multe din raționamentele mele.

despre scepticism

Pe plaja aceea am mai înțeles că o pasiune n-are nevoie de motivări. Ea nu cere neapărat să fie înțeleasă şi explicabilă. Dimpotrivă, începe acolo unde nu mai e nimic de explicat, sfârşind abia când simte din nou nevoia de lămuriri.

La urma urmei, ce ar fi de lămurit? Până la această vârstă n-am făcut decât un singur lucru într-adevăr remarcabil. Mi-am păstrat, din fericire, cu îndărătnicie speranța împotriva tuturor greşelilor mele şi a tuturor decepțiilor pe care le-am trăit.

Porque no? *zic, încă o dată, ca dansatorii din Mexic.*

plaja pustie

E un miracol că plaja e goală acum. Într-o asemenea zi, o plajă se transformă, de obicei, în bulevard pestriț. Atunci tot ce ne poate oferi marea este un bazin de înot în care trebuie să fii atent cum te mişti ca să nu loveşti pe nimeni sau să nu fii lovit. Afrodita? Să lăsăm glumele. Secolul XX îşi etalează pe nisip propriile mituri, cum îşi desfăşurau altădată învingătorii drapelele la soare. Şi trebuie să cauți locuri izolate pentru a restabili comuniunea cu marea.

Aşa cum arta toltecilor nu e grandioasă decât când se exprimă cu brutalitate, lecția mării nu e copleşitoare decât într-un ceas ca acesta. Totul în jurul meu e ca o flacără. Aerul, apa cu miros de alge şi nisipul. Dincolo de gardul de ciment văruit care separă plaja de şosea, autobuzul ne aşteaptă să ne ducă la aeroport. Un baobab azvârle pe asfalt un enorm sombrero de umbră. Poate, e exagerat să numesc "fericire" ce simt, dar întotdeauna la mare m-am mulțumit cu puțin, având senzația că am totul.

O pasăre planează deasupra țărmului. Se roteşte ca şi cum ar fi oarbă şi se învârte în cerc, închipuindu-şi că zboară departe. Abia mai contează că "azi" a şi început să devină "ieri"! Strângând nisipul în pumn, mă gândesc câte încap într-o clipă în care nu mai vrei să spui nimic.

Acum e momentul cel mai potrivit să-mi închei jurnalul. Cine ştie dacă în vacarmul străzilor din Ciudad de Mexico voi reuşi să fiu atât de împăcat cu toate? Aici mă pot referi la Mexic ca şi cum mi-aş

aminti o poveste. Nimic nu mă constrânge pe această plajă să mă simt străin. Dimpotrivă, dacă închid ochii şi ascult valurile, pot să fac abstracție că zgomotul aparține unui ocean. E *marea* pe care am iubit-o din prima clipă când am descoperit-o. Nu e acesta momentul cel mai greu de atins al unei călătorii?

Când frica de necunoscut dispare şi nervii se relaxează într-un echilibru fericit. Aici pot spune: nu regret decât greşelile pe care nu le-am săvârşit încă. Şi le pot spune celor care mi-ar reproşa că am vorbit prea mult despre mine, în loc să vorbesc, ca în enciclopedii, despre Mexic: nu, n-ați priceput că eu n-am fost în Mexic, ci într-o țară cu acest nume.

Versiune nouă, revăzută
2003